

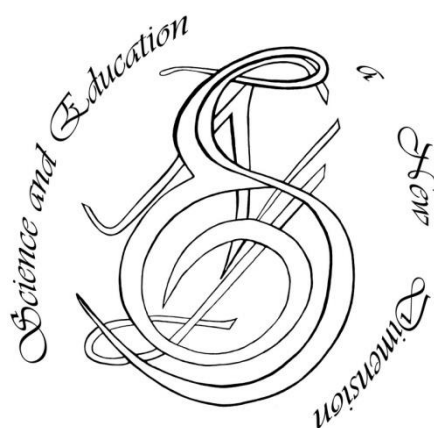

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

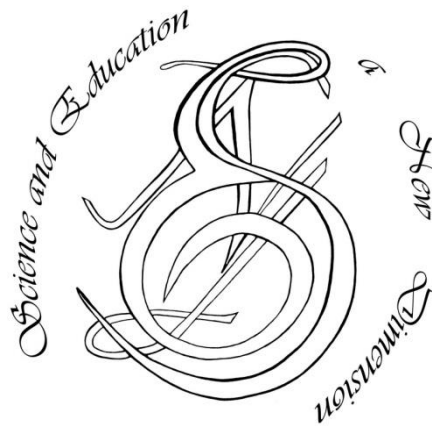
p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

V(30), Issue 117, 2017

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

Сучасні погляди на дитяче мовлення у лінгвістиці та психолінгвістиці <i>Т. А. Чаюк</i>	7
«Es gab kein Dunkel und es gab kein Licht»: Візуальні маркери «міфічного» простору <i>М. Ю. Дубасевич</i>	12
Творення комічного в постмодерній поезії засобами поетонімії (на матеріалі збірки С. Прилуцького «Дзевяностыя forever») <i>І. С. Гаврилюк</i>	16
Особливості відтворення жіночої тілесності у прозі Те Нін другої пол. 80-х років ХХ ст. <i>Н. С. Ісаєва</i>	19
Гендерний вимір фокалізації в художньому тексті: індивідуально-авторський аспект <i>О. Л. Козачишина, О. О. Змієвська</i>	24
Технологія розвитку культури публічного виступу студентів немовних факультетів іноземною мовою на професійну тематику <i>О. Є. Кравець, І. М. Свириденко</i>	29
Функціонально-семантична категорія тотожності та її репрезентанти <i>Е. А. Леонтьева</i>	34
Проблема мовного обмеження: історико-філософський аналіз <i>О. О. Новікова</i>	38
Особливості підходів до перекладу в рамках міжкультурної комунікації <i>Л. Р. Пелех</i>	42
Digital genres through linguistic approach – problems and prospects <i>Т. L. Polyakova</i>	47
Филипп Ламанттиа и американский сюрреализм <i>Л. Н. Прадивлянная</i>	51
Роль займенникових індексальних художніх порівнянь у створенні особистого простору адресанта <i>Я. М. Просяннікова</i>	55
Традиція меніппеї в повісті «Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки прекрасної Альчести у Слобожанську Швейцарію» Майка Йогансена <i>І. Ткалич</i>	59
Основні складові художнього світу персонажа роману «Клепсидра» Д. Кіша <i>Л. В. Токарева</i>	63
Les recherches de la conceptualisation littéraire en Ukraine: analyse critique et perspectives <i>D. O. Tchystiak</i>	68
Особливості функціонування концепту БАТЬКІВЩИНА/VATAN в мемуарах Мустафи Кемала Ататюрка <i>К. О. Тищенко</i>	72
Translation of spoken English business jargon into Ukrainian <i>М. Vozna, A. Haponiev</i>	76

Сучасні погляди на дитяче мовлення у лінгвістиці та психолінгвістиці

Т. А. Чаюк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: chajuk.t@gmail.com

Paper received 25.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Анотація. У статті розглядаються та аналізуються сучасні підходи до вивчення проблеми дитячого мовлення у лінгвістиці та психолінгвістиці. Виокремлено основні напрями досліджень у лінгвістичному та психолінгвістичному аспектах. З'ясовано, що у лінгвістичному аспекті дитяче мовлення є особливою системою знань, вмінь та навичок відповідно до певних мовних правил. Згідно з психолінгвістичним аспектом дитяче мовлення є особливим етапом онтогенетичного розвитку мовлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Зроблено висновок, що для всебічного аналізу, адекватних висновків та рекомендацій необхідний комплексний підхід.

Ключові слова: дитяче мовлення, лінгвістика, психолінгвістика, онтолінгвістика.

Вступ. Тема дитячого мовлення і світобачення є однією з основних проблем досліджень у лінгвістиці та психолінгвістиці, це зумовлено насамперед тим, що вивчення дитячого мовлення (ДМ) і світобачення дає уявлення про загальний процес формування мовлення особистості. Отримані в ранньому дитинстві знання та враження міцно фіксуються в асоціативно-вербальній мережі мовної особистості та суттєво впливають на специфіку розуміння, володіння і використання мови дорослою людиною [1].

Особливості ДМ були й залишаються предметом вивчення ряду робіт вітчизняних та зарубіжних учених. Проблема дитячого мовлення і світобачення досліджувалася в рамках лінгвістичного підходу О. М. Гвоздевим, Т. Ю. Єрофєєвою, Н. І. Лепською, О. О. Рульовою, Н. Ю. Семенченко, О. С. Снітко, Д. І. Слобіним, І. В. Сухан, С. Н. Цейтлін, В. К. Харченко та ін.; психолінгвістичного підходу – Л. С. Виготським, А. О. Залевською, О. О. Леонтьєвим, О. Р. Лурія, К. Ф. Сєдовим, О. М. Шахнаровичем, В. Штерном та ін.

Метою статті є аналіз сучасних підходів до вивчення проблеми дитячого мовлення у лінгвістиці та психолінгвістиці.

Матеріали та методи. Основним методом дослідження є аналіз та узагальнення лінгвістичної та психолінгвістичної наукової літератури з проблеми розвитку дитячого мовлення.

Сучасні погляди на ДМ ґрунтуються на низці робіт радянських, закордонних та вітчизняних науковців, присвячених вивченню розвитку мислення. Серед цих робіт, дослідження Ж. Піаже, Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконіна, О. О. Леонтьєва, є принципово важливими для розуміння розвитку інтелекту дитини та її мовлення, теорії цих вчених складають основну теоретичну базу дослідження ДМ.

Результати та їх обговорення. Вивчення ДМ з позицій лінгвістичного підходу зазвичай має системоцентричну спрямованість. У рамках цього напрямку специфіка мови дитини розглядається з точки зору відповідності чи невідповідності реалізації в узусі (Н. І. Лепська, М. Р. Львов, Д. І. Слобін, С. Н. Цейтлін та ін.) [2; 3]. Відповідно до цього погляду, ДМ є сферою функціонування мови, в якій не діють нормативні обмеження. При цьому в рамках лінгвістики ДМ була виявлена закономірність, що систему (тобто найзага-

льніші, основні правила мови) діти опановують раніше, ніж норму [1; 4].

Т. О. Грідіна, у межах системоцентричного підходу, розглядає ДМ як сферу реалізації потенціалу мовних форм і значень, творчого відображення закономірностей мовної системи, які пізнає дитина. Таке розуміння передбачає євристичність мовленнєво-мисленнєвої діяльності дитини, прагнення до встановлення різноманітних зв'язків між мовою та дійсністю, здатність до інтуїтивної дії у просторі мовних можливостей [5, с. 122]. Дослідниця вважає визначальною рисою лінгвістичної специфіки мовної діяльності дитини лінгвокреативність, яка проявляється як на рівні слова, так і на рівні тексту. На рівні слова лінгвокреативність виражається у вигляді лексико-семантичних інновацій та переосмислення узуальної лексики, на рівні тексту – у вигляді мовної гри й наративної діяльності дитини.

Т. І. Єрофєєва та Н. Ю. Семенченко зазначають нестандартність використання дітьми узуальних слів та словотвірних номінацій як основу експресивності ДМ [6, с. 77]. При цьому експресивність таких явищ усвідомлюється поза сферою їхнього функціонування: дитина не відчуває їхньої аномальності й створеного комічного ефекту через незнання норми. Такими, наприклад, є численні дитячі псевдотлумачення значень слів, які дитина не усвідомлює як парадоксальні.

Функціональна репрезентація мови в ДМ значно відрізняється від мовлення дорослого. Мова дитини характеризується своєю внутрішньою системністю, яка на кожному з етапів онтогенетичного розвитку постає у вигляді закріплених у мовній свідомості особистості дитини асоціативних зв'язків та опозицій між вже засвоєним мовним матеріалом і тим, що дитина пізнає [7]. Як зазначає американський дослідник Д. І. Слобін, у дитини існує своє «почуття правила», яке поступово з розвитком її лінгвістичної компетентності «наближається до нормативного» [4, с. 104].

Засвоєння мови дитиною являє собою процес, який свідчить про становлення різних рівнів її мовної здібності, апробацію виявлених закономірностей у мовній практиці, складання різноманітних асоціативних систем інтерпретації позамовного та мовного досвіду у свідомості мовної особистості. Засвоєні дитиною правила мовленнєвої поведінки відображають розвиток семантичного, лінгвокогнітивного та мотивацій-

ного рівнів лінгвістичної компетентності. «Перший пов'язаний із засвоєнням значень загальноживаних слів, другий – із формуванням знань про світ і мовну картину світу, третій характеризує здатність мотивувати вибір певної стратегії мовної поведінки, наявність усвідомленої установки на використання й породження мовних одиниць відповідно до мети спілкування» [8, с. 26]. Рівень розвитку лінгвістичної компетентності, мовної здібності обумовлює мовну активність, тобто перехід від знань мови до її вживання. Мовна активність як прояв мотиваційного рівня мовної здібності дитини може виражатися в порушенні мовного «правила» з метою привернути увагу до нестандартності форми мовної поведінки. Л. С. Виготський зазначає, що така «рання наявність специфічної установки, якої вимагає мистецтво, безсумнівно вказує на психологічну спорідненість мистецтва та гри для дитини» [7, с. 248-249]. Цю думку вченого розвивають і обґрунтовують у своїх дослідженнях сучасні вітчизняні науковці О. С. Снітко, І. В. Сухан та ін. [9]. Вони відмічають, що для дитини у лінгвістичному аспекті розвитку мовлення психологічним корелятом слова є образ-еталон, який формується, використовується та змінюється в процесі предметно-ігрової діяльності. На їх думку, поняття «образ-еталон» ототожнюється з поняттями «прототип» та «об'єкт базисного рівня». При цьому науковці наголошують, що образ-еталон являє собою індивідуальне формування у дитини об'єкту, у створенні якого важливу роль відіграє її фантазія. Дослідники прийшли до висновку, що при асоціативному аналізі об'єкту, побаченого дитиною, на образ-еталон, який зберігається у її пам'яті, відбувається накладання форми слова, пов'язаного з цим еталоном та побаченим об'єктом, що забезпечує подальший розвиток ДМ.

О. Ю. Моїсеєнко стверджує, що «оволодіння мовою як засобом знакової поведінки в суспільстві визначається надзвичайною активністю самої дитини по відношенню до мови» [10, с. 24]. Ця активність проявляється в дитячих неологізмах, які є результатом складної взаємодії словесних структур, де суттєвий компонент складають утворення за аналогією.

Подібний висновок робить О. О. Рульова [11], досліджуючи номінативний аспект дитячого мовлення. Вона зазначає, що крім непрямих номінацій (надрегуляризація, порушена референція, неправильна категоризація предметів, помилкове визначення партитивних відношень, пропуск функціональних груп у реченні) у ДМ відбувається процес утворення неологізмів (генералізація словотворчої моделі, створення власної словотворчої моделі, кореляційний тип словотвору, звукоімітація, утворення неологізмів за типом народної етимології). При цьому, вчена доводить, що в основі різноманітних типів дитячих номінацій лежить єдина когнітивна база, яка відповідає загальнолюдським розумовим операціям – таким як аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, категоризація, процес засвоєння інформації на базі аналогів.

Слід відмітити результати дослідження Н. Г. Фурман, які показали, що мотивованість слова в ДМ визначається можливостями мовної свідомості дитини [12, с. 20]: механізм мотивації слова форму-

ється в межах розвитку мовної здатності дитини, при чому періодом її активного становлення є етап дитячої мовленнєвої творчості. На думку дослідниці, мовна здатність обумовлена особливостями мовної системи і мовленнєвої діяльності мовця, саме вона є необхідною умовою оволодіння мовою. Мовна здатність, з одного боку, дозволяє «витягувати» з мовлення оточуючих фрагменти системного строю мови за допомогою мовного чуття, з іншого боку, є засобом формування мовної свідомості і, в кінцевому підсумку, лінгвістичної компетентності дитини. Формування мовної здатності проходить через опанування дитиною закономірностями мовної системи до засвоєння мовної норми та встановлення в її мовній практиці обмежень, які накладаються мовним стандартом [12, с. 9].

К. Л. Крутій акцентує увагу на тому, що дитина для усвідомлення способу словотворення у різних комунікативних ситуаціях, спочатку має засвоїти мотивовану лексему, співвідносячи її з предметом, явищем чи об'єктом довкілля, навчитись добирати афікси необхідної семантики [13]. Учений приходить до висновку, що свідомий вибір дитиною дошкільного віку необхідних граматичних засобів у процесі побудови зв'язного висловлювання дає їй змогу вільно користуватися мовними засобами під час спілкування, при цьому на засвоєння дітьми елементів граматичної системи мови впливають два основних чинники: залежність від простоти або складності мовного явища та ступінь його комунікативної значущості.

З огляду на вище зазначені наукові роботи, можна виокремити такі основні питання, що розглядаються у лінгвістичних дослідженнях: мотивація та ідентифікація слів, проблема тезаурусу мовної особистості дитини та семантики слова в лексиконі молодшого школяра, вираження дитиною оцінки, якості та емоцій, мовне спілкування дітей, асоціативний зв'язок значень слів у ДМ.

На нашу думку, описати мовний світ дитини тільки через лінгвістичні особливості дитячого мовлення неможливо. Для виконання цієї мети необхідний комплексний підхід, що враховує соціальні, психологічні та культурологічні чинники.

Так, психолінгвістика виявляється досить продуктивною для розробки проблем мовного онтогенезу з огляду на те, що оперує значною кількістю наукових відомостей про мовленнєву діяльність дитини. У низці психолінгвістичних досліджень Л. С. Виготського, О. Р. Лурія, В. Штерна та ін. розглядаються рефлексивні здібності дитини, зокрема схильність до метамовної рефлексії. Беручи до уваги напрацювання цих дослідників, О. С. Коляснікова визначає такі чинники, що зумовлюють різні прояви рефлексивного мислення дитини (зокрема мовленнєвого): часовий фактор; когнітивний фактор; фактор комунікативної потреби; пов'язаний з розвитком мовної здібності дитини; фактор креативності та ін. [14, с. 17-19]. З проявом мотиваційної рефлексії в ДМ пов'язане усвідомлення внутрішньої форми слова, яка відкриває шлях до розуміння змісту слова або дозволяє пояснити мотив найменування. Прагнення дитини до мотивованості мовного знака постійно знаходиться у сфері наукового інтересу дослідників. Наприклад, зближення мовних оди-

ниць за принципом помилкової етимології є основою для тлумачення внутрішньої форми мотивованих слів у ДМ та парадоксальної мотивації. У рефлексії дітей дошкільного віку у вмотивованості мовної одиниці відбивається асоціативний «мінімалізм», обумовлений особливостями поєднання когнітивного та мовного досвіду дитини.

Варто зазначити, що у таких випадках когнітивний дефіцит заповнюється прагненням пристосувати мовну структуру до типової ситуації, яка асоціюється у дитини з цим словом. Вочевидь несформованість у дітей дошкільного віку семантичного компонента мовної здібності у випадку парадоксальної мотивації незнайомого слова визначає залежність тлумачень від асоціацій звукової форми. При сприйнятті тієї або іншої мовної одиниці різними дітьми можуть повторюватися одні й ті ж самі асоціації, що свідчить про певну передбачуваність стереотипів рефлексивного пошуку дітьми вмотивованості найменування.

Результатом з'ясування внутрішньої форми слова є парадоксальні тлумачення, формальний характер яких полягає в тому, що вони здійснюються без урахування реального смислового зв'язку між лексемами, або без урахування ідіоматичних природжень, притаманних умотивованому слову.

З огляду на це, звернемо увагу на дослідження Л. О. Калмикової [15]. Вчена, проаналізував наукові факти у галузі мовленнєво-діяльнісного онтогенезу, довела, що сутність розвитку мовленнєвої діяльності у дошкільників полягає у трансформації неусвідомленого, мимовільного висловлювання у свідоме, довільне, цілеспрямоване, спрограмоване, відрефлексоване мовлення [15, с. 54].

Дослідниця робить один із висновків, що формування внутрішньомовленнєвих дій – це результат свідомого, довільного винесення назовні внутрішньої програми (схеми, плану, композиції) висловлювання, що забезпечує компенсацію ще не сформованої внутрішньомовленнєвої функції і зумовлює її поступальний розвиток. Проведене нею емпіричне дослідження підтвердило, що в онтогенезі граматичне структурування випереджає й обумовлює розвиток внутрішнього програмування ДМ. Граматичне структурування у дітей старшого дошкільного віку стає операцією з реалізації внутрішньої програми та сприяє виробленню у них програми подальшого розгортання висловлювання за правилами поверхневого синтаксису [15, с. 306].

З огляду на вищезазначені напрями дослідження ДМ, слід відмітити активний розвиток таких наук як онтолінгвістика (Б. МакВінні, К. Сноу, Л. Спектор [16] та ін.) та онтопсихолінгвістика (К. Ф. Седов [17] та ін.), який відбувається завдяки зусиллям Міжнародної асоціації з вивчення дитячого мовлення (англ. International Association for the Study of Child Language – IASCL) [16]. Основним видом діяльності цієї асоціації є спонсорство Міжнародного конгресу з вивчення дитячої мови. В межах цієї асоціації підтримується

міждисциплінарний підхід до вивчення ДМ, що охоплює широке коло питань.

Висновки. У лінгвістичному аспекті ДМ розглядається дослідниками (О. С. Снітко, І. В. Сухан, О. О. Рудьова, С. Н. Цейтлін та ін.) у таких основних напрямках: когнітивна лінгвістика (М.Р. Львов, С. Н. Цейтлін та ін.); функціональна репрезентація мови (Д. І. Слобін, Ю. Н. Караулов, К. Л. Крутій та ін.); евристичність мовленнєво-мисленнєвої діяльності (Т. О. Грідіна, Т. Ю. Єрофєєва, Н. Ю. Семенченко, О. С. Снітко, І. В. Сухан, О.О. Рудьова та ін.). У вищезазначених дослідженнях, ДМ у лінгвістичному аспекті трактується як особлива система знань, вмін та навичок відповідно до певних мовних правил, які охоплюють фонологічну, лексичну (номінативну) та синтаксичну галузі мовного розвитку дитини згідно з етапами її розумового розвитку.

У психолінгвістичному аспекті ДМ розглядається дослідниками (Л. С. Виготський, А. О. Залевська, О. О. Леонтьєв, О. Р. Лурія, К. Ф. Седов, В. Штерн та ін.) у таких основних напрямках: діяльнісний підхід (О. О. Леонтьєв, Л. С. Виготський, О. Р. Лурія); онтопсихолінгвістика (К.Ф. Седов, Л.О.Калмикова та ін.); мотиваційна рефлексія (Т. О. Грідіна, О. С. Коляснікова, О. М. Шахнарович, Н. Г. Фурман та ін.). У вищезазначених дослідженнях ДМ у психолінгвістичному аспекті розглядається як особливий етап онтогенетичного розвитку мовлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, що співвідноситься з розвитком комунікативних здібностей дитини, які відповідають таким чинникам як соціальне мовлення, егоцентричне мовлення та внутрішнє мовлення.

Слід відмітити загальну точку зору сучасних науковців, яка полягає у тому, що мовлення дитини у дошкільному віці має, перш за все, неусвідомлений характер та може розвиватися на основі спонтанної рефлексії при умові наявності мовленнєвого середовища. При цьому мовленнєву діяльність дитини необхідно спеціально формувати. Засвоєння мови дитиною є процес, який складається з різних рівнів становлення її мовної здібності, що проявляються через апробацію виявлених нею закономірностей у мовній практиці, складання різноманітних асоціативних систем інтерпретації позамовного та мовного досвіду у свідомості мовної особистості. Результатом з'ясування дитиною внутрішньої форми слова є парадоксальні тлумачення, створення неологізмів, які мають асоціативне підґрунтя. Формування мовної здатності дитини проходить через опанування закономірностями мовної системи до засвоєння мовної норми та мовних стандартів.

Основна позиція багатьох вчених полягає в тому, що дослідження ДМ не може обмежуватися однією наукою, воно має міждисциплінарний характер та охоплює не тільки лінгвістичний та психолінгвістичні аспекти, а й соціальний, етнічний, фізіологічний та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цейтлін С. Н. Инновации как продукт речевой деятельности ребенка [Текст] / С. Н. Цейтлин // Детская речь:

Проблемы и наблюдения : [межвуз. сб. науч. тр.]. Л. : ЛГПИ, 1989. С. 64–74.

2. Львов М. Р. Основы теории речи [Текст] / М. Р. Львов. М. : Изд. центр АКАДЕМИЯ, 2000. 248 с.
3. Лепская Н. И. Детская речь в свете теории коммуникации [Текст] / Н. И. Лепская // Вопросы языкознания. 1994, № 2. С. 82–89.
4. Слобин Д. И. Психолингвистика [Текст] / Д. И. Слобин, Дж. Грин : [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1976. 350 с.
5. Гридина Т. А. Онтолингвистика. Язык в зеркале детской речи [Текст] / Т. А. Гридина : учеб. пособие. М. : Наука : Флинта, 2006. 152 с.
6. Ерофеева Т. И. Экспрессия в детской речи (на материале записей речи детей от 2 до 5 лет) [Текст] / Т. И. Ерофеева, Н. Ю. Семенченко // Функциональные разновидности речи в коммуникативном аспекте. – Пермь : Пермский гос. ун-т, 1988. – С. 75–83.
7. Выготский Л. С. Психология искусства [Текст] / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1987. – 344 с.
8. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность [Текст] / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
9. Снитко Е. С. Типы номинативной деятельности в онтогенезе речи / Е. С. Снитко, И. В. Сухан // Лингводидактика слов'янських мов як феномен культури : Темат. зб. наук. праць / Під ред. Н. Ф. Зайченко та ін. – К. : ІСДО, 1993. – С.35-39
10. Моисеенко Олена Юріївна. Дискурсно-прагматичні особливості дитячого мовлення (на матеріалі сучасної англійської мови): Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 1999. – 173 с.
11. Рудьова О. О. Номінативний аспект дитячого мовлення (на матеріалі французької, грецької, англійської та української мов): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15 – загальне мовознавство / О. О. Рудьова; Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова. 2002. 174 с.
12. Фурман Н. Г. Формирование механизма мотивации слов в детской речи [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Наталья Геннадьевна Фурман ; Томский гос. ун-т. Томск, 2009. 21 с.
13. Крутий К. Л. Теорія і практика формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку (на матеріалі морфології і словотворення): Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 – теорія і методика навчання української мови / К. Л. Крутий; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2005. 44 с.
14. Колясникова О. С. Явление мотивационной рефлексии в детской речи [Текст] : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Оксана Сергеевна Колясникова ; Уральск. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2005. 269 с.
15. Калмикова, Лариса Олександрівна. Психологія розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку [Рукопис] : дис. ... д-ра. психол. наук: 19.00.07 / Калмикова Лариса Олександрівна ; наук. конс. Корняка О. М. ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. - Київ, 2011. 462 с.
16. Susan H.Foster-Cohen. An Introduction to Child Language Development. Learning about Language. Routledge, 2014. 248 p.
17. Седов К. Ф. Онтопсихолінгвістика. Становление коммуникативной компетенции человека [Текст] / К. Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2008. 320 с.

REFERENCES

1. Tseitlin, S. N. Innovations as a speech product child activity [text] / S. N. Tseitlin / Child's Speech Problems and observation [mezhevuz. sb. nauk. tr.]. L: LHPI, 1989. p. 64-74.
2. Lvov, M. R. Bases speech theory [Text] / M. R. Lvov. Moscow: Ed. Center Academy, 2000. 248 p.
3. Lepsky, N. I. Children's speech in the light of communication theory [Text] / N. I. Lepsky // Questions of linguistics. 1994, № 2. p. 82-89.
4. Slobin, D. I. Psycholinguistics [Text] / D. I. Slobin, J. Greene. [Trans. from English]. – Moscow: Progress, 1976. 350 p.
5. Gridina, T. A. Ontolinguistics. Language in the mirror of the child's speech [Text] / T. A. Gridina: tutorial book. M: Science: Flint, 2006. 152 p.
6. Yerofeyeva, T.I. Expression in the child's speech (from 2 to 5 years on material records speech of children) [Text] / T.I. Yerofeyeva, N.Y. Semenchenko // Functional varieties of speech in the communicative aspect. - Perm Perm State. University Press, 1988, p. 75-83.
7. Vygotsky, L. S. Psychology of Art [Text] / L. S. Vygotsky. – Moscow: Pedagogy, 1987. 344 p.
8. Karaulov, Y. N. Russian language and language personality [Text] / Y. N. Karaulov. – Moscow: Nauka, 1987. 264 p.
9. Snitko, E. S. Nominative types of activity in ontogenesis of speech / E. S. Snitko, I. V. Suhan // Linguistics of Slavic languages as a phenomenon of culture: Temat. Coll. Science. papers / Ed. N. F. Zaichenko and others. - K: ISDO, 1993. P.35-39
10. Moiseenko, E. Y. Moiseyenko Olena Y. Discourse-pragmatic peculiarities of child language (modern English data). – Manuscript. Candidate's Dissertation. Speciality 10.02.04. – Germanic languages. – Kyiv Taras Shevchenko University, Kyiv, 1999. 173 p.
11. Rulyova, O. O. The naming aspect of children's speech (on the material of the French, Greek, English and Ukrainian) – Manuscript. Thesis for the academic degree of the candidate of philological sciences in the specialty 10.02.15 – general linguistics. – Odessa Mechnikov National University, Odessa, 2002. 174 p.
12. Furman, N. H. Formation of motivation mechanism of words in the child's speech [Text]: Candidate's Dissertation of Philology Sciences: 10.02.01 – Russian language / N. H. Furman; Tomsk State. Univ. Tomsk, 2009. 21 p.
13. Krutiy, K. L. Theory and practice of forming of grammatically correct speech of preschool age children (on the material of morphology and word-formation). – Manuscript. The dissertation applying for a scientific degree of doctor of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.02 – Theory and methods of teaching (Ukrainian language). – The National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov, Kiev, 2005. 44 p.
14. Kolyasnikova, O. S. The motivational phenomenon of reflection in children's speech [Text]: diss. ... Cand. Philology. Sciences: 10.02.01 "Russian language" / Oksana S. Kolyasnikova; Uralsk. state. ped. Univ. - Ekaterinburg, 2005. 269 p.
15. Kalmykova, L. O. Psychology of the development of speech activity of the children of pre-school age. – Manuscript. Dissertation for obtaining a scientific degree of a doctor of psychological sciences in speciality 19.00.07 – pedagogical and age psychology. – G. S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2011. 462 p.
16. Susan H.Foster-Cohen. An Introduction to Child Language Development. Learning about Language. Routledge, 2014. 248 p.
17. Sedov, K. F. Ontopsiholingvistika. Formation of the communicative competence of the human [Text] / K. F. Sedov. – Moscow: Labirint, 2008. 320 p.

Modern views on children's speech in linguistics and psycholinguistics

Chaiuk T. A.

Abstract. The article considers and discusses modern approaches to the study of children's speech in linguistics and psycholinguistics. The main directions of research in the linguistic and psycholinguistic aspects have been highlighted. It has been established that there is a special system of knowledge and skills in the linguistic aspect of the children's speech in accordance with certain linguistic rules. According to psycholinguistic aspect children's speech is a special stage of ontogenetic development of children's speech of preschool and early school age. It is concluded that for comprehensive analysis, adequate conclusions and recommendations a complex approach is necessary.

Keywords: *child speech, linguistics, psycholinguistics, ontolinguistics.*

Современные взгляды на детскую речь в лингвистике и психолингвистике

Чаюк Т. А.

Аннотация. В статье рассматриваются и анализируются современные подходы к изучению проблемы детской речи в лингвистике и психолингвистике. Выделены основные направления исследований в лингвистическом и психолингвистических аспектах. Установлено, что в лингвистическом аспекте детская речь являет собой систему знаний, умений и навыков в соответствии с определенными языковыми правилами. Согласно психолингвистическому аспекту детская речь является особым этапом онтогенетического развития речи детей дошкольного и младшего школьного возраста. Сделан вывод, что для всестороннего анализа, адекватных выводов и полезных рекомендаций необходим комплексный подход.

Ключевые слова: *детская речь, лингвистика, психолингвистика, онтолингвистика.*

«Es gab kein Dunkel und es gab kein Licht»: Візуальні маркери «міфічного» простору

М. Ю. Дубасевич

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

*Corresponding author. E-Mail: marta.dubasevych@gmail.com

Paper received 27.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Анотація. Статтю присвячено проблемі структурування «міфічного» простору в художньому тексті на прикладі прози представника німецької «міфічної» літератури ХХ століття Ганса Ерїха Носака. З опорою на теорію формального міфу та методи лінгвостилістичного аналізу тексту проаналізовано та висвітлено специфіку функціонування візуального компоненту («освітлення» та «колюру») в системі «міфічного» простору. Виявлено низку мовностилістичних прийомів та засобів, за рахунок яких в раціонально осяжний художній простір інтегруються картини емпірично незбагненої, «міфічної» дійсності.

Ключові слова: формальний міф, міфічний простір, колір, освітлення, Носак.

Питання художнього простору віддавна є об'єктом інтересу та предметом різнобічного вивчення лінгвістів, адже, на думку дослідників, час та простір належать до найважливіших параметрів внутрішнього світу кожного художнього твору, в межах якого між обома категоріями існує тісний взаємозв'язок (пор., напр.: [1, с. 80]). Кожен текст містить власну модель часопростору, яка має істотне жанрове значення, виконує важливу роль у творенні сюжету та характерів і впливає на його мовностилістичне оформлення. Тому дослідження функцій хронотопу сприяє глибшому проникненню реципієнта в істинний зміст зображуваного та адекватному його розумінню [2, с. 15]. Аналізу художнього часопростору присвячені численні наукові дослідження, серед яких праці М. Бахтіна, Ю. Лотмана, Д. Лихачова, Н. Копистянської, Дж. Франка, Б. Ассерта, А. Ріттер, Б. Гілленбранда та ін. Основні зусилля спрямовані на вивчення часу та простору як відображення особливих світоглядних позицій автора чи цілої епохи; аналіз часово-просторової організації творів різних жанрів; комплексний аналіз обох категорій як особливого багатопланового та поліфункціонального параметра внутрішнього світу художнього твору. Особливе значення для лінгвостилістичного аналізу тексту мають роботи В. Виноградова, А. Бондарко, К. Фролової, З. Турасової, Н. Рябцевої, Н. Арутюнової, які розглядають властивості часу та простору як глобальних категорій, їхнє відображення в мовній картині світу та способи вербалізації в тексті. Впродовж останніх десятиліть різні аспекти художнього часопростору продовжують активно вивчати Е. Яковлева, Е. Кандрашина, А. Папіна, М. Кодак, Т. Голосова, С. Єрмоленко, Л. Цибенко, М. Стасик, У. Райдер-Шреве, І. Германн, Г. Фатер та ін.

«Міфічний» час та простір займають особливе місце. Метою статті є висвітлити роль компонентів «освітлення» та «колюру» у побудові «міфічного» простору на прикладі прози німецького автора Ганса Ерїха Носака. Наші роздуми ґрунтуються на понятті формального міфу [4], за яким стоїть припущення, що певні естетичні елементи та прийоми художнього тексту є відображенням ознак та елементів міфічного мислення (описаного Е. Касіроном) і яке у філологічному дослідженні міфу дозволяє змістити

центр наукового інтересу із сюжетно-тематичної залежності до шляхів відображення конкретних категорій міфічного мислення відповідними наративними структурами. Такий підхід передбачає виявлення естетичних форм, які є відхиленням від норми і реалізуються на різних рівнях текстової системи з метою відображення особливостей «міфічного» сприйняття дійсності.

Об'єктивний простір є стійкою, гомогенною емпіричною конструкцією, побудованою за принципом полярності (тут – там, близько – далеко, вгору – вниз тощо), що закладено в механізмі самої мови. Міфічному простору теж властива бінарна логіка, в основі якої лежить поділ буття на дві сфери – очевидну (профанну) та приховану (сакральну). Визначальним тут є магічний компонент: елементи міфічного простору наділені значимістю і мають свій особливий сакральний зміст. Чітке розмежування в опозиційній парі, яке з емпіричної точки зору має місце, нівелюється: полярності можуть поєднуватись і взаємодіяти як одне ціле. За рахунок порушення загальноприйнятих властивостей часу та простору формується модель із характеристиками неоднорідність, дискретність, скінченність, зворотність. Важливу роль у просторовій системі з позиції міфічного мислення відіграє компонент освітлення, який ґрунтується на опозиції «світло» - «темрява», де світло – це пізнання, а темрява символізує несвідоме, незбагненне, неосяжне, а отже і сам міф [3, с. 181]. За Ж. Гейзером, темряві не властиві просторові характеристики, і будь яке переміщення в ній, відповідно, теж є просторово невизначеним (пор.: [3, с. 181]). Кожне таке переміщення – це миттєвий та безперешкодний процес, який відбувається у площині поза межами свідомості – а отже в нереальній площині – так, як це можливо пережити хіба що уві сні [3, с. 182].

У «міфічній» прозі Г. Е. Носака просторова (як і темпоральна) система визначається поняттям «міфічного» і позицією Я-оповідача: зображення простору завжди відбувається з перспективи наратора і залежить від його актуального емоційного стану. Поряд із осяжним, раціональним простором він зображає картини фізично та емпірично незбагненої дійсності, яка існує в абстрактній площині «*drüben*» і виявляє властивості, властиві сфері «міфічного»:

синтезує в собі буденність і сакральність, знання і незнання, близькість і дистанцію, доступність і недоступність, безпеку і загрозу. Центральним є принцип «полярності», який зумовлює особливий характер візуального компоненту (освітлення та кольору) у побудові «міфічного» простору.

Так, освітлення ґрунтується на опозиціях «світло» - «темрява» / «тінь», причому темрява символізує і реалізує міфічне як незбагненне, неосяжне, невідоме:

Ringsherum war plötzlich *alles im Dunkel*, nur die Linie, auf der er näher kam, war *matt beleuchtet*. Ich wußte nicht, ob *das Licht* bis zu mir hinreichte oder ob auch ich schon *im Dunkel* war [6, с. 17].

Das *Licht* fiel warm auf ihr Gesicht und ihre Hände. Der übrige Raum lag *in weichem Dunkel*. Auch ich stand *unsichtbar im Schatten* hinter ihr. [...]

Ich wagte nicht *aus dem Dunkel* herauszutreten, weil ich Angst hatte, sie würde das Fehlen meines Spiegelbildes bemerken. Da ich so *im Dunkeln* stand, war auch in ihren Augen zunächst nur *Dunkel*. [7, с. 83].

Es war sehr *dunkel* dort draußen. Ich erkannte ihn an seiner Stimme. Und an seinen Brillengläsern, in denen *sich das Licht spiegelte*, das aus meiner offenen Zimmertür kam. [...] Ich glaube, wenn ich nicht allein gewesen wäre, hätte er sofort kehrgemacht, ohne sich erst *im Hellen* zu zeigen [5, с. 44–45].

Простір, розділений на дві контрастні площини – темну і світлу, з одного боку, протиставляє реальний та «міфічний» світ, а з іншого боку, демонструє їхню тісну взаємодію. Характерно, що темрява і всі її можливі вияви є абсолютною домінантою просторових схем у Носака: це простір без меж і напрямку, зона абсолютного спокою і комфорту, в якій можна зняти маски і бути собою. Прикметна хвороблива боязнь світла і вразливість до яскравого освітлення; лексичні одиниці, які семантизують світло ((*Licht, Helle, Helligkeit*)), негативно конотовані:

Als es *dunkel* wurde, dachte ich über das >Außerhalb< nach [7, с. 270].

Es gab kein Dunkel und es gab kein Licht, es war nur hell. *Eine langweilige Helligkeit*, die überall hinkroch [7, с. 13].

Ich machte *nicht viel Licht*, ich *scheute mich vor der Helle* [6, с. 49].

Bei gutem Wetter wären sie zuweilen abends spazierengegangen. Möglichst *erst nach Dunkelwerden* [5, с. 145].

Wozu *die üble Helligkeit*? [...] Das kann man ebenso gut *im Dunkeln* erkennen. Viel besser sogar. [5, с. 213].

Особливого значення набувають лексичні одиниці, які виражають світлові нюанси (сутінки, тьмяне світло): *dämmerig, Dämmerung, im Halbdunkel, bei Dunkelwerden, або matt beleuchtet, schwach beleuchtet*. Цей синтезований із світла і темряви проміжний варіант, очевидно, можна розглядати як символ граничної ситуації – між світлом і темрявою, між збагненим і незбагненим, між життям і смертю, між тут і там – і одночасно сигнал присутності міфічного. Сутінки та тьмяне світло (наприклад світло від свічки, світло місяця чи від вуличного ліхтаря) є одним із центральних компонентів художнього простору у прозі Носака, який довершує епіфанічність, сакральність ситуації і сигналізує міфічне.

Те саме стосується і *кольористики* у «міфічному» просторі Г. Е. Носака: домінує сірий колір, який сам по собі є сумішню білого і чорного, дня і ночі, світла і п'ятми, життя і смерті. Сірий колір вводить у текст експліцитно через прикметник *grau* та похідні (*das nasse Grau* [5, с. 30]; *blaugrauer Läufer* [6, с. 8; 17]; *ein graues Kostüm* [7, с. 167; 5, с. 50]; *graue Perlen* [5, с. 15]) або імпліцитно через одиниці, які виявляють асоціативний зв'язок із сірим (*Dämmerung, Regen...*). Як міфопоетичний елемент тексту сірий символізує граничність, позначає перехідний стан:

Mir war ein Bild aufgefallen, das an der Wand hing. Eine kahle Landschaft mit Wasser. Oder richtiger gesagt: keine Landschaft, sondern etwas, das eine Landschaft gewesen war oder erst eine werden wollte. *Die Farben erinnerten mich an die Perlen* [5, с. 22].

Milchige und *graue* Perlen. [...] Es war in ihrem *Grau* eine Erinnerung an alle Farben, die es nicht mehr gab. [...] Oder eine Ahnung aller Farben, wie sie einmal geboren werden sollen [5, с. 15].

На картині, яку описує оповідач як елемент інтер'єру, зображено простір, ландшафт у стані переродження. Колір присутній імпліцитно в образі вже зображуваних перлів (тобто сірий).

Цікаво те, що об'єкти, в означені яких є компонент *grau*, завжди несуть глибокий символічний зміст і в межах досліджуваних текстів є значимими. Наприклад, *blaugrauer Läufer* символізує межу між об'єктивною та «міфічною» дійсністю; *grauer Kostüm* сигналізує прощання та відхід в іншу реальність (сірий костюм двічі одягає Маріанна ([6]), у ньому безслідно зникає дружина підсудного [7]); *graue Perlen* персоналіфікуються (sie leben und atmeten), а їхні властивості виразно гіперболізовані:

[...] Gold und geschliffene Steine, alles was nur im Lichte zu glänzen und glitzern vermag, war nicht zu sehen vor diesen Perlen. Ich glaube nicht zu irren, sie lebten und atmeten. Sie müssen einen ungeheuren Wert gehabt haben [...]. *Milchige* und *graue* Perlen. [5, с. 15].

Певну роль відіграє білий колір, який, однак, частіше вводить імпліцитно через образ снігу, снігового ландшафту або в комбінації з лексеєю *Sauberkeit*, де через тавтології додає інтенсивності зображуваному. Монохромність простору стає ще виразнішою за рахунок зображення природніх явищ та погодніх умов. Центральну роль відіграє мотив холоду, який сигналізує присутність «міфічного» і незмінно супроводжує образ протагоніста-аутсайдера, який локалізує себе поза реальністю, поза суспільством, поза часом і простором на шляху в «ніщо». Холод наповнює його зсередини, огортає зовні і поширюється на всіх, хто опиняється поряд, викликаючи в них невпевненість та збентеження, наприклад:

Wenn Schneider dabei stand oder mit am Tisch saß, sprach man leiser oder vorsichtiger. [...] Seine Gegenwart wirkte *abkühlend* auf die Diskussion [7, с. 46].

Відчуття холоду не покидає і самого протагоніста:

Anfangs war es nicht leicht. Ich dachte, ich würde *erfrieren*. Ja, körperlich. Nachts im Bett *fror mich*, und es passierte mir, daß ich sogar mitten im Tag zu *zittern* begann, als ob *Frost* wäre [7, с. 71].

У тексті мотив холоду має широку палітру вираження, і, що важливо, характер раптовості. Холод реалізують його прямі лексичні оператори (*kalt*, субстантивований варіант *Kälte*, *frieren*), та непрямий *zittern* (*vor Kälte*), а також семантично інтенсивніші *frösteln*, *Frost*, *erfrieren*, *zugefroren*.

Und wie allein wir waren. Ganz außerhalb und allein. *Mich fror* [7, c. 19].

>Und Sie nahmen an, daß es auch in jener Nacht draußen *sehr kalt* werden würde.<

>*Mich fror* ja selber. Ich *zitterte vor Kälte*.< [7, c. 220].

>Wurde es *kalt*?<

>Ja, *sehr*. Ich *zitterte* am ganzen Körper< [7, c. 243].

Mich fröstelte [5, c. 110].

Холод символізує перехід у «міфічний» простір. Спочатку він з'являється як холодний струмінь повітря (*kalter Luftzug*) і дощ з переходом у густий лапатий сніг (*dicke weiße Schneeflocken*) і снігову хурделицю, а в кінці постає як безмежний голий засніжений ландшафт (*nackte, endlose Schneefläche* [7, c. 290]; *eine weite, flache Ebene. Wie ein zugefrorener See* [7, c. 247]). Раптове відчуття холоду і тремтіння є сигналом наближення до паралельного міфічного світу.

«Da kam ein kalter Luftstrom von draußen» [6, c. 77], (Berthold hatte die Haustür aufgemacht). ↔ Nur einmal sagte es etwas und schnupperte dabei in der Luft. [...]»Es riecht nach Schnee» [6, S. 78] ↔ Es hatte tatsächlich zu schneien begonnen. Einzelne sehr große Schneeflocken wehten auf die Schienen [...] herab...» [6, c. 89].

Холод і тиша поєднуються в образі снігу, який відіграє важливу роль у формуванні «міфічного» простору у прозі Носака. Через сніг як символ кінця і нового початку моделюється гранична ситуація, стан надсамотності, тиші і заціпеніння. У просторовому плані це створює ефект безпросторовості:

Im Schnee kenne man die Richtung nicht [7, c. 241].

Der Schnee tötet jeden Laut. Und dann die Richtung. [7, c. 241].

Його мовне вираження базується на низці споріднених слів із базовим компонентом *Schnee*: *Schnee* – *Schneeflocken* – *Schnee-Ebene* – *Schneelandschaft* – *schneeweiß* – *schneien*. Найбільш глобально образ снігу реалізується в одиницях, з яким він пов'язаний асоціативним зв'язком: *arktische Gegend* [5, c. 43], *eine Polarlandschaft* [7, c. 63], *Norden* [5, c. 104], а також *Winter*, *Eis*, *Eisschollen* тощо.

Es ist ein *schmutziger Wintermorgen*. [...] Es war *feucht und dunstig*. Wir *froren*. Die Fähre zermalmte knirschend die weichen *Eisschollen* [5, c. 35–36].

Lange befand ich mich wie im Leeren. Doch endlich stieß ich *auf Eis* [5, c. 56].

Поява образу снігу та холоду раптова, часто необґрунтована і нелогічна (наприклад

метеорологічно незафіксовані та нетипові раптові снігові завії всередині вересня в оповіданні *Unmögliche Beweisaufnahme*, несподіваний град в романі *Spätestens im November*) і належить до розряду неймовірного.

Es hagelte draußen. Wie konnte es auch hageln! Auf so einen Gedanken wäre kein Mensch gekommen. In der linken Ecke des Sims es draußen hatte sich schon ein Haufen weißer Hagelkörner angesammelt. [...]

Wie seltsam, daß es hagelt. Was für ein Wetter! Und jetzt im November. Tagsüber war es viel zu warm gewesen, und nun hagelte es plötzlich. [...]

Und gerade da klingelte er [Berthold] an der Tür [6, c. 254].

Це підтверджує припущення про те, що цей образ має глибоке символічне, навіть сакральне значення і є важливим компонентом «міфічного» простору.

Цікаво те, що більшість «міфічних» ситуацій у прозі Носака компілюються власне пізньої осені (в листопаді). Листопад є складовою заголовка роману «Spätestens im November» [6]. І хоч зав'язка оповіді припадає на ранню весну (березень), кульмінація і розв'язка відбуваються в листопаді, тобто заголовок імплікує фактично ключову інформацію про фінал оповіді. Якщо зважити на той факт, що обидва місяці (березень і листопад) вважаються перехідними – розпочинають і завершують зимовий період і символізують оживання і замирання природи, а глобальніше – народження і смерть, тобто відображають свого роду граничні ситуації, то вибір автора має сенс: ці періоди логічно довершують ситуацію перебування на межі між збагненням і незбагненням, вимовним і невимовним, між життям і смертю. Це стосується всіх основних категорій, якими мисляться і сприймається світ (час, простір, каузальність, власна ідентичність): протагоністи щоразу опиняються «in der Schweben zwischen Gestern und Morgen», «weder ganz draußen noch drinnen» [6, c. 51].

Таким чином, «міфічний» простір конструюється за рахунок відхиленя від загальнозначимих просторових характеристик. Ці відхилення можна вважати формальним аналогом відповідних елементів міфічного мислення. Просторові характеристики «освітлення» та «колір» носять бінарний характер, який відображає базовий досвід структурування світу. У системі «міфічного» простору елемент «темрява» наділений особливим сакральним значенням, а світло має виразно негативну конотацію. Особливу роль відведено світловим та кольоровим нюансам: сутинки та сірий колір як компоненти проміжного характеру компілюють граничну ситуацію і є сигналом присутності «міфічного» простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Худ. лит., 1975. – 502 с.
2. Стасик М. В. Художній хронотоп : теоретичний аспект // Держава та регіони: наук. Сер.: Гуманітарні науки. – 2008. – № 3. – С. 13–16.
3. Gebser J. Ursprung und Gegenwart. Teil 1 und 2. – 2. ergänzte Aufl. – Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1966. – 562 S.
4. Martinez M. Formaler Mythos. Beiträge zu einer Theorie ästhetischer Formen / Matias Martinez (Hrsg.). – Paderborn [u. a.]: Schöningh-Verlag, 1996. – 253 S.
5. Nossack H. E. Spirale. Roman einer schlaflosen Nacht. – F. a. Main : Suhrkamp 2001. – 295 S.
6. Nossack H. E. Spätestens im November. Roman. – F. a. Main : Suhrkamp, 2001. – 277 S.

7. Nossack H. E. Nekyia. Bericht eines Überlebenden. – Hamburg : Krüger Verlag, 1947. – 138 S

REFERENCES

1. Bakhtin M. Questions of Literature and Aesthetics. – 2. Stasyk M. V. Literary chronotope: theoretical aspects // State and regions: Humanities. 2008. №3 P. 13-16.
Moskow: Khud. Lit., 1975. – 502 P.

«Es gab kein Dunkel und es gab kein Licht»: Visual markers of «mythical» space

M. Dubasevych

Abstract. The paper focuses on structuring specifics of “mythical” space in literary text on an example of Hans Erich Nossacks prose as a type of “mythical” literature of the 20th century. Specific functioning of visual components (illumination and color) in the “mythical” space system was analyzed on the base of the formal myth theory and the linguo-stylistic method. Linguo-stylistic devices and techniques, witch integrate empiric incomprehensible, “mythical” reality into the rational valid literary space, were detected.

Keywords: formal myth, mythical space, color, illumination, Nossack.

«Es gab kein Dunkel und es gab kein Licht»: визуальные маркеры «мифического» пространства

М. Ю. Дубасевич

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема «мифического» пространства в художественном тексте на примере прозы представителя немецкой «мифической» литературы XX столетия Ганса Ериха Носсака. Проанализирована специфика функционирования визуального компонента («освещения» и «цвета») в пространственной системе «мифического» художественного текста. Анализ обоснован на теории формального мифа и осуществлен методами лингвостилистики. Выявлен комплекс лингвостилистических приемов и средств, с помощью которых в рациональную художественную действительность интегрируются картины эмпирически непостижимого мифического пространства.

Ключевые слова: формальный миф, мифическое пространство, цвет, освещение, Носсак.

Творення комічного в постмодерній поезії засобами поетонімії (на матеріалі збірки С. Прилуцького «Дзевяностыя forever»)

І. С. Гаврилюк

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка
Corresponding author. E-mail: orysia.bdzhilka@gmail.com

Paper received 25.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Анотація. Стаття аналізує можливості літературного оніма у творенні комічного в постмодерному тексті. На конкретних прикладах продемонстровано роль поетонімії опозицій, контамінацій за участю пропріальних одиниць, поєднання високого й низького стилів, поєднання онімів, що належать до різних соціокультурних реальностей, власних назв-алюзій тощо у творенні емоційно забарвленого тексту. Завдяки цим та іншим засобам автор досягає пародійності, абсурдності та комічності висловлювань.

Ключові слова: літературний онім, постмодернізм, комічне, алюзія, поетонімна опозиція.

Вступ. Поетонім – власна назва художнього твору – є тим компонентом тексту, який, попри свою, на перший погляд, малозначущість, виконує численні функції. Через поетонім реалізується інтертекстуальний зв'язок, зв'язок між текстом і соціокультурною дійсністю. Літературний онім постає засобом творення комічного в художньому тексті. Слід зауважити, що відбувається це не стільки завдяки власне «комічності» самого поетоніма, скільки завдяки зв'язкам між власними назвами художнього тексту. Особливий інтерес репрезентує матеріал, який належить до постмодерної епохи – через свою специфіку комічного. Це пов'язано не лише з особливостями постмодерного напрямку – наскрізною іронічністю, пародійністю, карнавальністю, абсурдом, а й із соціокультурною специфікою розвитку цього напрямку на пострадянському просторі. Якщо на Заході постмодернізм виник як заперечення модернізму, то на пострадянському просторі – як заперечення тоталітаризму і соцреалізму. Звідси іронія, висміювання догм і штампів, прочитуваність нетипових опозицій *погане своє – хороше чуже* (при тому, що постмодернізм загалом означає руйнування опозицій).

Огляд літератури. У попередніх дослідженнях ми зверталися до проблеми власної назви в художніх текстах, зокрема, й у постмодерних – на матеріалі прози [4] й поезії [1] Ю. Андруховича та поезії С. Жадана [3]. При цьому аналіз можливостей власної назви у творенні комічного був одним із важливих моментів досліджень. Ця розвідка покликана поглибити розуміння проблеми, підтвердити отримані раніше результати на новому, іншомовному матеріалі.

Слід зауважити, що питання взаємозв'язку комічного і власних назв художнього твору так чи інакше порушували численні дослідники. Для цієї розвідки актуальними є висновки Л. Бурковської, яка виокремлює прийоми комічного, до складу яких входять літературні оніми: деформація ідіоматичних словосполучень, перифраз, комічні метафори, повтор, алюзія, змішування регістрів і стилів мовлення [2].

З іншого боку, необхідно розуміти особливості комічного, яке притаманне постмодерним текстам. З цієї точки зору суттєвою видається стаття В. Самохіної [8], де аналізуються властиві постмодернізму види комічного.

Мета статті – проаналізувати можливості літературного оніма як засобу комічного у постмодерних текстах.

Матеріали й методи. Матеріалом для статті послугували поезії С. Прилуцького «Дзевяностыя forever», а точніше, поетоніми та їх контексти. Провідним методом дослідження був структурний, у рамках якого застосовувався метод компонентного аналізу. Також широко застосовувався метод контекстуального аналізу.

Результати дослідження. Починаючи із назви збірки, автор готує читача до контрасту, до постмодерного поєднання непокінченого. У назві «Дзевяностыя forever» С. Прилуцький не лише намагається висловлюватися співзвучно зі своїм поколінням, для якого властиве вживання англіцизмів, зокрема варваризму *forever*. У наступних текстах уважний читач зможе простежити контраст, опозицію, що вибудовуються засобами поетонімії, створюючи при цьому потужний комічний, а часом трагікомічний ефект.

Уже згадана опозиція *погане своє – хороше чуже* виринає в кількох текстах автора. Зокрема, у поезії «Пасляньне да маладога вертэра» контрастують власні назви *парыж* і *сьветлагорск*, які втілюють опозиції *центр – периферія, цивілізація – відсталість, закордон – батьківщина* тощо:

*Ты памреш, малы, далёка не ў парыжы, –
бо, на шчасьце, не прарок і не герой, –
а ў звычайным сьветлагорску ці нясьвіжы,
праклянаючы жыцьцёвы гемарой.*

Слід зауважити авторський підхід до написання власних назв. У більшості поезій С. Прилуцькі відмовляється від написання онімів з великої літери. З одного боку, це може бути вказівкою на деонімізацію згаданих власних назв. З іншого – можливо, йдеться лише про особливості авторської пунктуації.

У «Пралетар-зонг» (назва, яка уже відправляє нас до відомої «Immigrant Song» Led Zepplin і, ймовірно, до «іммігрант зонг» С. Жадана) вжиті літературні оніми також окреслюють два полюси: *реального й бажаного, свого й чужого: ...пярдоліш дэтал за дэталю. А ўвечар – сваю Наталью. [...] Жадаеш зрабыцца банкірам, быць сябрам Міног і дэ Ніра, [...] дзе трызьніш ня цурыхам-рымам, але найбанальнейшым крымам [...]*. Подібна опозиція міститься і в «Серенаді» (*Жанчыны чытаюць «Алесю» і «Vogue»*), де назви журналів нібито й указують на їх належність до однієї групи – жіночі журнали, проте якщо *Алеся* – вітчизняний журнал з відповідною проблематикою (рубрики «Духовність», «Моя Беларусь», «Спяваю песні роднага краю» і т. д.), то *Vogue* – та періодика, яка з позиції видавців «Алесі» справляє руйнівний вплив на душі читачок.

з певним натяком на трагічність (як правило, виникає в текстах, у яких ідеться про загибель), друге – вживається на позначення незначної, несерйозної, непотрібної людини (сленгове значення, яке перенеслося з англійської мови). Оними *Бах* і *Босх*, попри грайливу незначущість, усе ж несуть певне навантаження. Як відомо, Ієронім Босх – середньовічний художник, якого часто називають батьком сюрреалізму, автор полотен, які змальовують химерні тортури й картини пекла. Бах (ймовірно, Йоганн Себастьян) – музикант, творець світової класики, спадщина якого, як було властиво його епосі, тісно пов'язувалася з церквою. Таким чином, у тандемі *Бах* і *Босх* виступають алегорією покарання, а назви *харон*, *мікі маус* додають образності тексту.

Висновки. Не маючи можливості детально проаналізувати кожен текст у межах даного дослідження, усе ж на основі розглянутих поетонімів та їх контек-

тів можемо зробити певні висновки щодо можливостей літературного оніма у творенні комічного в постмодерному тексті. По-перше, це участь пропріальних компонентів у творенні парадоксальних конструкцій (*Христос – чырвоны нос*), які часто-густо є кроком до «чорного» гумору текстів. Накопичення власних назв, що належать до різних епох, соціокультурних реальностей є передумовою абсурдності й водночас алюзійності, автор втягує читача у свою гру, пародіюючи інших, іноді насміхаючись із визнаних літературних авторитетів минулого. У текстах С. Прилуцького це проявляється насамперед у використанні назв відомих літературних текстів у ролі назв поезій, близьких чи віддалених за змістом, де діють зовсім інші персонажі. Авторська гра полягає ще й у тому, що він поєднує високі й низькі стилі, при цьому літературний онім зазвичай репрезентує високий стиль, а його оточення – низький.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божко І. Особливості антропоніма у постмодерній літературі (на матеріалі поезії Ю. Андруховича) / І. Божко // Вестник Крымских литературных чтений. – 2011. – Вып. 7. – С. 230-234.
2. Бурковська Л. Д. Власна назва як засіб комічного / Л. Д. Бурковська // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – 2009. – Вып. 4. – С. 24-26.
3. Гаврилюк І. С. Творення комічного засобами поетонімних зв'язків віршах С. Жадана / І. С. Гаврилюк // Восточноукраїнський лінгвістический сборник. – 2015. – Вып. 16. – С. 30-37.
4. Гаврилюк І. С. Кореферентна номінація як поетонімна опозиція (на матеріалі роману «Перверзія» Ю. Андруховича) / І. С. Гаврилюк // Science and Education: a New Dimension. Philology. – 2015. – III (8), Issue 39. – С. 25-30.
5. Деррида Ж. Вокруг Вавилонских башен / Ж. Деррида, пер. с фр. и коммент. В. Е. Лапицкого. – 2-е изд., испр. – СПб.: Machina, 2012. – 118 с.
6. Лукаш Г. П. Словник конотативних власних назв / Г. П. Лукаш. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. – 392 с.
7. Прылуцкі С. Дзевяностыя forever: вершы / Сяргей Прылуцкі. – Мн.: Медисонт, 2008. – 148 с. – (Бібліятэчка часопісу «Дзеяслоў») – Вып. 7.)
8. Самохіна В. О. Комічне у постмодерністських художніх текстах ХХ-ХХІ ст. / В. О. Самохіна // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. – 2015. – Вып. VII. – С. 248-255.
9. Словник сучасного українського сленгу / упор. Т. М. Кондратюк. – Харків: Фоліо, 2006. – 350 с.

REFERENCES

1. Bozhko I. Anthroponym peculiarities in postmodern literature (based on the poetry by Yu. Andrukhovych) / I. Bozhko // Bulletin of Crimean literary readings. – 2011. – Issue 7. – P. 230-234.
2. Burkovska L. D. Proper name as a means of the comic / L. D. Burkovska // Actual problems of philology and theory of translation. – 2009. – Issue 4. – P. 24-26.
3. Havryliuk I. S. Creation of the comic by the means of the poetonymic relations in the poetry by S. Zhadan / I. S. Havryliuk // Eastern-Ukrainian linguistic digest. – 2015. – Issue 16. – P. 30-37.
4. Havryliuk I. S. Coreferential nomination as a poetonym opposition (based on the novel “Perverzion” by Yu. Andrukhovych) / I. S. Havryliuk // Science and Education: a New Dimension. Philology. – 2015. – III (8), Issue 39. – P. 25-30.
5. Derrida J. Des Tours de Babel / J. Derrida, transl. from French and comments by. V. Ye. Lapitskiy. – 2nd ed., corrected. – Saint Petersburg: Machina, 2012. – 118 p.
6. Lukash H. P. Dictionary of connotative proper names / H. P. Lukash. – Vinnytsia: Nilan-Ltd, 2015. – 392 p.
7. Prylutski S. Nineties forever: poems / Siarhei Prylutski. – Minsk: Medisont, 2008. – 148 p.
8. Samokhina V. O. The comic in postmodern literary texts of the 20th-21st centuries / V. O. Samokhina // Scientific journal of Berdiansk state pedagogical university. – 2015. – Issue VII. – P. 248-255.
9. Dictionary of contemporary Ukrainian slang / T. M. Kondratiuk. – Kharkiv: Folio, 2006 – 350 p.

Creation of the comicality in postmodern poetry by means of poetonymy (based on the collection of poetry “Nineties forever” by S. Prylutski)

I. S. Havryliuk

Abstract. The article analyses the potential of the literary onym to create comicality in a postmodern text. The role of poetonym oppositions, contaminations with proper name components, high and low style combinations, combinations of onyms belonging to different socio-cultural realities, proper names-allusions, etc. in creating the emotional coloring of text is analyzed. Thanks to these and other means the author achieves parody, absurdity and comicality of expressions.

Keywords: literary onym, postmodernism, comicality, allusion, poetonym opposition.

Создание комического в постмодерной поэзии средствами поэтонимии (на материале сборника С. Прилуцкого «Дзевяностыя forever»)

. . Гаврилюк

Аннотация. Статья анализирует возможности литературного онима в создании комического в постмодерном тексте. На конкретных примерах продемонстрирована роль поэтонимных оппозиций, контаминаций при участии проприальных единиц, сочетание высокого и низкого стилей, сочетание онимов, которые принадлежат к разным социокультурным реальностям, собственных имён-аллюзий и других в создании эмоционально окрашенного текста. Благодаря упомянутым средствам автор достигает пародийности, абсурдности и комизма высказываний.

Ключевые слова: литературный оним, постмодернизм, комическое, аллюзия, поэтонимная оппозиция.

Особливості відтворення жіночої тілесності у прозі Те Нін другої пол. 80-х років XX ст.

Н. С. Ісаєва

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Corresponding author. Email: inattalia@gmail.com

Paper received 25.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Анотація. Проза сучасної китайської письменниці Те Нін відобразила процес формування «внутрішнього» жіночого погляду на власну тілесність і сексуальність. Стаття присвячена виявленню особливостей відтворення жіночої тілесності у повістях «Сніп соломи» (1986), «Квіти Бавовнику» (1988) і романі «Трояндова брама» (1988). На основі гендерного аналізу визначені традиційні моделі жіночої тілесності у «сільській прозі» та їх розхитування у мотивах самотності та гвалтування-вбивства; у «міському романі» жіноче тіло осмислюється в дискурсі «зізнання-спротиву» та естетичної реабілітації.

Ключові слова: китайська жіноча проза, тілесність, сексуальність.

Вступ. Тіло, тілесність і сексуальність, які знаходили метафоричне вираження у традиційній китайській літературі (від давнини до XX ст.) та символічне втілення у концепції «колективного/ суспільного тіла» за доби соцреалізму (50-ті – 70-ті рр. XX), привернули ретельну увагу китайських письменників наприкінці XX ст. Саме у цей час вони осмислюють проблему тілесності як складову самовираження людської особистості, шукаючи відповідні способи її «легітимного» називання у художньому тексті. О.Гомілко підкреслює, що тіло/плоть є «не менш важливим конститутивним чинником особистості, аніж розум, воля або соціальне середовище» [4, с. 231].

З другої половини 80-х років XX ст. проблема тілесності в китайській літературі починає осмислюватися у гендерному аспекті. Письменниці-жінки (Чжан Цзе/张洁, Ван Аньї/王安忆, Те Нін/铁凝 та ін.) відчувають потребу в переоцінці існуючих у літературі мейнстріму стереотипних образів жіночої тілесності та сексуальності. Вони намагаються розкрити у своїх текстах традиційно замовчувані аспекти індивідуального тілесного досвіду. Цьому значною мірою сприяє популяризація в Китаї західних теорій психоаналізу (перш за все З.Фрейда і Ж. Лакана), а згодом – і теорій фемінізму (праці С. Бовуар, В.Вульф, Г.Сіксу, Л.Ірігаре, К.Мілет та ін.).

Значним здобутком психоаналізу стало доведення складності і суперечливості людської психіки, часто керованої первинними інстинктами (перш за все сексуальними). Австрійський письменник С.Цвейг слухав зазначав, що теорія З.Фрейда повернула розгублену попередніми поколіннями «тверезість духу перед лицем всього плотського» [14]. У світлі феміністичного бачення здобутком фрейдівської теорії є увага до специфіки гендерних відносин у психологічній реальності родини. Крім того, він виводить з маргінесів наукового аналізу феномен жіночого, який пов'язує з несвідомим. Структуру останнього учений визначає у термінах гетерогенності, множинності, непослідовності, що власне й наближає психоаналіз до розкриття феномену жіночого в культурі [7, с.347]. Водночас феміністки критикують положення теорії З.Фрейда за зміцнення патріархатних стереотипів щодо «вторинності» і «неповноцінності» жінки. К.Мілет, зокрема, піддає сумнівам біологічні й анатомічні домінанти психологічної концепції «фемінності» (жіноче як біологічно неповноцінне) [9]. Дж.Мітчел наголошує, що фемінізм завжди намагався використати ідеї психоаналізу, «висуваючи вимогу виправити фаллоцентричний харак-

тер теорії, щоб зрозуміти жіночу сексуальність» [10, с. 31], а також довести її унікальність і самоцінність.

У літературних практиках ці ідеї знайшли втілення у концепції «жіночого/тілесного письма». Довгий час у традиціях партіархатної культури жіноче тіло було згнатьблене, репресоване, табуоване, відділене від жіночої суб'єктивності, зрештою, перетворене на причину і місце заборон і забобонів [11, с. 804]. Цензурі піддається не лише жіноче тіло, а разом з ним і жіноча психологія, досвід, культура, чуттєвість, а також мова, якою усе це можна висловити. Тому Г.Сіксу у своїй статті «Сміх Медузи» говорить про реабілітацію тілесності в жіночому письмі, про необхідність залучення жінки до процесу писання «самої себе». У такий спосіб жінка повертає собі власне тіло і правдиво опановує власні почуття і бажання. Вона отримує можливість промовляти власним голосом, по суті «фізично матеріалізувати свої думки, позначати їх тілом» [11, с. 806]. Саме у такий спосіб жінка відвоює своє місце у символічній системі існуючої культури.

Хоча теорія «жіночого/тілесного» письма у другій половині 80-х років лише починає свою екстраполяцію в Китаї [18, с.167], утім, деякі письменниці вже висловлюють думки, суголосні ідеям Г.Сіксу, щодо природності жіночої саморепрезентації та неунікної гендерної маркованості жіночого тексту («жінка повинна писати жінку, а чоловік – чоловіка» [11, с. 801]). Зокрема, Те Нін/铁凝 зізнається, що вона у творчому процесі відчуває психологічний зв'язок із іншими жінками, «так виникає відчуття взаємного перегуку, яке допомагає писати природніше, легше відтворити [жіноче] єднання і рефлексію». Розуміння жінкою чоловіка, на думку письменниці, не може бути таким глибоким, оскільки воно обмежене природою статі [Цит за:18, с.167].

Із творчістю Те Нін китайські дослідники [18; 22] пов'язують початок формування внутрішнього жіночого погляду на тіло і сексуальність у літературі. Вона (як і Чжан Цзе, Ван Аньїта ін.) досить помірковано долає моральні табу і приписи, намагаючись відверто говорити про жіноче тіло та його призначення. Авторка показує «тіньову сторону» існуючих стереотипів сексуальної поведінки і моралі міжстатевих відносин, репрезентуючи характерний для жіночої літератури конфлікт: між спротивом приреченості власної долі і прагненням слідувати внутрішнім відчуттям і потягам. З-поміж інших письменниць Те Нін вирізняється власною концепцією міжстатевих відносин: вона розглядає їх крізь призму жіночої психології і на підставі цього

прагне осмислити трагізм жіночого буття в контексті псевдо-емансипації в Китаї ХХ ст. [22, с. 28].

Творчість Те Нін упродовж трьох останніх десятиліть привертає ретельну увагу китайських літературознавців. Особливості відображення тілесного досвіду в її текстах аналізуються переважно на прикладі прози зламу ХХ-ХХІ століть. Показовою є праця Дун Чжиліня [15], який досліджує роман Те Нін «Жінка в купальні» (《大浴女》, 2000) з погляду вписування жіночої суб'єктивності в історичний процес засобами «тілесного письма». Твори 80-х років розглядаються дотично до проблем тілесності, що виявляється у концепції «жіночого божевілья» [17], у наративних кодах самоаналізу [23], в компаративному полі пошуку жіночої ідентичності [22] та ін. Однак, бракує системного дослідження, яке б показало витоки і закономірності формування альтернативного погляду на жіноче тіло та його функції у прозі Те Нін. Отже, метою нашої статті є визначення особливостей критичного осмислення і відтворення жіночої тілесності у знакових творах Те Нін другої пол. 80-х років.

Матеріали і методи. Дослідження здійснюється із залученням методів гендерного аналізу (що дозволяє ідентифікувати жіночий текст як гендерно маркований), культурологічного (що пов'язує жіночий досвід з культурним середовищем), психоаналітичного (що апелює до жіночих підсвідомих інстинктів і бажань), інтерпретаційного (що дозволяє розкрити символічне наповнення образів). Матеріалом дослідження стали повісті Те Нін «Сніп соломи» (《麦秸垛》, 1986) і «Квіти бавовника» (《棉花垛》, 1988), а також роман «Трояндова брама» (《玫瑰门》, 1988).

Чень Інши зазначає, що важливою рисою творчості Те Нін є її глибинне занурення в обставини реального життя [16, с. 578]. Так, 1975 року (у 17-літньому віці) вона за власною ініціативою у складі молодіжної бригади їде у глухе село району Баодін. «Таємною мотивацією» майбутньої письменниці було прагнення здобути новий досвід і поглибити свої уявлення про життя за межами столиці. Вона не лише знайомиться із побутом і звичаями селян, але й намагається досягнути їх спосіб мислення і психологію, а також на власному досвіді відчути особливості традиційного буття китайської селянки. Отримані враження згодом лягли в основу «сільської прози» Те Нін, зокрема, повістей «Сніп соломи» і «Квіти бавовника».

В основі сюжету повісті «Сніп соломи» – китайське село комуністичної доби, що являє собою непорушний простір патріархатної культури, де жіноче тіло сприймається як інструмент чоловічої насолоди і продовження роду. Героїні повісті, слідуючи одвічним традиціям сільського буття, добровільно приймають ці ролі, ідентифікуючи себе з «об'єктами» чи «інструментами», що не мають власної цінності. Тілесність селянок в авторській/жіночій нарації розширюється до відображення сили природи, її первинних інстинктів та здатності породжувати життя. Такою постає головна героїня Да Чжинян /大芝娘: «Узята від сонця гаряча енергія цієї жінки, якій було вже за сорок, здається, біла через край. Увібравши тепло, вона знову віддавала його. Жінка була міцної статури, її аж надто пишні груди ледь уміщувалися у навскіс запнутій куртці, мов дві торби з молоком. Кожне її нахилання до роботи змушувало груди колихатися і орижати...» [Тут і далі

переклад з кит. виконано автором статті – H.I.] [19]. В цілому реалістичне портретування героїні базується на двох символічних образах – сонячній енергії (втілення могутньої життєдайної сили, що певною мірою співвідносна з маскулітною сутністю ян) та грудей/ «торби з молоком» (втілення жіночості, як спроможності вигодувати дітей). Образ жіночих грудей символізує архетипом материнства і водночас пов'язаний зі стереотипами обмеженості жіночих ролей і способів самореалізації. Да Чжинян діє за стереотипною моделлю. Розлучившись із чоловіком, який залишив її заради кар'єри у місті, жінка гадає, що не може змарнувати заміжжя і повинна народити дитину. Прикметною є остання сцена зваблювання чоловіка, де знову активізується образ грудей: «У той час її груди ще не нагадували торби, а були налитими і пружними – от-от розірвуться. Це лякало і водночас бентежило чоловіка. Він не зміг протистояти напору цих грудей...» [19]. Наведений опис активізує лише зовнішню тілесність («жінку-для-інших» за М.Бахтініним [2, с. 44]) з незначною рефлексією чоловіка, який ототожнює весь образ жінки з її грудьми. Відчуття і бажання самої героїні не артикуються, що засвідчує її гру за соціально визначеним сценарієм. Да Чжинян народжує дитину, але не досягає ні життєвої гармонії, ні щастя (архетип сакрального материнства не виповнюється). Нестерпним стає самотність жінки та внутрішнє спустошення, яке вона притамує, обіймаючи подушку вночі. Промовистий образ *затертої до блиску подушки* символізує нереалізовану жіночу чуттєвість, або змертвілу тілесність. Саме він відображає жіночий досвід через конфлікт невичерпної життєвої/сексуальної сили і неможливості її реалізувати.

Наскрізним амбівалентним символом повісті виступає образ *снопа соломи*, винесений у назву. Це, безсумнівно, фрейдівський фалічний символ, і разом з тим – метафора жіночості (阴性), оскільки приховує таємну енергію жінки та випромінює силу первинних інстинктів [23, с. 53]. Сніп соломи, оповитий темрявою ночі, виступає у тексті топосом примітивного тілесного кохання, задоволення інстинктів, обміну жінками. Він сам стає частиною природної тілесності міжстатевих стосунків. «...Темний “гриб” нависає над їхніми головами, здається от-от перекинеться і повільно піднесе їх угору. Все затихло, відчувається лише тепло людських тіл і тепло снопа соломи» [19]. За думкою проф. Фан Менцонь, китайські жінки з покоління в покоління не можуть залишити топос *снопа соломи* і позбутися традиційного тілесного уярмлення. Вони не прагнуть усвідомити власну цінність і приймають за належне існуючий стан речей, а відтак – добровільно відмовляються від особистісної радості й свободи, прямує до втрати своєї ідентичності [22, с. 30].

Мотиви товарного статусу жіночого тіла та сексуального насильства розгортаються у повісті «Квіти бавовника». Те Нін описує життя мешканців села Сто Хиж упродовж кількох десятиліть, включаючи період японської окупації (1937-1945). Традиційно жіноча врода та сексуальна привабливість були основою товаризації жіночого тіла. Такою змальовується Міцзи /米子: «...вона виростає вродливою: великі блискучі очі, червоні губи, обличчя таке біле, що й світлої пудри не треба. Вона носила приталену коротку стьобанку і брюки-кльош, ще й крутила стегнами при ходьбі...»

Чоловіки й жінки в селі не могли відвести очей, у чоловіків тьохало серце, а жінки заздрили» [Переклад Н.Кірносів] [12, с. 179]. Портретування героїні будується на існуючих стереотипах краси (без яскравої індивідуалізації), що представляють її як «одну з товарного ряду». В.Агеєва зазначає, що врода забезпечує жінці традиційні жіночі ролі у суспільстві, і на більше претендувати абсурдно [1, с. 120]. Ця думка якнайкраще характеризує образ Міцзи, а згодом і її доньки Маленької Смердючки /小臭子. Два покоління жінок сприймають власне тіло як засіб отримання життєвих вигод і опановують роль повії/коханки. Те Нін не вдається до моралізаторства, прагнучи не засуджувати своїх героїнь, а розуміти їх [16, с. 578]. Вона показує, що історично закріплена товарна цінність жіночого тіла вкорінилася у колективному підсвідомому жінок і згубно впливає на їх самосприйняття та вибір поведінкових моделей.

Ситуація значно ускладнюється в контексті політичних подій – війни з японцями. Жіноче тіло стає місцем розгортання владних та власницьких інстинктів. За намовою Маленької Смердючки японські солдати полонять її подружку Цяо /乔 – активістку антияпонського руху. Сцена знущання над тілом дівчини є однією з найстрашніших у сюжеті повісті. Неминучій страті «ворога» передусє цинічне згвалтування дівчини. Авторка підкреслює, що японці не думали, навіщо їм ця «розвага», але всі відчували у ній потребу (констатація чоловічого колективного підсвідомого). Політична мотивація та ідейні принципи вояків відтісняються чоловічою жадобою домінування над полонянкою шляхом заволодіння її тілом. Американська феміністка А.Дворкін зазначає, «домінування чоловіків над жінками встановлюється з допомогою сексу і в ньому ж знаходить вираження» [5]. Задоволення владних інстинктів відображається в описі мертвого тіла Цяо: у старій криниці мешканці Ста Хиж побачили «кишки, що випали з тіла, й подумали, що це її штиками розпанахали піхву. Інші побачили на грудях Цяо криваву дірку, з миску завбільшки, з якої стирчало ребро, й подумали, що її перевірили штиком» [12, с. 218]. Суб'єктивне сприйняття селян крізь призму «побачили-подумали» синтезує убивство і згвалтування. Тіло дівчини передається через натуралістичну фрагментацію, що корелює зі знищенням/ відсутністю: «дірка в грудях» (знищене серце, душа), «розпанахана піхва» (знищене жіноче лоно). Концентрація уваги на цьому описі засвідчує жіноче переживання «тіньового» гендерного досвіду військових змагань як квінтесенцію «знешкодження» жінки патріархатною системою. Сексуальна політика цієї системи, за спостереженням К.Мілет, почасти набирає форму насильства над жінкою як вияв агресії, ненависті, зневаги, бажання поглумитися з особистості [9, с.81]. Відверте розгортання мотиву гвалтування-вбивства (який повторюється і з Маленькою Смердючкою) перетворює жіночу тілесність на підричний фактор, що дегероїзує образ воїна/чоловіка в офіційній історії.

Отже, в аналізованих сільських повістях Те Нін конструює жіночу тілесність і сексуальність за існуючими стереотипними моделями покори/ другорядності, апелюючи до жіночого колективного підсвідомого. «В Китаї, – підсумовує вона, – далеко не всі жінки мають чітке розуміння власного звільнення, тому справжнє

пригнічення жіночої душі часто відбувається не з вини чоловіків, а за згодою самих жінок» [20, с. 1].

У романі «Трояндова брама», дія якого розгортається у Пекіні, Те Нін переходить від зовнішнього споглядання колізій жіночого буття до занурення у внутрішній світ жінки, відтак і до внутрішньої тілесності. Автор простежує відкриття жінкою власного тіла, усвідомлення його краси і потворності «для-самої-себе» (за М.Бахтінін [2, с. 44]). Винесений у назву образ *трояндової брами*, за свідченням Ван Гохуна, є метафорою жіночої долі; цей образ символізує приховану вируючу силу життя і таємні бажання жінки, і водночас віддзеркалює вади й деформації жіночої психіки, як-от: спокуси і стримування, сплески ексгібіціонізму і вуаеризму тощо [23, с. 54]. Жіноча тілесність репрезентується у тексті через дискурс зізнання. М.Фуко наголошував, що останній завжди пов'язаний із дискурсом «провини», а найкращою фігурою її втілення в історії є жінка [13, с. 491]. І.Жеребкіна пояснює феномен жінки, що зізнається як «суб'єктивність, що відкриває таємницю своєї «плоті» (своєї сексуальності) іншому... – тому, хто слухає і судить жіночі заборонені і таємні фантазми, мрії» [6, с. 34]. Те Нін змальовує таємні прояви жіночої сексуальності, що маркуються як «божевільні». Зізнання у тексті вказує на провину, але з прагненням перетворити її на інструмент самоствердження.

У романі «Трояндова брама» описується життя трьох поколінь жінок однієї родини в контексті історичних подій ХХ ст. Головна героїня твору – представниця старшого покоління Си Івень /司猗纹 – протягом всього життя намагається скористатися примарними можливостями «звільненої жінки», однак усі її спроби зводяться нанівець через родинну тиранію і маргінальні ролі, які відводяться жінці у суспільно-політичному житті. Кожного разу вона змушена повертатися до традиційного статусу «уярмленої родинною невісткою/дружини/матері». Те Нін відтворює жіночий погляд на нестерпне життя героїні у примусовому шлюбі, де не лише відсутні почуття, але й подружнє життя як таке. Си Івень залишається самотньою і заграваною в родинній оселі, коли її чоловік розважається у будинках розпусти. Незадоволені сексуальні бажання жінки обертаються невротичними станами, які згодом переростають у тотальну ненависть і прагнення реваншу. Вона ідентифікує своє тіло як відторгнуте, нечисте, демонічне, «схоже на просякнуту отрутою квітку маку» [21, с. 191]. Отрута ненависті, що роз'їдає її зсередини, не залишає жодного сподівання на те, що жінка зможе й далі грати роль шанобливої невістки і добропорядної дружини. Вона зізнається собі в непереробному бажанні використати тіло як інструмент помсти і вдається до божевільного дійства зі своїм старим тестем, який для неї є втіленням мізогінії патріархату. Повністю оголеною жінка з'являється вночі у спальні тестя і скоює над ним насильство. Те Нін оминає фізіологічні подробиці й описує сцену як символічний ритуал: «Краса завжди наводить жах, і далеко не всі люди можуть витримати його. Охоплений страхом старий Чжоу інстинктивно потягнувся за пловальницею, що стояла на столі. Він хотів поцілити нею у тіло [невістки], однак це важке і духмяне тіло повністю накрило його...» [21, с. 192]. Авторка персоніфікує жіноче тіло у демонічну силу (архетипна модель – жінка-відьма/ жахаюча краса), яка матеріалізується в рефлексіях страху обраної жертви. Тіло стає засобом осквернення і

висміювання непорушного авторитету і безроздільної влади старого Чжоу. Водночас Си Івень здійснює жорстоку наругу і над собою, виконує божевільний «танок самокатування» [17, с. 39].

У феміністській теорії божевільний дискурс жіночих текстів пов'язується із драматизацією подвійного вираження жіночості, а саме конфліктом між необхідністю відповідати патріархатним нормам ідентичності і водночас заперечувати їх. За спостереженням Лі Цунь, Си Івень є абсолютним втіленням концепції «божевільної жінки», що виходить за межі таких норм [17, с. 39]. Найяскравіше це проявляється, безумовно, в описаній сцені. Подальше життя героїні є оберненим відтворенням цього внутрішнього конфлікту. Зазнавши утисків і принижень, у зрілому віці вона так само жорстоко поводить із своїми невістками і онучками, тобто стає для них утіленням тієї ж таки патріархатної влади, моралі і системи ідентичності. У свій час Симона де Бовуар застерігала, що одне з проклять, яке тяжіє над жінкою, – це жіноче виховання: мати «накидає дитині свою власну долю: з одного боку, це спосіб буднично обстоювати свою жіночність, а ще – спосіб помститися за себе» [3, с. 230]. У ставленні Си Івень до молодого покоління найбільше проявилось останнє. Вона стежить за невістками й онучками, контролює кожен їх крок, втручається у їхні стосунки з чоловіками, навіть підглядає інтимні сцени. Вона вдається до суто жіночих витончених прийомів психологічного терору щодо 14-літньої онучки Сумей /苏眉: маніпулює травматичним досвідом дівчини (нагадує, як та зіткнулася у глухому провулку зі збоченцем-експлізіціоністом), а також безапеляційно порушує її приватний простір – нишпорить у тумбочці, де та зберігає свої тасмички. Така ситуація породжує психічні розлади Сумей, що корелюють з латентним станом божавілля самої Си Івень: «У цей момент її закортіло кинутись до бабці і впитися у неї зубами, а найліпше – прокусити вену і залити її кров'ю все довкола; щоб у цій кімнаті, на цьому ліжку відбулося жахливе видо-вище на киталт убивства Іваном Грозним свого сина, і щоб від страху присутні розбіглися навсібіч. Однак, вона була не в змозі зрушити з місця, підняти руку, навіть відкрити рота...» [21, с. 241]. Афективний стан дівчини, її внутрішня тілесність, передається через конфлікт граничної ненависті і тотальної безпорадності. Авторка, за допомогою деталізованої і наснаженої жахом картини вбивства, підкреслює і увиразнює підсвідомі бажання героїні, нейтралізовані реваншиською владою Си Івень. Ця влада ґрунтується не стільки на засадах патріархатної моралі, скільки на потребі старої жінки відчувати своє домінування. В умовах комуністичної дійсності другої половини ХХ ст. («виховання» Сумей відбувається на тлі «культурної революції») така влада видається нетривалою і сумнівною. Потужний підсвідомий спротив Сумей поступово трансформується у процес альтернативного самоприйняття, зокрема через пробудження цікавості до пізнання власного тіла.

Пуританська мораль традиційного китайського суспільства таврувала «нечисте» жіноче тіло та називала сороміцьким його споглядання самими жінками. У мистецтві й літературі був легітимізований лише чоловічий погляд на жіночі принади й тілесну красу. І Кон підкреслює ієрархічну сутність категорії «погляду»: «Право дивитися на іншого... – соціальний привілей старшого стосовно молодшого, чоловіка стосовно жінки, але ніяк не навпаки» [8, с. 299]. У романі Те Нін ця ієрархія порушується, жінка наділяється правом самостійно і безвідносно оцінювати власне тіло. Так, Сумей з цікавістю і захопленням споглядає оголене тіло своєї тітки Чжусі /竹西 під час купання. У роздумах дівчинки фізіологічні особливості різних частин жіночого тіла набувають естетичного і, навіть, духовного сенсу через їх форми, лінії, властивості. «Як ти гадаєш, шия і плечі – невже це схрещені уздовж і поперек палиці? ... Це важко зрозуміле плетиво ліній; це звуки, прекрасні звуки, і краще почути їх, ніж побачити [лінії]... А талія, чому вона тонша за стегна? А стегна чому ширші від ступні? Невже для того, щоб пасок на талії добре тримав штани? Ти не думаєш, що це місце може викликати хвилювання?..» [21, с. 100-101]. Нагромадження риторичних питань підкреслює сумніви і здивування дівчини у процесі відкриття «іншої» правди про власну/жіночу природу. Тіло тітки осмислюється Сумей як об'єкт естетичної насолоди, природний витвір одухотвореної краси. Згодом дівчина зрозуміє, що ця краса не може бути визначена у логічних категоріях традиційної/чоловічої естетики. У процесі дорослішання вона спостерігає за змінами власного тіла, порівнюючи його із тілом Чжусі, так формується позитивне сприйняття жінкою своєї фізіології. У тексті роману ця тенденція лише зароджується і не набуває концептуального розвитку, однак вона засвідчує початок справжнього звільнення жінки, оскільки визнання цінності жіночого тіла легітимізує і різноманіття його проявів, зокрема у жіночих сценаріях міжстатевих відносин.

Висновки. Творчість Те Нін другої половини 80-х років ХХ ст. засвідчує початок формування жіночого погляду на власну тілесність і сексуальність. У повістях «сільської прози» окреслюється сукупність традиційних моделей жіночої тілесності, вкорінені у жіночому колективному підсвідомому. Вони маркуються символами материнства (груди), первинних природних інстинктів (сонячна енергія, сніп соломи), сексуальної насолоди чоловіків (товаризація краси). Розхитування цих моделей відбувається через розкриття травматичного досвіду жінки в мотивах самотності (нереалізованої чуттєвості та сексуальності) і гвалтування-вбивства (вияв чоловічої агресії і зневаги). В романі «Трояндова брама» жіноче тіло осмислюється в дискурсі «визнання-спротиву» (як інструмент помсти, топос божавілля і невротичних станів), водночас відкриваються можливості осягнення жінкою своєї тілесності як позитивної і духовно наснаженої.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В.П. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. – К.: Факт, 2008.
2. Бахтин М.М. Естетика словесного творчства. – М.: Искусство. – 1979.
3. Бовуар С. Друга стаття: В 2 т. – К.: Основи, 1994. – Т.1.
4. Гомілко О.С. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі. – К.: Наукова думка. – 2001.
5. Дворкин А. Насилие над женщинами: развивает сердца и ломает кости [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://feministki.livejournal.com/4252658.html>
6. Жеребкіна І.А. «Прочти мое желание...». Постмодернизм.

- Психоанализ. Феминизм. – М.: Идея-Пресс, 2000.
7. Жеребкина И.А. Феминизм и психоанализ // Введение в гендерные исследования. Учебное пособие. – Харьков: ХЦГИ; СПб: Алетея, 2001. – С. 346-369.
  8. Кон И. Мужское тело как эротический объект // Гендерные исследования. – 1999. – №3. – С. 298-314.
  9. Милет К. Сексуальна політика. – К.: Основи, 1998.
  10. Мітчел Дж. Психоаналіз і фемінізм. Радикальна переоцінка психоаналізу Фрейда. – Львів: Астролябія, 2004.
  11. Сиксу Э. Хохот Медузы // Введение в гендерные исследования. Хрестоматия. – Харьков: ЦХГИ. – СПб: Алетея, 2001. – С. 799-824.
  12. Тяє Нін Квіти бавовнику [пер. з кит. Н.Кірносогової]// Всесвіт. – 2010. – №10. – С.178-228.
  13. Фуко М. История безумия в классическую эпоху. — СПб.: Университетская книга, 1997.
  14. Цвейг С. Зигмунд Фрейд [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://az.lib.ru/c/cweijg_s/text_1926_sigmund_freud.shtml
  15. 董之林. 女性写作与历史场景——从90年代文学思潮中“躯体写作”谈起// 文学评论. – 2000, 第6期, 41-53页.
  16. 陈映实. 铁凝评传// 中国当代青年女作家评传/ 吕晴飞主编. –北京: 中国妇女出版社, 1990. – 571-584页.
  17. 李存. 试论铁凝《玫瑰门》中的“疯女人”形象// 中华女子学院山东分院学报. – 2007, 第3期, 38-40页.
  18. 马春花. 被缚与反抗——中国当代女性文学思潮论. – 济南: 齐鲁出版社, 2008.
  19. 铁凝. 麦秸垛 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.xiaoshuotxt.net/dangdai/4694/>
  20. 铁凝. 写在卷首/铁凝著 // 铁凝文集, 南京: 江苏文艺出版社. – 1996, 第4卷, 1—2页.
  21. 铁凝. 玫瑰门. –北京: 人民文学出版社, 2006.
  22. 万孟群、李雪梅. 悲悯与救赎: 女性性别自我指认的呐喊——王安忆、铁凝性爱小说合论/万孟群、李雪梅 // 成都理工大学学报(社会科学版). – 2005, 9月, 第13卷第3期, 26-30页.
  23. 王国洪. 对铁凝小说《玫瑰门》的重新解读. – 衡水学院学报. – 2006, 第8卷, 第2期, 53-55页.

REFERENCES

1. Aheyeva, V. Female space: Feminist discourse of Ukrainian modernism. – Kyiv: Fact, 2003.
2. Bakhtin, M. The Aesthetics of Verbal Art. – Moscow: Iskusstvo, 1979.
3. Beauvoir, S. The Second Sex: in 2 volumes. – Kyiv: Osnovy, 1994. – Vol.1.
4. Gomilko, O. Metaphysics Physicality: the Concept of the Body in Philosophical Discourse. – Kyiv: Naukova Dumka, 2001.
5. Dworkin, A. Violence Against Women: It Breaks the Heart, Also the Bones [Electronic resource]. – Access mode: <http://feministki.livejournal.com/4252658.html>
6. Zherebkina, I. “Read my desire...”. Postmodernism. Psychoanalysis. Feminism. – Moscow: Idea-Press, 2000.
7. Zherebkina, I. Feminism and Psychoanalysis // Introduction to Gender Studies: handbook. – Charkov; Sankt-Peterburg: Al-teya, 2001. – P. 346-369.
8. Kon, I. Male Body as Erotic Object// Gendernye issledovaniya, 1999, № 3, P. 298-314.
9. Millett, K. Sexual Politics. – Kyiv: Osnovy, 1998.
10. Mitchell, J. Psychoanalysis and Feminism: Freud, Reich, Laing and Women. – Lviv: Astrolabe, 2004.
11. Cixous, H. The Laugh of the Medusa // Introduction to Gender Studies: chrestomathy. – Charkov; Sankt-Peterburg: Al-teya, 2001. – P. 799-824.
12. Tie Ning Cotton Stack // Vsesvit, 2001, № 10, P.178-228.
13. Foucault, M. History of Madness in the Classical Age. – Sankt-Peterburg: Universitet. kniga, 1997.
14. Zweig, S. Sigmund Freud [Electronic resource]. – Access mode: http://az.lib.ru/c/cweijg_s/text_1926_sigmund_freud.shtml
15. Dong Zhilin Women's writing and historical process: “bodily writing” in ideological trends of the 90s literature // Literary Criticism, 2000, № 6, P. 41-53.
16. Chen Yingshi Critical Biography of Tie Ning // Critical Biographies of Contemporary Chinese Young Writers/ Editor Lu Qingfei. – Beijing: Chinese Women Press. – P.571-584.
17. Li Cun Discussion on the Images of “Mad Women” in Tie Ning’s «Rose Door» // Journal of China Women’s University (Shandong), 2007, № 3, P. 38-40.
18. Ma Chunhua Subordination and Resistance: Major Trends in Contemporary Chinese Female Literature. – Jinan: Qilu Publishing, 2008.
19. Tie Ning Wheat Straw Stack [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.xiaoshuotxt.net/dangdai/4694/>
20. Tie Ning Introduction // Tie Ning Collected Edition: in 4 volumes. – Beijing: Jiangsu Wen-Yi Publishing. – 1996. – Vol. 4. – P.1-2.
21. Tie Ning Rose Door. – Beijing: Renmin Wenxue Publishing, 2006.
22. Wan Mengqun, Li Xuemei Commiseration and Expiation: Battle Cry for Self – Identification of Female Sex in Wang An’yi and Tie Ning’s love novels // Journal of Chengdu University of Technology (Social Sciences), 2005, Vol. 13, № 3, P. 38-40.
23. Wang Guohong A New Reading of the Novel «Rose Door» by Tiening // Journal of Hengshui University, 2006, Vol. 8, № 2, P. 53-55.

Особенности отображения женской телесности в прозе Те Нин второй пол. 80-х годов XX ст.

Н. С. Исаева

Аннотация. Проза современной китайской писательницы Те Нин отобразила процесс формирования «внутреннего» женского взгляда на собственную телесность и сексуальность. Статья посвящена определению особенностей отображения женской телесности в повестях «Сноп соломы» (1986), «Цветы хлопка» (1988) и романе «Врата из роз» (1988). На основе гендерного анализа определены традиционные модели женской телесности в «сельской прозе» и их расшатывание в мотивах одиночества и насилия-убийства; в «городском романе» женское тело осмысливается в дискурсе «признания-сопротивления» и эстетической реабилитации.

Ключевые слова: китайская женская проза, телесность, сексуальность.

Particularities of female physicality imaging in the Tie Ning prose of the second half of 80-ies of the 20th century.

N. S. Isaeva

Abstract. Prose of modern Chinese writer Tie Ning provided insight into the process of formation of an "internal" women's view on their own physicality and sexuality. The article is devoted to the definition of women's physicality in the stories «Wheat Straw Stack» (1986), «Cotton Stack» (1988) and the novel «Rose Door» (1988). On the basis of gender analysis defined the traditional models of female physicality in the "rural prose" and their erosion manifested in the motives of loneliness and violence-murder. In the "urban novel", the female body is interpreted in the discourse of "recognition-resistance" and aesthetic rehabilitation.

Keywords: Chinese women's prose, physicality, sexuality.

Гендерний вимір фокалізації в художньому тексті: індивідуально-авторський аспект

*О. Л. Козачишина, О. О. Змієвська

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

*Corresponding author. E-mail: kozachyshyna@ukr.net

Paper received 25.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Анотація. У статті проаналізовано гендерну складову нарративної перспективи у романах Ф.С.Фіцджеральда “Tender is the Night” та З.Фіцджеральд “Save Me the Waltz”. У роботі доводиться, що використання авторами персонажів-фокалізаторів певної статі є концептуально значущим у ракурсі ефективності реалізації авторського задуму. У статті описано основні гендерно детерміновані ознаки цих персонажів та окреслено їхню функцію у контексті обох проаналізованих творів.

Ключові слова: гендер, мовна особистість, фокалізація, нарративна перспектива, художній діалог.

Сюжет художнього твору презентується крізь певну «призму бачення», що вербалізується оповідачем, хоча не обов'язково належить йому / їй [14, с. 71]. Особливості подачі текстових подій визначаються феноменом, відомим у наратології як «точка зору» [2, с. 279-280; 9], або, за термінологією Ж.Женнета, «фокалізація» [10, с. 64-78]. Перевага останнього терміна полягає у його більш абстрактному характері, що дає змогу вийти за рамки суто візуальних конотацій, охопити когнітивний, емотивний та ідеологічний аспекти [14, с. 71]. Значущість врахування особливостей фокалізації в художньому тексті пояснюється тим, що всі елементи художньої дійсності обов'язково поміщуються у певні перцептивні рамки, зумовлюючи породження далеко не безневинної інтерпретації буття, модально структурованої моделі світу [15, с. 176]. Те чи інше суб'єктивне «забарвлення» у презентації текстової ситуації визначається ціннісними установками суб'єкта фокалізації – фокалізатора [8, с. 104], його / її особистісними поглядами на зображувану проблему: «бачення значним чином залежить від того, кому належать очі» [11, с. 146].

Таким чином, фокалізація є вагомим засобом маніпулятивного впливу на читача, у зв'язку з чим проблемі фокалізації надається великого значення в наратології в цілому та феміністській наратології зокрема. Важливість цього питання для феміністської лінгвістики полягає в тому, що гендерно диференційовані позиції фокалізаторів передбачають можливість гендерно специфічних призм сприйняття й подачі фабульних подій, за допомогою яких читачеві непомітно нав'язуються цінності певного тексту [13, с. 28] та які можуть свідчити про ціннісні орієнтації автора як мовної особистості. Усвідомлюючи важливу роль та психологічне значення фокалізації, дослідники феміністського напрямку стверджують, що нарративна перспектива створює «політичну рамку» тексту в ракурсі пропагування певної гендерно маркованої ідеології [12, с. 15].

Ілюстрація значущості гендерної складової у нарративній перспективі художнього тексту з огляду на реалізацію авторського задуму і складає мету даної статті. Матеріалом для дослідження було обрано романи письменницького подружжя: Ф.С.Фіцджеральда “Tender is the Night” (TN) та З.Фіцджеральд “Save Me the Waltz” (SMW). Вибір саме цих творів для аналізу не є випадковим: зазначені романи належать перу авторів, максимально близьких у мовному, культур-

ному та часовому плані. Важливо також, що вказані тексти характеризуються жанровою й тематичною аналогічністю. Врахування цих моментів певною мірою допомагає уникнути інтерференції чинників, не пов'язаних з гендерною приналежністю письменників.

Так, обидва зазначені автори належать до тієї ж самої мовної та культурної спільноти: вони є представниками однієї генерації білого англословного населення США, що народились, виростили та отримали освіту в цій країні. На момент створення вказаних романів З.Фіцджеральд та Ф.С.Фіцджеральд були приблизно одного віку. Робота над романом “Tender is the Night” була завершена в 1933 році, коли Ф.С.Фіцджеральду було 37 років, З.Фіцджеральд була у віці 32-х років, коли вперше вийшов з друку її роман “Save Me the Waltz”. Проте найбільш важливим є той факт, що обидва твори до певної міри автобіографічні. Як свідчать дослідження творчості обох авторів, Френсіс Скотт Фіцджеральд та Зельда Фіцджеральд відобразили в зазначених романах один і той самий період їхнього спільного життя: перебування у Парижі та на Рив'єрі. В образах головних героїв – подружніх пар Діка Дайвера й Ніколь Уоррен (“Tender is the Night”) та Алабами Беггс і Девіда Найта (“Save Me the Waltz”) – явно прослідковуються риси самих авторів.

Обидва романи написані в класичній манері, де естетичним (ідейним) центром виступає всезнаючий оповідач, що знаходиться поза фабульним простором. Тобто йдеться про об'єктивізовану розповідь, у якій усі герої (в мовленні оповідача) позначаються формами третьої особи. Аналогічність типу розповіді в аналізованих текстах робить тим більш цікавим зіставлення специфіки використання авторами ідентичних можливостей, що надаються цим різновидом оповідної перспективи.

Правила побудови художніх текстів, де не протиставлений авторові оповідач знаходиться над фабульними подіями, передбачають, що такий оповідач знає все, що відбувається в будь-якій точці фабульного простору та має право вільно переходити від одного персонажа до іншого, забігати наперед та повертатись назад [4, с. 185]. Однак, як відомо, не всі письменники, що обирають цю форму розповіді, в повній мірі наділяють оповідача таким правом, що спостерігається, зокрема, в досліджуваних текстах.

У романі “Tender is the Night” основними внутрішньотекстовими фокалізаторами виступають три пер-

сонажі твору: Розмарі Хойт, Дік Дайвер та Ніколь Уоррен. На перший погляд, маємо кількісне переважання персонажів-фокалізаторів жінок. Проте при ближчому розгляді виявляється, що і Розмарі, і Ніколь використовуються автором лише як засіб зображення морального краху основного героя роману – Діка Дайвера. Ніколь – психічно хвора дружина Діка – слугує джерелом викачування життєвих сил із чоловіка, який одночасно є і її лікарем. Розмарі ж приводить у рух механізми, які допомагають руйнації Річарда Дайвера [детальний аналіз роману див. 7, с. 120-150]. Таким чином, образи Розмарі та Ніколь, як і інших, другорядніших персонажів, відіграють лише більшу чи меншу фонову роль. А у фокусі незмінно залишається один герой – Дік Дайвер [1, с. 22]. Проблеми, що піднімаються в романі, вимагають для свого відображення саме чоловічого персонажа та фокалізатора, оскільки вони є складовою частиною, скоріше, чоловічого світу. Образ Діка Дайвера використовується автором, зокрема, як спосіб висловитись з приводу такої злободенної для Ф.С.Фіцджеральда соціально значущої проблеми, як влада грошей над людиною – проблеми, що наскрізно проходить через усю творчість письменника [див. 1, с. 7; 5, с. 20; 7, с. 126, 136].

Наприклад: Watching his father's struggles in poor parishes had wedded a desire for money to an essentially unacquisitive nature. It was not a healthy necessity for security – he had never felt more sure of himself, more thoroughly his own man, than at the time of his marriage to Nicole. Yet he had been swallowed up like a gigolo, and somehow permitted his arsenal to be locked up in the Warren safety-deposit vaults [TN, p. 227]. Автор намагається донести до читача думку про те, що Дік Дайвер, одружившись із багатого спадкоємицею Ніколь Уоррен, потрапив у кабалу до уорренівських мільйонів. Залежність Діка відображається за допомогою образу жиголо (платний партнер по танцям чи коханець, як правило, багатих та немолодих жінок). Сміність цієї характеристики додатково посилюється за допомогою метафоричних виразів, що підкреслюють несвободу Діка: його проковтнули (he had been swallowed), його арсенал (під яким, очевидно, мається на увазі свобода) замкнули в уорренівських сейфах (he <...> permitted his arsenal to be locked up in the Warren safety-deposit vaults).

Проблема моральної свободи людини, яку втілює автор за допомогою образу Діка Дайвера, теж, як нам бачиться, належить до традиційно “чоловічих”. Типово “чоловічими” виглядають і цінності, які прищеплював Дікові батько: честь, гнучкість, сміливість. Наприклад: <...> his father had been sure of what he was, with a deep pride of two proud widows who had raised him to believe that nothing could be superior to “good instincts”, honour, courtesy, and courage [TN, p. 230]. Хоча у фіналі роману, як відомо, Дік Дайвер зазнає морального банкрутства, автор не засуджує його навіть у негативних проявах, намагаючись знайти виправдання вчинкам героя. Формулюючи ідею роману, Ф.С.Фіцджеральд писав, що твір має “зобразити ідеаліста по природі, праведника, який не відбувся, який в різних обставинах поступається нормам та увяленим буржуазної верхівки. <...> Його

крах визначається не безхарактерністю, а справді трагічними факторами, внутрішніми суперечностями ідеаліста та компромісами, які нав'язують герою обставини” [цит. за: 3, с.486]. Дослідники [див. 1, с. 23-28; 7, с.121-122, 128-130] відмічають близькість життєвих позицій головного героя роману та самого письменника. Варто згадати, що під кінець життєвого шляху (в 1936 році) Ф.С.Фіцджеральд опублікував автобіографічні нариси, давши їм символічну назву “The Crack-up” (“Крах”). Враховуючи зазначені моменти, можемо стверджувати, що автор обирає Діка Дайвера рупором своїх поглядів на світ, акцентуючи увагу читача на значущих для себе моментах через посередництво цього персонажа-фокалізатора.

Варто зауважити, що в образах жіночих персонажів-фокалізаторів (Розмарі та Ніколь) не спостерігаються ті риси, якими зазвичай наділяють фокалізаторів-жінок жінки-письменниці [див. 6, с. 105-115]. Їм не притаманна уважність до дрібних деталей оточення; вони мало уваги приділяють проблемам сімейних та міжособистісних стосунків; вони не характеризуються відчутною чуттєвістю: звуки, дотики, запахи не відіграють для них особливої ролі. Загалом в обох образах прослідковується трансформація в бік посилення “чоловічих” характеристик. Так, Розмарі Хойт, що на початку роману постає як втілення свіжості та дитячості (the dew was still on her), проявляє несподівані риси твердості та витривалості, що підкреслюється порівнянням героїні з мустангом (Rosemary for all her delicate surface, was a young mustang). Тендітна, схожа на ангела Ніколь (her face lighting up like an angel's) в кінці роману перетворюється на самовпевнену незалежну жінку з несподівано твердим виразом обличчя (her expression <...> hard as a plague) та очима пройдисвіта (white crook's eyes). Відчувається, що Ф.С.Фіцджеральд почувається впевненіше в “чоловічому” світі, проповідуючи “чоловічі” цінності та обираючи їхнім виразником персонаж, що є носієм аналогічних ціннісних установок.

Деяку іншу картину спостерігаємо в романі З.Фіцджеральд. Проблема, якій присвячено твір, не є втіленням стереотипно “жіночих” інтересів: тут поєднується “чоловіча” амбітність, пошук власної особистості з тим фактом, що цією особистістю є жінка, яка гостро відчуває суспільний тиск маскулінних цінностей. Не дивно, що головною героїнею та основним фокалізатором у тексті виступає персонаж жіночої статі. Лише давши читачеві змогу зануритись в життєві колізії та почуття людини, що на собі відчула оманливий вплив та несправедливість соціальних гендерних стереотипів, можна донести до нього / неї всю складність та гостроту проблеми.

Становлення особистості головної героїні роману Алабама Беггс відбувається під впливом її спостережень за батьками та висновків стосовно їхніх соціальних ролей. Фігура батька є визначальною у формуванні світоглядних позицій дівчини. Позитивні характеристики, якими наділяє Алабама батька, задаються на самому початку роману за допомогою образу фортеці, з якою асоціюється суддя Беггс: He was a living fortress [SMW, p. 9]. З цим образом пов'язане й почуття захищеності, яке діти відчувають завдяки батькові – sense of security they felt in their father [SMW, p. 9], і захо-

плення його чесністю, яка прирівнюється до укріплення – Judge Beggs entrenched himself in his integrity [SMW, p. 9]. Його розум (intellectual conceptions) в ракурсі загального образу фортеці порівнюється з вежами та капличками: His towers and chapels were builded of intellectual conceptions [SMW, 9]. Залучення метафоричного бачення батька як фортеці сприяє створенню образу могутньої впливової людини з твердими переконаннями та чіткими моральними принципами. Однак нам тут вбачається й інший смисл, який, можливо, і цілком випадково асоціюється з цим образом: фортеця як середньовічна реалія може уособлювати застарілі патріархальні стереотипи, в тому числі й традиційні погляди на чоловіків та жінок. Виступаючи важливою суспільною фігурою, суддя Беггс відіграє головну роль і у власній сім'ї: під його впливом формуються не лише особистості його дочок, а й навіть дружини: Alabama's father was a wise man. Alone his preference in women had created Millie and the girls [SMW, p. 28]. Експліцитно висловлюється захоплення мудрістю судді Беггса (Alabama's father was a wise man). Однак наступне речення, де йдеться про насадження батьком власних поглядів родині (Alone his preference in women had created Millie and the girls), не стільки підтверджує думку попереднього, скільки суперечить їй, викликаючи сумнів щодо широти вираженої позитивної характеристики.

Матір, з точки зору Алабами, відіграє незначну роль у сім'ї. Наприклад: Austin couldn't have died or got sick with three children and no money and an election next fall and his insurance and his living according to law, but Millie, by being a less closely knit thread in the pattern felt that she could have [SMW, 16]. Другорядність ролі матері підкреслюється порівнянням з ниткою, що не дуже міцно тримається в загальному візерунку сім'ї (a less closely knit thread in the pattern), її втрата була б не настільки відчутною для родини, як смерть батька. Подібні гендерно навантажені сигнали розкидані по всьому роману. Так, описуючи сім'ю Беггсів, авторка називає називає дочку Міллі та Остіна Беггсів “дітьми Міллі” – Austin loved Millie's children [SMW, p. 10], тоді як померлий малолітній син подружжя згадується як “його хлопчик” (he <...> lost his only boy [SMW, p. 10]).

Значна увага до гендерних характеристик та соціальних ролей персонажів свідчить не лише про важливість цього аспекту для авторки роману. Розмежування персонажів за гендерними ознаками несе вагоме смислове навантаження в цьому художньому творі. Батько Алабами, суддя Беггс, уособлює ті соціально значущі характеристики, на які прагне рівнятися дівчина. Авторська оцінка помилкової гендерної ідентичності героїні виражається у властивій З.Фіцджеральд метафоричній формі. Наприклад: The girl had been filled with no interpretation of herself, having been born so late in the life of her parents that humanity had already disassociated itself from their intimate consciousness and childhood became more of a concept than the child. She wants to be told what she is like, being too young to know that she is like nothing at all and will fill out her skeleton with what she gives off, as a general might reconstruct a battle following the advances of his forces with bright-colored pins. She does not know that

what effort she makes will become herself. It was much later that the child, Alabama, came to realize that the bones of her father could indicate only her limitations [SMW, p. 11]. Прагнення Алабами реалізувати власні амбіції, рівняючись на чоловічі цінності, порівнюється з кістяком (skeleton), який не може існувати сам по собі, а потребує плоті, що його зв'яже та наповнює (fill out). Цією плоттю виступають, очевидно, недооцінені дівчиною жіночі характеристики, як-то схильність до самопожертви, здатність “віддавати себе” (what she gives off). Врешті решт виявляється, що не заповнений плоттю кістяк (певне, “чоловічі” ідеали) спроможний лише стримувати розвиток особистості Алабами (the bones of her father could indicate only her limitations). По мірі того, як героїня приходиться до таких висновків через життєві пошуки себе, батько старіє та втрачає сили. Досить символічно в кінці роману суддя Беггс на смертному одрі порівнюється з безпорадною дитиною (the nurse moved about the room as if her father were a child). Поступово рушаються життєві ідеали головної героїні роману, яка, з втратою батька, що все життя слугував опорою, взірцем та втіленням визначальних ціннісних орієнтацій, вимушена, по суті, починати вчитися жити по-новому в досить зрілому віці. В думках Алабами, озвучених оповідачем – It wasn't easy to be a goddess away from Olympus [SMW, p. 189], звучить гіркота та образа, викликана недосаженістю для жінок тих соціальних позицій, що доступні чоловікам.

Таким чином, спостерігається певна паралель кінцівок двох романів: моральний крах Діка Дайвера vs крах ідеалів Алабами Беггс. Проте поставлені в творах проблеми вирішуються на різному життєвому матеріалі і доносяться до читача за допомогою гендерно дистинктивних персонажів-фокалізаторів, що втілюють різні життєві інтереси.

Основний персонаж-фокалізатор роману “Save Me the Waltz” – Алабама Беггс – виступає провідником авторських поглядів на проблему гендерних ролей, а специфіка проблематики та сюжету визначає досить своєрідне поєднання в Алабамі “чоловічих” та “жіночих” характеристик. З одного боку, героїня проявляє “чоловічий” інтерес до таких глобальних проблем, як пошук сенсу життя, намагання добитись соціального визнання, що перетворюється на “нав'язливу ідею” – To succeed had become an obsession [SMW, p. 144]. Турбують її і питання взаємозв'язку поколінь, який бачиться їй у вигляді гідравлічного фунікулера (a hydraulic funicular), де врівноважуються кабінки віку: Youth and age: a hydraulic funicular, and age, having less of the waters of conviction in its carriage, insistent on equalizing the ballast of youth [SMW, p. 11]. Як показав аналіз тропеїки [див. 6, с. 155-161], такі моменти часто виступають тригером розгортання образності у художньому творі, що затверджує значущість подібних питань для героїні та в сюжетній канві роману.

Разом з тим, Алабама Беггс виявляє суто “жіночі” характеристики, якими вирізняються жінки-фокалізатори в художніх текстах американських письменниць. Значну роль у житті дівчини відіграють традиційно “жіночі” цінності, як, наприклад, сім'я та зв'язок з батьками. Наприклад: Hearing little bits about

family characteristics that she too must have in her was like finding she had all five toes when up to the present she had been able to count only four [SMW, p. 23]. Дізнаючись із вуст батьків про якісь особливі сімейні риси (family characteristics), дівчина почувається так, ніби вона нарешті набуває повноцінності: має всі п'ять пальців, тоді як до цього їх було лише чотири.

Хвилює Алабаму “жіноча” проблема взаєморозуміння. Наприклад: The lieutenant stood by her side experimentally handling things that she had touched, making tentative emotional connections between their persons like an electrician installing a complicated fuse [SMW, p. 82]. Порівняння встановлення емоційної близькості (emotional connections) з налагодженням електричного зв'язку передає делікатність, що пов'язується зі складністю процесу (complicated fuse), імплікуючи не лише контакт між об'єктами, а й світло, що у свідомості носіїв мови наділяється, зазвичай, позитивними асоціаціями. Алабама гостро страждає від нерозуміння та відчуження, що виникають у стосунках з чоловіком у результаті її прагнення самореалізуватись поза домом: Alabama felt very sorry for David. He and she appeared to her like people in a winter of adversity picking over old garments left from a time of wealth [SMW, p. 123]. Холодність відносин підкреслюється в реченні за допомогою метафоричного позначення їх виразом “зима незгод” (winter of adversity), а неспроможність подружжя порозумітися зображається як намагання прикритись старим одягом – залишком минулих розкошів – теплих, гарних стосунків.

Помітного “жіночого” звучання тексту надає спрямування авторкою уваги фокалізатора на дрібні деталі оточення, що проявляється, зокрема, у частих, іноді досить розгорнутих описах будинків, кімнат, одягу, їжі, зовнішності, особливостей поведінки людей, нерідко викликаючи відчуття надмірності. Наприклад: Mrs. McGinty had short white hair and the face of a satyr, and Jane had hair like a rock whirlpool, and Fannie's hair was like a thick coating of dust over mahogany furniture, Veronica's hair was died with a dark aisle down the centre part, Mary's hair was country hair, like Maude's, and Mildred's hair was like the draperies of the “Winged Vic-

tory,” flying [SMW, 195]. Подібне нагромадження деталей нехарактерне для роману Ф.С.Фіцджеральда, де надається перевага використанню небагатьох, але досить влучних характерологічних деталей (як, наприклад, вражаюча юність Розмарі, “білі очі прайдисвіта” у Ніколь).

Таким чином, в обох романах спостерігається відповідність між гендером авторів та гендерними характеристиками основних персонажів-фокалізаторів, модальність яких збігається з авторською. Спрямовуючи увагу читача на ті моменти, що є значущими для письменників як мовних особистостей, такі персонажі відіграють вагому роль у авторському спілкуванні з читачською аудиторією, а від правдивості й переконливості зображення цих персонажів значним чином залежить сприйняття твору адресатом. Цілком логічно, що письменникам значно легше створити такий аутентичний образ, не перевтілюючись в особу іншої статі. У випадку ж роману “Save Me the Waltz” адекватне відображення піднятої проблеми взагалі неможливе за допомогою персонажа-чоловіка.

Очевидно, гендерні характеристики авторів певним чином зумовлюють коло значущих для них проблем, які, в свою чергу, потребують для своєї повноцінної реалізації в художньому тексті використання персонажів тієї чи іншої статі.

Слід наголосити, що отримані результати та висновки стосуються, перш за все, проаналізованого мовного матеріалу і в жодному разі не можуть бути автоматично екстрапольовані на інших авторів та літературні твори. Як цілком доречно зауважує Д. Таннен [18, с. 261], навіть одні й ті самі мовні засоби можуть використовуватись з різними, іноді навіть протилежними, цілями в різних ситуаціях, тобто їхнє значення не є не абсолютним та потребує врахування контексту. Останнє зауваження є досить слухним: лише при комплексному аналізі певного мовного явища з опорою на ситуативний та лінгвістичний контекст можна сподіватись на отримання об'єктивних даних стосовно проблеми гендерної варіативності як усного, так і писемного мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анастасьєв Н. По обе стороны рая // F.S.Fitzgerald. Tender is the Night / Н. Анастасьєв. – М.: Радуга. – С. 7-28.
2. Бахтин М.М. Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве // М.М. Бахтин. Работы 1920-х г.г. / М.М. Бахтин. – К. : Next, 1994. – С. 257-320.
3. Зверев А. Комментарии // Ф.С.Фитцджеральд. Ночь нежна. Последний магнат: Пер. с англ. Е.Калашниковой, О.Сороки / А. Зверев. – К. : Украина, 1993. – С. 483-492.
4. Долинин К.А. Интерпретация текста (французский язык) / К.А. Долинин. – М. : Просвещение, 1985. – 288 с.
5. Колегаева И.М. Язык романов Ф.С.Фитцджеральда : Автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / И.М. Колегаева. – Одесса, 1977. – 22 с.
6. Козачишина О.Л. Лінгвістичні прояви гендерних характеристик англomовних художніх текстів (на матеріалі американської прози ХХ сторіччя) : дисертація канд. филол. наук : 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний ун-т / О.Л. Козачишина. – К., 2003. – 316 с.
7. Молчанова Г.Г. Семантика художественного текста (имплицитивные аспекты коммуникации) / Г.Г. Молчанова. – Ташкент : ФАН УзССР, 1988. – 163 С.
8. Bal M. Narratology: Introduction to the Theory of Narrative : Transl. by Chr. Van Boheemen / M.Bal. – Toronto etc., Univ. of Toronto Press, 1985. – 210 p.
9. Friedman S.S. Point of View // N. Friedman. Form and Meaning in Fiction. – Athens: The Univ. of Georgia Press, 1975. – Ch.8. – P. 134-166.
10. Genette G. Narrative Discourse Revisited / G. Genette. – Ithaca, N.Y. : Cornell Univ. Press, 1988. – 290 p.
11. Mey J.L. When Voices Clash: A Study in Literary Pragmatics / J.L. Mey– Berlin; N.Y.: Mouton de Gruyter, 1998. – 454 p.
12. Mezei K. Introduction: Contextualizing Feminist Narratology // Ambiguous Discourse. Feminist Narratology and British Women Writers / Ed. By K. Mezei / K. Mezei. – Chapel Hill; L. : Univ. of North Carolina Press. – 1966. – P. 1-20.
13. Morris P. Literature and Feminism / P. Morris. – Oxford : Blackwell Publishers, 1993. – 217 p.

14. Rimmon-Kennan Schl. Narrative Fiction : Contemporary Poetics / Schl. Rimmon-Kennan Schl.. – L., N.Y. : Methuen, 1983. – 256 p.
15. Ronen R. Possible Worlds in Literary Theory / R. Ronen. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1994. – 244 p.
16. SMW = Z. Fitzgerald. Save Me the Waltz // Z. Fitzgerald. The Collected Writings / Z. Fitzgerald. – L. : Little, Brown and Co, 1991. – P. 1-196.
17. Tannen D. The Relativity of linguistic strategies: Rethinking Power and Solidarity in Gender and Dominance // The Feminist Critique of Language: A Reader / Ed. by D.Cameron / D.Tannen. – L., N. : Avon Books, 1995. – 368 p.
18. TN = F.S. Fitzgerald. Tender is the Night / F.S. Fitzgerald. – M. : Радуга, 1983. – С.31-337.

REFERENCES

1. Anastasyev N. Both Sides of paradise // F.S.Fitzgerald. Tender is the Night / N.Anastasyev. – M. : Raduga. – P. 7-28.
2. Bakhtin M.M. The Problems of Contents, Material and Form in Verbal Literary Creative Works // M.M. Bakhtin. Works of the 1920-s / M.M. Bakhtin.. – K. : Next, 1994. – P. 257-320.
3. Zverev A. Commentary // F.S.Fitzgerald. Tender is the Night. The Last Tycoon: trans. from English by E. Kalashnikova, O. Soroka / A. Zverev. – K. : Ukraine, 1993. – P. 483-492.
4. Dolinin K.A. Text Interpretation (the French Language) / K.A. Dolinin. – M. : Prosveshcheniye, 1985. – 288 p.
5. Kolegayeva I.M. The Language of F.S. Fitzgerald's Novels: Synopsis of a Thesis of the Candidate of Philology : 10.02.04 / I.M. Kolegayeva. – Odessa, 1977. – 22 p.
6. Kozachyshyna O.L. Linguistic Manifestations of Gender Characteristics of English Literary Texts (based on the American Prose of the XX-th c.) : Thesis of the Candidate of Philology : 10.02.04 / O.L. Kozachyshyna. – Kyiv National Linguistic University. – K., 2003. – 316 p.
7. Molchanova G.G. Semantics of a Literary Text (Implicational Aspects of Communication). – Tashkent : FAN UzSSR, 1988. – 163 p.

Gender Aspect of Focalization in a Literary Text : Individual Author's Aspect

Kozachyshyna O. L., Zmievskaya O. O.

Abstract. The article analyzes gender aspect of the narrative perspective in the novels “Tender is the Night” by F.S.Fitzgerald and “Save Me the Waltz” by S. Fitzgerald. The research proves that the gender of the main character-focalizers in these works is conceptually significant in terms of securing the efficiency of a literary dialogue. The article describes the basic gender related features of these characters and defines their functions in the given texts.

Keywords: *gender, language personality, focalization, narrative perspective, literary dialogue.*

Гендерное измерение фокализации в художественном тексте : индивидуально-авторский аспект

Козачишина О. Л., Змиевская Е. А.

Аннотация. В статье проанализирована гендерная составляющая нарративной перспективы в романах Ф.С.Фицджеральда “Tender is the Night” и З.Фицджеральд “Save Me the Waltz”. В работе доказано, что использование авторами персонажей-фокализаторов определенного пола концептуально значимо в ракурсе эффективности реализации авторского замысла. В статье описаны основные гендерно детерминированные признаки этих персонажей и очерчены их функции в контексте обих произведений.

Ключевые слова: *гендер, языковая личность, фокализация, нарративная перспектива, художественный диалог.*

Технологія розвитку культури публічного виступу студентів немовних факультетів іноземною мовою на професійну тематику

О. Є. Кравець, І. М. Свириденко

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Paper received 24.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Анотація. Сучасний світ характеризується інтенсивними глобальними процесами одним з яких є прагнення до спілкування на професійну тематику спеціалістів різних сфер зайнятості. За таких умов знання іноземної мови (англійської) є своєрідним ключем до світу науки і техніки, де особлива роль належить обізнаності молодого вченого із сучасними нормами публічного виступу. У статті представлено технологія розвитку культури публічного мовлення на заняттях з іноземної мови студентів старших курсів тих факультетів, де іноземна мова не є спеціальністю. Обґрунтовано її побудову в ході професійно-педагогічної діяльності викладача ВНЗ, представлено шляхи впровадження у навчальний процес.

Ключові слова: технологія, публічний виступ, професійна тематика, презентація.

Вступ Для сучасного світу характерним є стрімкий розвиток міжнародних контактів в умовах глобалізації політичних, економічних, соціальних і культурних перетворень. Велика кількість людей прагне їздити і спілкуватися один з одним по всьому світу. В результаті таких міграційних процесів виникає гостра потреба володіння іноземною мовою як засобом міжкультурної комунікації. За цих умов метою реформи викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах України на нових законодавчих засадах є досягнення принципово нового рівня підготовки студента немовних спеціальностей з іноземної мови – мобільного, здатного постійно самоудосконалюватись, використовуючи знання з іноземної мови, як засіб для професійного зростання. Такий підхід забезпечить продуктивну взаємодію викладача та студентів у ході навчального процесу, підвищить їх інтерес до іноземної мови, а також виступить важливим засобом формування професіонала нової формації, готового до міжкультурної комунікації іноземною мовою на професійну тематику [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Розробка окремих аспектів досліджуваної проблеми знайшла своє відображення у викладачів вищої школи вітчизняної та зарубіжної педагогіки Н.Березіної, Л.Березницької, М.Васильєвої, О.Ветохова, Н.Волкової, В.Грехнева, Ю. Дехтярьова,

І. Іщенко, В.Кан-Калика, В.Морозова, С.Мусатова, С.Ольховецького, Л.Паламар, М.Пентилюк, Л.Петровської, В.Полторацької, С.Рябушко, Г.Сагач, Л.Успенського, С.Цуканової, Л.Шепеленко,

Е. Bredster, М. Brienger, М. Elis, S. Revell, J. Shereman Jane, R.Todd, A. Wright.

Однак, на етапі активної модернізації вітчизняної системи вищої освіти наявний рівень культури професійного спілкування на іноземній мові студентів старших курсів продовжує не відповідати сучасним вимогам суспільства, тому ця тема залишається актуальною.

Мета статті – розглянути авторську технологію розвитку культури публічного виступу іноземною мовою на професійну тематику, що спрямована на систематизацію та вдосконалення комунікативних знань і умінь майбутніх фахівців немовних факультетів. При цьому ми брали за основу ієрархію цілей, як шлях максимальної адаптації розробленої технології до умов навчального процесу вищої школи. Представлена технологія реалізує процес цілеутворення на

двох рівнях: стратегічному та поетапному.

Матеріали і методи. На стратегічному рівні відбувається педагогічна інтерпретація суспільно-державного замовлення і визначаються пріоритети професійно-педагогічної діяльності викладача в роботі з навчальним матеріалом, що зумовлює переорієнтацію навчально-професійних завдань педагога в межах інформаційно-освітнього простору на удосконалення інформаційної взаємодії.

Рівень поетапного цілеутворення передбачає подальшу конкретизацію стратегічної мети, реалізація якої представлена в розробленій технології на основі інтерпретації навчального процесу в контексті його проектної спрямованості в роботі з інформацією на професійну тематику. За таких умов процесуальна сторона відображає проектувальну складову технології, змістова – інформаційну (комунікативну). Водночас, побудова загального проекту реалізується з опорою на те, що робота викладача з навчальним матеріалом включає як прямі, так і непрямі техніки, що забезпечують ефективну взаємодію учасників навчального процесу.

Таким чином, у межах другого рівня цілеутворення виділено ряд технологічних етапів: I – до комунікативна фаза; II – комунікативна фаза; III – пост комунікативна фаза, які фактично описують повний цикл інформаційної взаємодії суб'єктів комунікації (джерела інформації (загальної та навчальної) – викладач; викладач – студент; студент – джерела навчальної інформації, студент - студенти) [2, с. 286].

I етап – докомунікативна фаза – характеризується формуванням цілей діяльності та визначенням потреб щодо обміну інформацією, актуалізацією джерел інформації, а також чітким окресленням та конструюванням способів інформаційної взаємодії через форми пред'явлення навчальної інформації.

Алгоритм реалізації зазначеного етапу представлено на основі визначення його інформаційного контенту (чіткого змістового наповнення) на засадах комунікативного підходу, що окреслює шлях від актуалізації інформаційної потреби до інформаційного запиту, основою забезпечення якого є: визначення предмета комунікації (зміст навчальної дисципліни – навчальна інформація); кодування навчальної інформації (конструювання засобів інформаційної взаємодії) з метою пред'явлення в ході реалізації контактної фази комунікації – комунікативного етапу. *Комунікацією* (лат. *communicatio, communicare* – робити загальним,

з'язувати, спілкуватися) називають процес обміну інформацією між людьми за допомогою спільної для них знакової системи.

Основна мета комунікації – забезпечення розуміння інформації, що є предметом обміну. В результаті цього процесу відбувається обмін знаннями, у ході якого може змінитися форма і зміст інформації, що сприймається учасниками комунікації. Отже, публічний виступ – той, який відбувся в присутності публіки, людей; прилюдний. Тому наступним кроком побудови технології публічного виступу є визначення *робочого інформаційного продукту* (власне предмета комунікації), яким є *зміст повідомлення або промови*. Робота над змістом передбачає реалізацію реальної, конкретної за змістом і формою композиційної побудови інформації, або її структурування [3]. Один з них є структурування, що становить невід'ємний атрибут навчальної роботи студента вищої школи з інформацією. За таких умов структурування повідомлення в дидактичному процесі вищої школи розглядаємо як спеціальну побудову навчального матеріалу, що спрямована на обробку, цільову орієнтацію наукової інформації і адаптацію її до навчальних умов [3].

Розв'язання окресленого завдання реалізується такими способами: згортанням інформації, її стисненням, моделюванням, візуалізацією.

Згортання наукової і навчально-пізнавальної інформації здійснюється за допомогою узагальнення, випущення, суміщення і заміщення.

Стиснення повідомлення відбувається шляхом використання опорних конспектів (В.Ф. Шаталов); оперативних схем дій (П.Я. Гальперін); ідеї глобальних, укрупнених тем, що представлена у вигляді "основних одиниць засвоєння" (П.Я. Гальперін, Д.Б. Ельконін); методом укрупнення дидактичних одиниць (УДО) (П.М. Ерднієв) і досягнення раннього узагальнення (В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін).

Моделювання повідомлення – відомий спосіб структурування інформації. Здебільшого всі моделі поділяються на дві групи: матеріальні (фізичні й аналогові) та ідеальні (інтуїтивні та знакові). У свою чергу, у знаковому моделюванні особливо виокремлюється математичне моделювання.

Візуалізація інформації містить у собі знання функцій мультимедіа. Вміння виступати публічно є необхідністю для людини, яка працює, але далеко не всі можуть легко і вільно виступити перед публікою на професійному рівні. Згідно досліджень психологів [4] одним із головних людських страхів є публічний виступ. На нашу думку, відео презентація – це саме той засіб, який знімає напругу доповідача з однієї сторони та допомагає уникнути помилок аудиторії при розумінні представленого матеріалу з іншої. Однією з практичних задач викладання іноземної мови у ВНЗ є розвиток у майбутніх спеціалістів умінь вільно та правильно говорити публічно, тому є очевидною необхідність формування та розвитку презентаційної культури [5].

Розглянемо тлумачення поняття "презентація". У Словнику сучасної англійської мови Лонгмана існує наступне визначення: "an event at which a new idea is described and explained" (подія, під час якої поясню-

ється та описується нова ідея). В Оксфордському довідковому словнику англійської мови: "presentation is a demonstration or display of materials, information, etc." (презентація є демонстрація або показ матеріалів, інформації тощо). Словник Вебстера пропонує таке визначення: "...direct awareness... as an element of cognition" (пряме усвідомлення (нової ідеї) – як елемент пізнання). Стандартний словник Фанка і Вагналза (міжнародне видання) трактує поняття "презентація" як: "the act of presenting or proffering for acceptance, approval, etc." (акт представлення або пропонування (матеріалу) для сприйняття, схвалення тощо).

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що "презентація – це публічне представлення чого-небудь нового, що недавно з'явилося, було створено. Зауважимо, що термін "презентація" зустрічається найчастіше у контексті професійного навчання у ВНЗ і розглядається як публічний виступ особистості перед аудиторією з метою переконання або спонування до будь-якої дії. Такі вчені як Н. Бріджер, Д. Коттон, Дж. Йелден, Д. Комфорт,

Д. Маклаулін, Дж. Манбі стверджують, що презентаційні компетенції є результатом формування визначеного спектру умінь: організаторських, комунікативних, проєктувальних, прогностичних, умінь аналізувати, працювати в команді. Зазначимо, що презентація не є найпоширенішим прийомом роботи при навчанні іноземної мови на немовних факультетах, але у неї великий потенціал, особливо в рамках профільно-орієнтованого курсу, який направлений на майбутню діяльність студента.

Студенти немовних факультетів ВНЗ особливо на старшому етапі навчання, повинні вміти висловлювати свої думки іноземною мовою, давати оцінки фактам, подіям, володіти прийомами переконання співрозмовника, наводячи докази, аргументуючи висновки, спонукаючи його до реакції на висловлювання або до дискусії, тобто студенти повинні бути творчими і критично мислячими з ознаками індивідуальності [6].

Навчаючись на старших курсах ЖДУ імені Івана Франка, студенти беруть активну участь у Міжнародних студентських конференціях, готують іноземною мовою наукові статті, публічні виступи, спілкуються з іншомовними студентами, фахівцями. Таке спілкування потребує не лише навичок сприймання іноземної мови на слух, але й умінь коментувати повідомлення, факти, робити порівняння, проводити аналогії, брати участь у дискусіях. Готуючись до публічного виступу на Міжнародних конференціях студенти працюють над підготовкою повідомлень-презентацій, які вони презентують усім учасникам.

Як правило викладачі іноземної мови на практичних заняттях використовують проєктну методику, яка дає можливість розвивати самостійність студентів, їх творче мислення, умінь аналізувати отриману інформацію. Презентація є підсумковим етапом проєкту, адже студенти надають результати своєї дослідницької діяльності.

Викладаючи практичний курс іноземної мови на немовних факультетах ЖДУ імені Івана Франка, ми дійшли до висновку щодо необхідності розвитку у

студентів наступних презентаційних навичок та умінь, які є основою їх презентаційної культури: здійснювати пошук інформації в різноманітних іншомовних джерелах, використовувати Інтернет-ресурси; вибирати вид читання відповідно до поставленої цілі; здійснювати систематизацію та узагальнення інформації; передавати зміст інформації відповідно до поставленої мети (стихло, повно чи вибірково); розгорнуто обґрунтовувати думки, давати визначення, наводити докази та використовувати приклади, які найбільш відповідають ілюстрації; використовувати необхідні мовні та мовленнєві засоби для вираження згоди, відмови, участі у дискусії; розпізнавати та вживати стійкі словосполучення та клішовані формули мовного етикету; створювати матеріал для усних презентацій з використанням мультимедійних технологій. На нашу думку, усі ці уміння є основою інформаційної культури студентів та відіграють важливу роль у підготовці та проведенні презентації.

Основними компонентами розвитку презентаційної культури та успішного публічного виступу є вміння спілкуватися та слухати. В навчальних цілях презентація є відносно коротким мовленнєвим актом представлення студентом результатів виконаної роботи. Презентації бувають усними, опосередковані аудіовізуальними та іншими технічними засобами; колективними та індивідуальними. Презентація на заняттях з іноземної мови може бути як метою навчання, так і засобом щодо оволодіння та удосконалення умінь та навичок говоріння. Успішність презентації залежить від наступних факторів:

- досягнення студентом певного рівня сформованості умінь та навичок як підготовленого так і непідготовленого іншомовного монологічного мовлення;
- оволодіння мовними кліше, які є необхідними для здійснення комунікативних намірів того хто виголошує доповідь на різних стадіях презентації;
- знання структурних особливостей презентації та логічної послідовності її компонентів.

Особливістю презентації на заняттях з іноземної мови у ВНЗ є переважно підготовлене мовлення студента, повідомлення, доповідь, в основі яких отримана чи самостійно вивчена інформація. Крім монологічного мовлення важливу роль відіграють уміння студента задавати запитання тому, хто презентує, а також вміння на них відповідати, тобто вміння вести бесіду. Під час цієї дискусії студенти наводять приклади для підтвердження своєї точки зору; вони відстоюють свою думку, сперечаються, надають аргументи, погоджуються чи не погоджуються з іншою точкою зору. Таким чином, у мовленні студентів активізуються та закріплюються стійкі словосполучення, мовні кліше, граматичні конструкції.

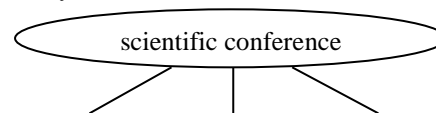
Спираючись на багаторічний досвід роботи на немовних факультетах ЖДУ імені Івана Франка, дозволимо собі дати низку рекомендацій щодо тактики публічного виступу, якої необхідно дотримуватися, щоб повністю донести до аудиторії матеріал, що презентується, підтримувати інтерес до змісту презентації-повіді, ефективно використовувати наочні засоби:

- перед презентацією слід підготувати все аудіо- і відеообладнання;
- важливо спланувати і продумати перші хвилини презентації-повіді до найменших деталей;
- не слід робити довгий вступ; вже на початку презентації треба зробити одне яскраве повідомлення;
- інформація має бути лаконічною;
- звертаючись до слухачів, намагайтеся дати їм зрозуміти, що у вас багато спільного, концентруйте увагу на тих проблемах, що турбують вашу аудиторію;
- ставтесь до слухачів як до рівних;
- під час презентації важливу роль відіграють візуальні засоби, але не слід їх переоцінювати; коментуйте їх чітко і коротко;
- зверніть увагу, чи ставлять вам запитання після презентації, оскільки запитання є показником справжнього інтересу аудиторії до повідомлення;
- обов'язково будьте уважними і давайте детальні відповіді на запитання;
- коли презентація наближається до завершення, говоріть повільніше, огляньте аудиторію і останні слова вимовте повільно і чітко.

Дотримуючись цих рекомендацій, презентатор привертає увагу до проблеми, якій присвячена презентація, зацікавлює аудиторію, що сприяє кращому розумінню матеріалу, і спонукає до подальших пошуків інформації у даному напрямку [7]. Наведемо приклад заняття з англійської мови на тему "At the Scientific Conference":

I. Warming up.

Have you ever participated in a scientific conference? What are your associations with it?

II. Study these new word combinations and try to use them in your own statements

- to be sponsored by
- to host a conference
- to write successful proposals
- to ask your professor for samples of successful proposals
- to frontload an article with lots of references
- to get constructive feedback from conference
- to round out a curriculum vitae
- to make contacts with other academics
- to give the opportunity to see and hear some of the major authorities in the field of
- to try somebody's hand at presenting a paper in familiar surroundings
- to have an opportunity to present somebody's achievements.
- to be focused on supporting students and PhD candidates of different science and technology fields
- to be supervised by a professor

III. Read through advertisements of Student Research Conferences, and:

- 1.) Find out information about the topic of the conference, when and where it will take place;
- 2.) Find information about a publication
- 3.) Choose one advert which you like best and try to prove your choice using word combinations from the previous task.

Sigma Xi Student Research Conference Scientific Research Today: Solving Problems, Answering Questions and Informing Decisions November 11–13, 2017
Hyatt Regency Atlanta, Georgia, USA - See more at: <https://www.sigmaxi.org/meetings-events/student-research- April 27, 9:00am - 4:30pm 2017conference#sthash.XMp2ezgV.dpuf>

Promoting scholarship, creative work & innovation

The UVM Student Research Conference (SRC) is a showcase of student research at every level and across every discipline within the University of Vermont. This showcase is a public event held annually in the UVM Davis Center. We encourage any and all students, staff, faculty, and community members to **come and support the wealth of innovation and creativity** being exhibited at this event.

Welcome to the official page of the Student Research Conference in the Netherlands, which is the annual scientific conference that is all about undergraduate research. **This years** Conference. These excellent students receive a publication in an open access e-journal. In addition to this, they have a chance of winning one of the many SRC Awards! Abstracts for the 2106 Student Research Conference will be accepted from January 15 to February 26, and may be submitted here. The SRC 2017 schedule will be posted after the abstract deadline submission date at SRC Presenter's Schedule. The 2017 Student Research Conference will be held on Monday, March 19, 2016 at 8:00 a.m.

IV. Imagine that you are going to participate at a Student Research Conference and try your hand at writing paper. All writing is situation bound. It's a respond to various needs, desires and demands from both inside and outside. When you write you may first look at the context from your own viewpoint to size up the situation the writing context:

First, try to answer such questions:

1. Who is reader (listener)?
2. What do they know about the subject or issue? What kinds and amounts of information does my reader require?
3. Is the tone suitable?
4. What diction is the best (choice and use of the words) – formal? Informal? Casual?
5. Is your audience friendly, hostile or indifferent?
6. Where and to what extent are they likely to disagree with you?
7. What purpose do I hope to achieve?
8. To explain (educate, inform)
9. To persuade (convince, change the reader's mind)
10. What should I say in order to achieve my purpose?
11. What sort of person will your reader perceive you to be?
12. Will your reader understand and sympathize with your purpose in writing?
13. How you should present this information to achieve your purpose?
14. What does your reader (listener) expect to get out of your paper?

Your reader will be looking at the context from different points of view. A reader might ask:

- What sort of person wrote this?
- What does the writer hope to achieve?
- How should I present this information in order to achieve my purpose?

V. Now I'd like to present you a book "Taking through Walls" by Victoria Cooper. Victoria Cooper is a communication specialist who gained her experience working with multinational organizations. Today, Victoria writes on the subject of international communication. In her book she gives advice to people on how to communicate successfully with other people. Below some extracts from her book. Read and voice your opinion, do you agree or disagree with her recommendations; which one will be the most difficult to fulfill?

Speak clearly

Remember, good English is straightforward. Use short sentences and speak clearly. Avoid difficult grammatical structures and idiomatic expressions, since these often lead to misunderstanding.

Get feedback

Make sure the other people have understood you. Ask questions about what you have said in order to get feedback (but never ask "Do you understand?"). Always listen carefully to other person's reaction. Make sure you're both on the same wavelength.

Be honest

If someone says something you don't understand, be honest and ask him or her to explain it. You shouldn't be embarrassed, as the person you are dealing with is interested in communicating with you. If you don't understand, he or she will probably question his or her own use of language, rather than your ability to understand.

Humor

Humor can be a way of breaking down the barriers. Making people laugh help to create a relaxed atmosphere. Avoid very subtle humor, however, since this is often lost when there are cultural differences. The more sophisticated the humor, the greater the risk that someone will misunderstand the joke.

VI. Write your own article according to the topic of your research. Use the following scheme:

- The topic of the paper is ...
- The object of investigation is ...
- The subject of the research is ...
- The topicality of the paper is determined ...
- The research aim lies in ...
- The research objectives are:
- Highlighting its outcome/results

Результати та їх обговорення. Кінцевим результатом роботи кожного студента стане наукова стаття в "Матеріалах Міжнародної науково-практичної конференції молодих науковців", що відбудеться 12 квітня 2017 року на базі ННІ іноземної філології Житомирського державного університету на тему "Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки", у якій активну участь візьмуть бакалаври та магістри різних факультетів. Усі наукові доробки

студентів, які активно відвідували практичний курс "Academic Writing" з використанням технології розвитку культури публічного виступу будуть максимально наближені до сучасних канонів і норм англомовного наукового стилю, що є надзвичайно важливим для тих, хто має бажання й надалі працювати в науковій сфері.

Висновок. Авторська технологія розвитку культури публічного виступу іноземною мовою на професійну тематику була апробована на філологічному факультеті за спеціальністю "Українська мова і редагування" ЖДУ імені Івана Франка. На кінцевому етапі технології студенти продемонстрували високий рі-

вень власного інформаційного продукту. Публічний виступ більшості студентів характеризувався високим рівнем комунікативних навичок на професійну тематику. Практичне значення дослідження визначається тим, що дана технологія може бути використана як засіб підготовки майбутніх спеціалістів різних галузей в умовах постійного оновлення інформаційного простору та покладена в основу моніторингу дослідження інформаційно-зорієнтованої компетентності серед студентів; ідеї та матеріали дослідження використано у ході розробки рекомендацій для викладачів та студентів вищих навчальних закладів щодо роботи з інформаційними джерелами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Програма з англійської мови для професійного спілкування. English for Specific Purposes (ESP) National Curriculum for Universities / [Г.С. Бакаєва, О.А. Борисенко та ін.] – К.: Ленвіт, 2005. – 119 с
2. Энциклопедический социологический словарь / общ. ред. Г.В. Осипова; [ред.-сост. Кабыща А.В.]. — М.: ИСПИ РАН, 1995. – 939 с.
3. Медведєва А. С. Підготовка майбутніх учителів до структурування навчальної інформації у дидактичному процесі загальноосвітньої школи (на матеріалі математики і фізики): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Медведєва Анастасія Сергіївна. – Одеса, 2003. – 181 с.
4. Общая психология [Электроний ресурс] / Режим досту-

пу : <http://www.yoki.ru/social/psy/20-11-2012/401269-fear-0/>. – Загол. с екрану.

5. Щерба Л.В. Преподавание языков в школе . Общие вопросы методики: учеб. Пособие для студ. филол. фак. 3-е изд., испр. и доп. СПб.: Филол. фак. СПбГУ; Изд. Центр «Академия», 2002. – 60 с.
6. Шерстюк О.М. Навчання монологу-роздуму на основі спеціальних засобів для самостійної діяльності учнів старших класів // Іноземні мови. – 1999. – № 2.– С. 18-20
7. Парсяк О.Н. Презентація як засіб формування професійного інтересу до вивчення іноземної мови. Наукові праці. – Педагогіка.-Миколаїв : Видання ЧДУ імені Петра Могили, 2004.-Том 36. - Випуск 23.- 176с.С. 158-162.

REFERENCES

1. Programa z anglijskoyi movy dlya profesijnogo spilkuvannya. English for Specific Purposes (ESP) National Curriculum for Universities / [G.Ye. Bakayeva, O.A. Borysenko ta in.] – K.: Lenvit, 2005. – 119 s.
2. Encyklopedycheskyj sotsyologicheskyj slovar / obsh. red. G.V. Osypova; [red.-sost. Kabysha A.V.]. — M.: YSPY RAN, 1995. – 939 s.
3. Medvedyeva A. S. Pidgotovka majbutnih uchyteliv do strukturuvannya navchalnoyi informaciyi u dydaktychnomu procesi zagalnoosvitnoyi shkoly (na materialy matematyky i fizyky): dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Medvedyeva Anastasiya Serhiyivna. – Odesa, 2003. – 181 s.
4. [Elektronij resurs] / Rezhym dostupu : <http://www.yoki.ru/social/psy/20-11-2012/401269-fear-0/>. – Zagol. z ekranu.

5. Shherba L.V. Prepodovanye yazykov v shkole . Obshnye voprosy metodyky: ucheb. Posobyie dlya stud. fylol. fak. 3-e yd., yspr. ydop. SPb.: Fy`lol. fak. SPbGU; Yzd. Centr «Akademia», 2002. – 60 s.
6. Sherstyuk O.M. Navchannya monologu-rozdumu na osnovi specialnyh zasobiv dlya samostijnoyi dlya robotyuchniv starshyh klasiv // Inozemni movy. – 1999. – # 2.– S. 18-20
7. Parsyak O.N. Prezentaciya yak zasib formuvannya profesijnogo interesu do vyvchennya inozemnoyi movy. Naukovi praci. – Pedagogika.-Mykolayiv : Vydannya ChDU imeni Petra Mogyly, 2004.-Tom 36. - Vypusk 23.- 176s.S. 158-162.

Технология развития культуры публичных выступлений студентов неязыковых факультетов на иностранном языке на профессиональные темы

Е. Е. Кравец, И. Н. Свириденко

Анотація. Современный мир характеризуется интенсивными глобальными процессами, одним из которых является стремление к общению на профессиональную тематику специалистов различных сфер занятости. При таких условиях знание иностранного языка (английского) является своеобразным ключом к миру науки и техники, где особая роль принадлежит осведомленности молодого ученого с современными нормами публичного выступления. В статье представлена технология развития культуры публичной речи на занятиях иностранного языка студентов старших курсов тех факультетов, где иностранный язык не является специальностью. Обоснованно ее построение в ходе профессионально-педагогической деятельности преподавателя ВУЗА, представлены пути внедрения в учебный процесс.

Ключевые слова: технология, публичное выступление, профессиональная тематика, презентация.

Technology of cultural public speaking development among students of non-linguistic faculties on professional topics in a foreign language classroom

O. Kravets, I. Sviridenko

Abstract. The modern world is characterized by intensive global processes, one of which is the desire of experts in various areas of employment to communicate on professional topics. In this case, knowledge of a foreign language (English) is a kind of the key to the world of science and technology where a specific role for the awareness of a young scientist with contemporary standards of public speaking is stated. The article presents the technology of the culture of public speech development in the foreign language classroom among senior students for those departments where a foreign language is not a specialty. The construction of the technology by the university teacher is justified in the course of professional pedagogical activity. The ways of its implementation in educational process are presented.

Keywords: technology, public speaking, professional themes, presentation.

Функціонально-семантична категорія тотожності та її репрезентанти

Е. А. Леонтєва

Придністровський державний університет ім. Т.Г.Шевченка
Corresponding author. E-mail: lenastarke@mail.ru

Paper received 24.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Анотація. У статті аналізуються диференційні ознаки категорії тотожності, які дозволяють відмежувати її від категорій квалітативності, подібності, порівняння та оцінки, а також у роботі представлений короткий огляд формальних засобів вербалізації аналізованого поняття. Класифікуються предикати, що характеризують суб'єкт у плані тотожності.

Ключові слова: Семантика, предикат, суб'єкт, категорія тотожності, компаративність, вербалізатор.

Категорія тотожності, як і категорія порівняння, є базовою у процесі пізнання людиною об'єктивної дійсності. Крім того, вона виступає однією з основних математичних, лінгвістичних, логічних і філософських категорій. Її ігнорування неминує детермінує порушення логіки в інтерпретації низки лінгвістичних явищ і відношень між ними. Вказані вище факти зумовлюють актуальність нашого дослідження.

Аналізуючи мовний аспект цього поняття, як правило, зосереджують увагу на ідентичності форм вираження різних явищ системи мови. Говорять про тотожність фонем (*учитель і вчитель, уже і вже*), морфем (*брату та братові, на гарнім і на гарному*), лексем (*закінчення та флексія, орфографія та правопис*). У цьому випадку тотожність інтерпретується крізь призму синонімії. Такий підхід дозволяє говорити й про тотожність семантики синтаксичних конструкцій з різними структурними схемами, наприклад: *Брат в шоці. Брат шокований. З дитиною біда. Дитина у біді. У дитини біда*. Слід підкреслити, що наведені речення ідентичні між собою в плані вираження семантики стану, але ізольовано жодне з них не вербалізує значення тотожності. Такі синтаксичні одиниці не стали предметом нашого дослідження. У запропонованій роботі ми зупинилися на аналізі речень, які репрезентують власне семантику тотожності.

Метою дослідження став всебічний аналіз речень тотожності та засобів її вербалізації в сучасній українській мові.

Матеріалом дослідження стали речення з семантикою тотожності, що продуктивно функціонують у живому мовленні. Під час проведення дослідження активно був використаний структурно-семантичний метод, а також методи спостереження, опису, елементи трансформаційного аналізу та синонімічної заміни.

Ще в епоху античності Аристотель відмічав, що тотожними можуть бути не тільки дві окремі речі, а й певна річ може бути тотожною самої собі: «Тотожність є певного роду єдність буття або речей кількістю більше, ніж одна, або одна, коли її розглядають як щось більше, ніж одна (наприклад, коли про неї говорять, що вона тотожна самій собі, оскільки у цьому випадку її розглядають як дві)» [1, с. 158].

У сучасній лінгвістиці розробкою аналізованої проблеми займалися: І.І. Ковтунова, С.Я. Єрмоленко, Н.Д. Арутюнова, Н.А. Герасименко, Ю.О. Южакова, Л.І. Демченко та інші.

Так, аналізуючи сутність тотожних понять, Н.Д. Арутюнова підкреслює: «Відношення тотожності можуть поєднувати тільки кореферентні імена, що позначають або одного й того ж індивіда (Міжуєв і є зять Ноздрева), або один й той самий клас об'єктів

(Амідопірин – це і є пірамідон. Тутове дерево – це те ж саме, що шовковиця)» [2, с. 276].

Таке розуміння аналізованого поняття близьке до його філософського тлумачення: «Тотожність – категорія, що виражає тотожність предмета, явища з самим собою» [6, с.608].

Ю.О. Южакова стверджує, що існує два основні різновиди тотожності: «... рівність предмета самому собі та ідентичність двох предметів – та різного ступеня тотожності – абсолютна (повна) та відносна (часткова)» [9, с. 9]. В структурі повної тотожності, на думку автора, слід виділяти такі підтипи: повна ідентичність дій; тотожність ознак; значення повторюваності; значення постійності, незмінності обставин; віднесення до одного класу на базі тотожності деталей; ідентифікація конкретного об'єкта з міфічним прототипом [10, с. 106-108]. Такий підхід до аналізованої лінгвістичної проблеми суперечить одному з основних принципів тотожності: тотожність неградує йована, тобто неможна говорити про ступені тотожності, можна лише констатувати її наявність або відсутність.

Н.А. Герасименко підкреслює: «Двоскладні іменні речення, що мають значення ототожнення і містять у предикативному ядрі два номінативи, два інфінітиви або сполучення номінативу з інфінітивом, отримали в синтаксичній літературі назву речень тотожності» [3, с. 54].

Результати проведеного дослідження показали, що найчастотнішим структурним типом речень з семантикою тотожності є речення тавтологічного характеру, тобто синтаксичні одиниці фразеологізованого характеру, в яких зміст суб'єкта повністю дублює зміст предиката і у формальному, і у функціональному, і у семантичному аспектах.

«У реченнях цієї групи встановлюється загальна тотожність двох елементів лексичного повтору, неускладнене ніякими додатковими відтінками значення» [3, с.55]. Наприклад: *Робота є робота. Сила є сила. Біль є біль*.

Найпродуктивнішими міжкомпонентними елементами таких конструкцій виступають лексеми *значить* (*Вихідний – значить вихідний. Бійка – значить бійка*), *як* (*День як день. Клініка як клініка*), *це* (*Місто – це місто, а село – це село*), *є* (*Африка є Африка. Іслам є іслам*), *скрізь, всюди, завжди* (*Добро – всюди добро. Краса – скрізь краса. Підступність – завжди підступність*), а також синонімічні ім фразеологізовані словосполучення *він(о,а) і в Африці* (*Зло – воно і в Африці зло. Мати – вона і в Африці мати*), *собі й* (*Сім'я собі й сім'я. Собака собі й собака*). Як правило, аналізовані конструкції трактуються таким чином: певний

суб'єкт інтерпретується як такий, що нічим не відрізняється від інших об'єктів, які характеризуються типовими ознаками певного класу.

Окремо слід зупинитися на предикаті тотожності з міжкомпонентним елементом *як*. Такий предикат може виражати субстантивом не тільки в однині (*День як день. Син як син*), але й у множині (*Діти як діти. Вихідні як вихідні*). Семантична трансформація стимулює функціонування в препозиції займенника *всі*. Сфера реалізації таких конструкцій обмежується складним реченням з протиставною семантикою, препозитивна частина якого репрезентує норму, а постпозитивна – певне відхилення від цієї норми: *Всі люди як люди, одна й страшна як смерть. Всі діти як діти, і тільки наше як дзига*.

Н.А. Ніколіна підкреслює специфіку функціонування аналізованих синтаксичних одиниць, в яких у ролі тавтологічного елемента виступає власна назва, яка, на думку автора, трансформує свою семантику та репрезентує не «стійкість, незмінність ознак, що притаманні особі, а цілісність і завершеність цього образу в свідомості мовця» [7, с. 48]. У таких реченнях сполучник *як* може бути успішно замінений ідеальною зв'язкою *бути* в теперішньому часі: *Василь як Василь* або *Олена є Олена. Петро це Петро*. Такі синтаксичні одиниці не слід плутати з конструкціями типу *Шекспір – це Шекспір*, які вербалізують конотацію індивідуальності, неповторності та позитивної оцінки суб'єкта. Диференційною ознакою таких речень може виступати не тільки характер міжкомпонентного елемента (не виражають конотацію позитивної оцінки міжкомпонентні елементи типу *як, собі й*) та контекст, а й інтонація: власне семантика тотожності характеризується спадною інтонацією, а семантика тотожності з конотацією індивідуальності, неповторності та позитивної оцінки суб'єкта – висхідною.

На думку Н.А. Герасименко, речення з компонентом *не* та *от... так* також є семантичними варіантами речень тотожності, такий підхід є дуже дискусійним. Тавтологічні конструкції, що містять заперечну частку *не*, репрезентують не семантику тотожності суб'єкта самому собі, а скоріш, навпаки, їхню нетотожність. Такі конструкції також можуть виражати семантику виключення суб'єкта з класу однотипних об'єктів, детерміноване його неповною відповідністю комплексу певних зовнішніх і внутрішніх характеристик цього класу, наприклад: *Без тебе відпочинок не відпочинок, і радість не радість*.

На нашу думку, речення *От зима так зима! От диво так диво!* слід інтерпретувати як синтаксичні одиниці проміжного семантичного типу, оскільки предикати вказаних вище конструкцій виражають крім семантики еквівалентності ще й значення позитивної оцінки. Порівняймо: *От чарівник так чарівник. Чарівник всім чарівникам чарівник, тобто серед чарівників він найкращий. Чарівник справжній, віртуозний, неперевершений*.

Таким чином, серед предикатів зі значенням тотожності можна виявити два підтипи: предикати, що реалізують чисте значення еквівалентності без додаткової конотації. Структурні елементи таких конструкцій можуть функціонувати як з формально вираженим міжкомпонентним елементом, так і без нього. *Чоловік є чоловік. Панікер і в Африці панікер. Най-*

більш частотні в таких структурах міжкомпонентні елементи: *це, це і є, завжди, скрізь, всюди, і в Африці*, конструкції з часткою *же* і т.д., наприклад: *Горе всюди горе. Зло і є зло. Вона та сама. Ти все той же*.

О.М. Пешковський підкреслював особливу роль речень тотожності, предикат яких дублює суб'єкт у формі орудного відмінка (*Дружба дружною, а служба службою*). Такі синтаксичні одиниці інтерпретуються вченим як «ідеальні речення тотожності» [8, с.272]. На думку лінгвіста, цей тип речень міг сформуватися на базі називного відмінка, тобто *Дружба є дружба, а служба є служба*.

Окремо слід зупинитися на інтерпретації речень тотожності Н.А. Герасименко з лексичним повтором, наприклад: *Не всякий подвиг є подвиг (Н. Чаковський). Довгий час – не час, якщо він минув (С.Я. Маршак)* або *...поручик Козельцов був офіцер небуденної сили (Л.М. Толстой). Давній світ був світ зовнішній, об'єктивний, в якому все значило суспільство та нічого не значила людина (В.Г. Белінський)*. Така класифікація аналізованих одиниць є неоднозначною, оскільки у перших двох прикладах предикат характеризує суб'єкт не в плані його тотожності самому собі, а вербалізує характеристику суб'єкта в плані його виключення з класу однотипних об'єктів. Наступні два речення, на нашу думку, слід віднести до класу речень з іменним предикатом, який виражає квалітативну характеристику суб'єкта. Свою позицію базуємо на тому, що в ролі іменної частини предиката в аналізованих конструкціях слід розглядати не лексеми *офіцер* і *світ*, а сполучення *офіцер небуденної сили* та *світ зовнішній, об'єктивний*, в яких семантика субстантивів *офіцер* та *світ* нівелюється й відступає на задній план. Смисловими центрами складу предиката виступають прикметники *небуденної сили* та *зовнішній, об'єктивний*. Таким чином, саме значення ад'єктивів і є вирішальним.

Не менш суперечливою в інтерпретації речень тотожності є позиція С.Я. Єрмоленко. Лінгвіст стверджує: «

«До засобів експресивного синтаксису належать структури, в яких сама формальна схема передає значення тотожності. В них міститься стилістичний компонент категорії оцінки, відтінок однозначної кваліфікації, пов'язаної з експресією поетичного, публіцистичного мовлення, хоча сема категоричності, що впливає із значення тотожності, наявна в самій синтаксичній структурі бездієслівних (іменних) речень і визначає їх місце серед інших синонімічних засобів мови. Вони використовуються як форма афористичного висловлення. Наприклад: «*Це щастя – мати у вселенському домі Свої борги і місце у строю...*» (Б.Олійник); *Та буває: найвища із наших мрій – Повторити чийсь роботу...*» (Б.Олійник); «*А пісня – це найдобірніша, найвиразніша мова*» (П.Тичина)...» [4, с 57].

Такий підхід, на нашу думку, не характеризується об'єктивністю, оскільки у наведених вище синтаксичних конструкціях предикати вербалізують суб'єктивне сприйняття двох абсолютно різних об'єктів дійсності як одного, на базі наявних в них спільних рис. Лінгвіст підкреслює, що такі конструкції крім категоричності вираженої ознаки репрезен-

тують «приховане порівняння, називаючи найважливішу рису, кваліфікуючи якість явище» [4, с. 142].

Н.А. Герасименко також говорить про наявність додаткової семантики оцінки в реченнях тотожності, виражених структурним типом номінатив – інфінитив, які в свою чергу можуть мати відтінок модальності або експресивності. Такий підхід дає авторові можливість сегментувати всі синтаксичні одиниці цього типу на речення тотожності модальної оцінки (*Їх обов'язок – поважати старших*) та речення тотожності експресивної оцінки (*Чудо – жити!*). На наш погляд, такий підхід не тільки заперечує одному з базових принципів: тотожність позбавлена образності, оскільки зіставлення відбувається в межах одного класу об'єктів, але й суперечить принципам логіки, оскільки в цих реченнях предикат вербалізує семантику позитивної або негативної оцінки, а не еквівалентності або тотожності двох понять.

Таким чином, речення аналізованого типу слід віднести до синтаксичних конструкцій, предикати яких репрезентують семантику ідентифікації, оцінки або включення в клас предметів. Помилковість інтерпретації речень з семантикою тотожності пояснюють і той факт, що С.Я. Єрмоленко не досить коректно окреслює сферу функціонування аналізованих конструкцій, обмежуючи її художнім та публіцистичним стилем і заперечуючи можливість використання предикатів тотожності у розмовному стилі [4, с. 57].

Ще одним суперечним фактом в позиції С.Я. Єрмоленко є інтерпретація в ролі «показового елемента тотожності» «займенників-часток» *то, ось, це*. Як показує практика, функціонування іменних предикатів у різних стилях сучасної української мови, вказані частки можуть продуктивно реалізуватися не тільки у синтаксичних одиницях з семантикою тотожності, а ще й ідентифікації (*Перша усмішка дитини – то справжнє щастя*), квантитативності (*Два плюс два – це чотири*), оцінки (*Природа – ось краса!*) тощо.

Характерними ознаками речень тотожності можна вважати наявність формальних вербалізаторів, двокомпонентної структури та семантики еквівалентності суб'єкта самому собі.

І.І. Ковтунова, аналізуючи порядок слів у реченні, коротко зупиняється на синтаксичних одиницях з семантикою тотожності, вважаючи, що до них слід віднести синтаксичні одиниці типу *Мій брат – вчитель. Вчитель – мій брат*. Такий погляд на речення тотожності характеризується надмірним ступенем узагальнення, оскільки у реченнях тотожності зміна порядку слів суб'єкта та предиката не змінюють смисл висловлювання, порівняймо: *Бегемот це і є гіпопотам* або *Гіпопотам це і є бегемот*. Як показує експеримент, обидва висловлювання є семантично еквівалентними, тобто логіка висловлювання не порушується. У реченнях, які інтерпретуються автором як тотожні, перестановка суб'єкта та предиката, детермінація і смислові трансформації висловлювання. У першому реченні *Мій брат – вчитель*, предикат виражає семантику включення до класу предметів за сферою діяльності, а у другому *Вчитель – мій брат*, репрезентує семантику виділення з класу предметів [5, с. 23].

Н.А. Герасименко виділяє наступні семантичні відтінки речень тотожності: оцінні, наприклад: *Кавказь-*

кий клімат – гідь (В.Г. Белінський). *Погода сьогодні – диво!* (П. Проскурін); порівняльні, наприклад: *Корова – це що прірва, все життя жили витягує* (В. Белов). Така інтерпретація, на нашу думку, суперечить логіці, оскільки предикати *гідь* і *диво* вербалізують чітко виражену семантику експресивної негативної/позитивної оцінки, а предикат *це що прірва* репрезентує семантику порівняння (*Корова – це як прірва...*).

Суттєвої корекції вимагає й інтерпретація Н.А. Герасименко речень типу *Кожухи – мальовниче містечко* (А.М. Толстой). *Василиса Єгорівна – прехоробра дама...* (О.С. Пушкін) як речень тотожності. Сам автор говорить про нівелювання семантики лексем, що презентують родові поняття. Таким чином, особливе значення набуває квалітативна характеристика суб'єкта предикатом, що і є вирішальним фактором у визначенні семантики речення в цілому.

До речень тотожності також можна віднести конструкції нетавтологічного характеру (*Ярова це і є Хилко. Бегемот це і є гіпопотам*). Особливої уваги заслуговують синтаксичні одиниці, предикат яких вербалізується сполученням *той самий, такий самий, одне й теж саме* (*Він все той же. Питання те ж саме. Голубий та блакитний це одне й теж саме*). Як правило, такі конструкції репрезентують ідентичність якісних характеристик суб'єкта.

Предикати можуть реалізувати значення еквівалентності з додатковою конотацією:

- відповідності критеріям певного класу об'єктів дійсності та відсутності специфічних індивідуальних характеристик. Елементи таких синтаксичних конструкцій найчастіше зв'язуються компонентами *й собі, як*, наприклад: *Дитина собі й дитина. Чоловік як чоловік*;

- позитивної або негативної оцінки залежно від контексту. Міжкомпонентним елементом – *от ... так*, наприклад: *От сон так сон! Сергію, ти знов розбив тарілку. От «молодець» так «молодець»!*

Аналізуючи специфіку функціонування предикатів тотожності, слід також відмітити наявність ряду їх семантичних підтипів спираючись не тільки на міжкомпонентний елемент, але й на значення суб'єкта, який знаходить своє відображення у складі предиката. Таким чином, у реченнях тотожності може відображатися:

- характеристика закладів, підприємств, установ: *Школа є школа. Лікарня і є лікарня. Дитячий садочок це і є дитячий садочок. Вуз як вуз*;

- характеристика осіб за міжособистісними (родинними) стосунками, віком, професією: *Вчителька завжди вчителька. Мати завжди мати. Дитина і є дитина*;

- характеристика людини за іменем, прізвищем, прізвиськом та по батькові; *Леонтєва – це Леонтєва. Лялька – вона і є Лялька. Мирон завжди Мирон*;

- характеристика географічних об'єктів: *Москва як Москва. Європа і є Європа. Туреччина це й є Туреччина. Африка – це Африка*;

- характеристика суб'єкта в плані відображення різних його назв: *Бегемот – це гіпопотам. Веня це і є Бенедикт. Сергій Опанасович і був Серж*.

- характеристика пори року, частини доби: *Зима є зима, а літо це і є літо. День як день. Ранок є ранок*.

- характеристика абстрактних понять: *Борг завжди борг. Залік як залік. Надія є надія. Розум – це розум. Любов всюди любов;*

- характеристика конкретних об'єктів дійсності: *Ручка як ручка. Папуга як папуга. Біблія є Біблія;*

- характеристика подій, що відбуваються в об'єктивній дійсності: *Свято є свято. Весілля як весілля.*

Конструкції, предикат яких виражається фразеологізмами типу: *волос у волос; як крапля (як одна крапелька, дві краплі, дві краплини) води; крапля в каплю; весь в; як викопаний; як з ока випав: ні дати ні взяти; одного роду; одного плоду; на киталт; око в око; з одного (з того ж) тіста* репрезентують семантику подібності, а не ідентичності. Порівняймо: *Вони з одного тіста. Євген весь у бабусю. Ольга та Мар'яна як дві краплі води.* Такі речення не припускають тавтологічної структури та виражають найвищий ступінь

подібності, але не тотожності, оскільки вербалізують семантику аналогічній, але не ідентичній або еквівалентній.

Проведене дослідження ілюструє, що у реченнях, предикат яких вербалізує семантику тотожності, зв'язка виступає у функції одного з базових репрезентантів і конструктивно важливих членів граматичної та семантичної структур.

Таким чином, зв'язок між мовою та логікою нерозривний, і будь-яка спроба аналізувати мову, ігноруючи логічну складову, неминуче призведе до аналізу чистої форми, а не змісту. Отримані результати носитимуть формальний характер і не будуть здатні відображати об'єктивну дійсність у всьому її розмаїтті зв'язків та відношень. Слід підкреслити, що апеляція до структури логічної побудови судження детермінує більш об'єктивне та глибоке розуміння мовних значень і категорій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Сочинения в четырех томах. Т.1 / Ред. В.Ф. Асмус. М.: «Мысль», 1976 – 550 с.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – 896 с.
3. Герасименко Н.А. Типы семантической структуры предложений тождества // Грамматические категории предложения и его структура: Сб. науч. тр. – М.: МОПИ, 1982. – С. 54-62
4. Ермоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика / С.Я. Ермоленко; відп. ред.: І.Р. Вихованець; АН Української РСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Наукова думка, 1982. – 210 с.
5. Ковтунова, И.И. Порядок слов в русском литературном языке XVIII – первой трети XIX в. Пути становления современной нормы / И. И. Ковтунова. – М.: Наука, 1969. – 231 с.
6. Краткий философский словарь / Под редакцией М. Розенталя и П. Юдина. Издание 4-е, доп. и испр. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1954. – 704 с.
7. Николина Н.А. Структура и семантика предложений типа День как день / Н.А. Николина // Рус. яз. в шк.: науч. - метод. журн. – 2010. – № 4. – С. 47-51
8. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М.: Учпедгиз, 1956. – 511 с
9. Южакова Ю.А. Категория тождества в русском языке: Диссертация...д.филол.н. М., 2016. – 339с.
10. Южакова Ю.А. Явление тождества в русском языке и его отражение в лингвистической категории // Вестник Рязанского государственного университета имени С.А. Есенина.. – 2008. – № 4 – С. 100-108

REFERENCES.

1. Aristotel. Collected works in four volumes. V. 1 Ed.V. Asmus.M.: "Mysl". 1976. – 550 c.
2. Arutyunova N. Language and person's world./N. Arutyunova. – 2nd ed., corrected. – M.: "Russian culture's languages", 1999. – 896 c.
3. Gerasimenko N. Types of semantic structure of sentences of identity // Grammatical categories and their structure: Col. scient. tr. – M.: MEGI, 1982. – P. 54-62
4. Ermolenko S. Syntax and semantics stylistic /S. Ermolenko; ex. ed.: I. Vykhovanets'; AS Ukrainian SSR, Ling. Instit. after O. Potebnya. – K.: Naukova Dumka, 1982. – 210 p.
5. Kovtunova I. The order of words in Russian literary language of XVIII - the first third of the XIX century. Ways of formation of the modern standards/ I. Kovtunova. – M.: Nauka, 1969. – 231 p.
6. Short Philosophical Dictionary / Ed. M. Rozental' and P. Yudin. Ed. 4th, ed. and correct. – M.: GEPL, 1954. – 704 p.
7. Nikolina N. The structure and semantics of sentences such Day as a day/ N. Nikolina// Rus. lang. at sc.: scient.-meth. journ. – 2010. – № 4. – P. 47-51.
8. Peshkovsky A. Russian syntax in a scientific lighting. – M.: Uchpedgiz, 1956. – 511 p.
9. Yuzhakova U. The category of identity in Russian language: Dissertation .... Ph. D. M., 2016. – 339 p.
10. Yuzhakova U. The phenomenon of identity in Russian language and its reflection in the linguistic category // Herald of Ryazan state university after S. Esenin.. – 2008. – № 4. – P. 100-108.

Functional-semantic category, identity and its representants

E. Leontieva

Abstract. The article analyses the distinctive features of identity categories that allow to distinguish it from the categories of qualitative, similarity, comparison and evaluation, and in the brief overview which is presented by formal means of verbalization concept. The predicates are classified which characterise the subject in terms of identity.

Keywords: semantics, predicate, subject, category identity, comparison, representant.

Функционально-семантическая категория тождество и её репрезентанты

Е. А. Леонтьева

Аннотация: В статье анализируются дифференциальные признаки категории тождества, которые позволяют отличить её от категории качественности, подобия, сравнения и оценки, а также в работе презентуется краткий обзор формальных средств выражения анализируемого понятия. Предлагается классификация предикатов, характеризующих субъект в плане тождества.

Ключевые слова: семантика, предикат, субъект, категория тождества, компаративность, вербализатор.

Проблема мовного обмеження: історико-філософський аналіз

О. О. Новікова

Донецький юридичний інститут МВС України м. Кривий Ріг, Україна
Corresponding author. E-mail: novikova.olga.novikova.76@yandex.ru

Paper received 23.01.17; Accepted for publication 29.01.17.

Анотація. Зазначеним дослідженням розглянуто проблеми, що стосуються категорії обмеження. Проаналізовано погляди провідних філософів та мовознавців на проблему обмеження загалом і обмеження в мові зокрема. Запропоновано гіпотезу щодо категорії обмеження як базової категорії людського мислення. Окреслено доцільність та актуальність вивчення зазначеної категорії з опертям на цю теорію. Продемонстровано різні підходи до визначення категорії обмеження. Установлено причини появи зазначеної категорії. Подано визначення категорій "обмеження", "мовне обмеження".

Ключові слова: мова, мислення, обмеження, обмежувальні конструкції, мовне обмеження.

Проблему мови і мовлення вважають однією з найскладніших і найважливіших у сучасному теоретичному мовознавстві. Дихотомія «мова – мовлення» є чи не найвагомим досягненням лінгвістики ХХ ст. На сьогодні необхідність розрізнення мови і мовлення визнає переважна більшість мовознавців. Проте трактування цих понять і критеріїв їх розмежування вченими різне.

Мова – це найважливіший засіб комунікації та вираження думки, що служить інструментом пізнання, постійного осмислення світу людиною й перетворення досвіду на знання.

Теза, згідно з якою однією з функцій мови є функція мислеоформлювання, з роками не старіє, а набуває все нових і нових відтінків [5]. Мова виступає не тільки як засіб для передавання і зберігання інформації, але й як інструмент, за допомогою якого формуються нові поняття, що визначають власне спосіб людського мислення. Вибір людиною конкретних мовних засобів впливає на структуру його мислення і, у свою чергу, на процес сприйняття та відтворення дійсності цією людиною.

Ф. де Соссюр писав: «Мова – це форма, а не субстанція. Субстанція, тобто звуки і значення, належать до мовлення». Мовлення – це психічний процес спілкування між людьми за допомогою мови; це дія та її продукт.

Пізнання, що відбувається за допомогою мови, сприяє створенню картини світу, яка виступає як цілісна й змістовна інтерпретація навколишньої дійсності. Іншими словами, це такий процес, який дозволяє побудувати деяку особливу концептуально-інформаційну модель дійсності в людській свідомості.

Разом з тим, наскільки мова сприяє створенню картини світу, наскільки вона відображає навколишній світ у свідомості людини, настільки ж мова й обмежує саме ту картину світу й людське мислення. Поняття «мова», «мовлення» та «мислення» тісно переплітаються. Вони розвиваються нерозривно й одночасно. Мислення – це узагальнене відображення дійсності в свідомості у формах понять, суджень й умовиводів (силогізмів); це вища форма активного відображення об'єктивної реальності, яка полягає в цілеспрямованому, опосередкованому й узагальненому пізнанні суб'єктом суттєвих зв'язків і відношень предметів і явищ, у творчому продукуванні нових ідей, у прогнозуванні подій і вчинків [15, с 391]. Перед тим як щось вимовити, ми думаємо, а, отже, «фільтруємо» свої думки, обмежуємо можливість сказаного.

Мовознавці минулого та сьогодення досліджували різні проблеми, наприклад, проблеми норми, проблеми менталітету, особливий спосіб сприйняття навколишнього світу за допомогою мови тощо, проте обмеження, накладене мовою на сприйняття світу, комплексно до сьогодні не досліджено. Щоб зрозуміти, як саме категорія «обмеження» впливає на формування людської мови як феномену, розглянемо її більш детально та глибоко.

Так, М Хайдеггер зазначав: «Мова – це дім буття. В оселі мови мешкає людина. Мислителі й поети є охоронцями цього житла. Їх варту – здійснення відкритості буття, наскільки вони дають їй слово у своїй мові і тим самим зберігають її в мові» [13, с. 314]. Прийнявши тезу Хайдеггера за аксіому, можна зробити висновок: визначивши, що в мові є обмеження, ми тим самим з'ясуємо й те, що вони є, тобто їх онтологічний статус.

Ми звикли до того, що в мові існують певні норми, яких необхідно дотримуватись. Так, наприклад, розпочинаючи наукову публікацію, ми формулюємо її за законами наукового стилю: факти мають бути точними, послідовно та лаконічно викладеними, висловлювання – чіткими, зрозумілими, однозначними та переконливими. Ми усвідомлюємо, що за певні межі виходити не можна. Проте механізм обмеження діє не лише всередині якогось стилю, розділу, а й усередині мови загалом.

Наведемо кілька прикладів, у яких можна спостерігати мовні обмеження в структурі певного тексту. Зокрема, коли мовець бажає що-небудь повідомити іншому, він виділяє якусь частину ситуації (обмеження № 1), оскільки одиничний мовний акт не може описати всієї ситуації в цілому, і буде елементарну мовну модель обраної ним природної мікроситуації. Він зобов'язаний насамперед указати на складові її елементи (у конкретному випадку – певні предмети – обмеження № 2) і виразити засобами мови зв'язки між цими предметами. В іншому випадку комунікація не досягає своєї мети, оскільки співрозмовник не зможе щось зрозуміти. Пропозиції типу Студент увечері готується до лекції або Через велике навантаження в інституті він пропустив тренування в спортивній секції будуть презентувати мовні моделі цих двох ситуацій (обмеження № 3). Вони дають можливість співрозмовникові подумки уявити певні ситуації, оскільки елементи мовних моделей і зв'язку між ними є ізоморфними щодо елементів і зв'язку подібних ситуацій, що спостерігаються насправді. У цьому

випадку – зазначені предмети, вказані їхні властивості, виражені відносини між ними. У наведеному прикладі вони виражені вказівкою на часову (1 речення) та причинову характеристики (готується увечері, пропустив через велике навантаження – обмеження № 4). У 2 реченні можна простежити ще один вид обмеження – пропустив тренування (де?) саме в спортивній секції. Також можна простежити наявність різних видів мовних обмежень, а саме: обмеження думки, що переростає у певний текст; обмеження складових елементів речення; обмеження конкретної ситуації; часове та причинове обмеження тощо. Отже, на нашу думку, не виникає жодних заперечень того, що обмеження є базовою категорією людського мислення, яке поступово переростає ви мовленнєвий акт.

Думки щодо існування категорії обмеження існували дуже давно. Простежимо розвиток поглядів відомих філософів, лінгвістів, психологів на проблеми обмеження в мові та спробуємо подати власне визначення цього поняття.

Думка про те, що будь-яка реальність має певне обмеження існує багато століть. Так, своє бачення щодо обмеження висловлював ще Аристотель. Для нього обмеження – це "щось кінцеве [1-Т.3]... обмеження завжди межує із чимось [1-Т.3, с. 14] ... ціле – це безперервне й обмежене" [1-Т.1, с. 175].

З часом роздуми про обмеження почали набувати наукового характеру. Зокрема, Кант у своїх філософських роздумах писав: "Обмежити що-небудь – означає знищити його реальність шляхом заперечення не цілком, а лише частково. Отже, в понятті кордонів, крім понять реальності та заперечення, міститься ще поняття подільності"[9]. Категорію "обмеження" Кант подає у своєму вченні як "реальність, пов'язану із запереченням" [9, с. 86].

Більш докладно проблема обмеження розглядається в роботі Шеллінга "Система трансцендентального ідеалізму" [16]. Суб'єктом і об'єктом, які обмежують один одного й стикаються з цим обмеженням у своїй діяльності в об'єктивному світі, у Шеллінга виступає трансцендентальне споглядальне Я: "Я (об'єктивно) обмежується тим, що воно себе (суб'єктивно) споглядає; проте Я не може одночасно споглядати себе як об'єкт і споглядати себе споглядальним, а, отже, не може і споглядати себе як обмеження... Акт, за допомогою якого Я обмежує самого себе, є не що інше, як акт самоусвідомлення" [16-Т.1, с. 290]. "Основою розмежування двох діяльностей є межа, покладена в реальну діяльність, оскільки ідеальна діяльність є абсолютно необмеженою, реальна ж тепер є обмеженою... Якщо... межу окреслено, то всередині Я існують дві діяльності – діяльність, що обмежує, і обмежена діяльність, суб'єктивна діяльність і об'єктивна" [16-Т.1, с. 286]. Розглядає Шеллінг і питання про зовнішні обмеження Я: "індивідуальність містить не лише наявне буття в певному часі, а й усі інші обмеження, покладені органічним існуванням; але її обмежує й власне її діяння; діючи, індивідуальність знову обмежує себе, унаслідок чого можна сказати, що індивід стає настільки менш вільним, наскільки більше він діє. Проте навіть для того, щоб почати діяти, я повинен бути обмеженим. Те, що моя вільна діяльність спочатку спрямована лише на певний об'єкт,

було вище роз'яснено тим, що наявність інших інтелігенцій вже позбавляє мене можливості хотіти всього" [16-Т.1, с. 417].

О. Потебня свої наукові розвідки щодо обмеження в мовленні починав з відповіді на запитання, поставлені німецькою філософією. Головне з них – питання про співвіднесення мови й мислення. Під час читання його робіт складається враження, що, даючи відповідь на ці запитання, Потебня передбачив саме ті колізії, які будуть хвилювати наступні покоління гуманітаріїв. Так станеться, наприклад, з накресленими в Потебні ідеями щодо розмежування мови і мовлення. Учений наполягав на людській здатності сприймати світ крізь призму мови і був переконаний у тому, що саме мова формує думку і водночас обмежує її.

До проблеми обмеження наблизився й О. Дугін, розмірковуючи про сутність кордонів. Для нього межа – це не кількісний, а якісний показник. "Усяка річ є тим, чим вона є, завдяки її кордонам. Адже саме вони відокремлюють її від іншої речі. Звідси найважливіше значення поняття кордону не тільки для міжнародного права або оборонної доктрини, але й для філософії як такої. Кордон – це не просто інструмент філософії, але її сутність, оскільки найвище філософське поняття – трансцендентність – означає в перекладі з латинського "те, що лежить по той бік кордону". Межа висловлює зовні те, що лежить всередині й, одночасно, обмежує сутність речі в її зіткненні з іншими речами. Межа є щось священне. У стародавніх греків існував особливий бог – Terminus, що означає "межа", "кордон" [8-Т.1, с. 211].

У тлумачному словнику української мови подається таке визначення поняття обмеження: "обмеження – це дія за значенням обмежити; правило, настанова, що обумовлює чий-небудь права, дії" [14-Т.5, с. 536].

У словнику синонімів надається така інформація щодо поняття обмежувати: "лімітувати, л|ь|окалізувати; (горами) відгороджувати, відділяти; (дії) стримувати; (рухи) тримати на припоні; п-к - УЮЧИЙ, що обмежує, здатний обмежити, звиклий обмежувати, обмежувальний, межовий, для обмеження".

У словнику іншомовних слів також подано інформацію про обмеження – "ліміт – крайній ступінь обмеження, максимальна кількість або норма чогось" [10, с. 358].

В. Даль в "Толковом словаре живого великорусского языка" визначає поняття обмеження так: "Ограничивать, ограничить – означить межи, грани, границы, пределы, рубежи, удерживать в известных пределах, умерять, обуздывать, стеснять, останавливать...". "Ограничительное распоряжение – стесняющее кого-либо" [7-Т.2, с. 647-648]; поняття "межа – рубеж, предел, конец и начало, межа, край, грань" [7-Т.1, с. 390-391].

Отже, щодо визначення поняття "обмеження", розуміння його сутності та призначення у науковців не існує одностайного рішення, проте більшість філософів та лінгвістів абсолютно впевнені у його існуванні.

Ідея про те, що мова формує думку, дала можливість поставити вивчення думки на точну фактологічну (мовну) основу. Рух мовних фактів і розвиток граматичних категорій розглядався як форма руху думки.

Звідси головне завдання історії мови: "Показати участь слова в утворенні послідовного ряду систем, що обіймають ставлення особистості до природи..." [12, с. 155]. Ця теза є свідченням того, що в мові існує незліченна кількість обмежень, оскільки система априорі є певним мовним обмеженням.

Безумовно, на шляху до розуміння сутності поняття "обмеження" існують і певні перешкоди: "Всередині слова – ось насправді спосіб, яким ми говоримо... Самозабуття належить до сутності мови. Саме з цієї причини розуміння понять... може бути завжди лише частковим. Воно буває корисним і потрібним лише там, де допомагає розкрити приховування, що відбувається через відчуження, задрев'янілість мови, або змушує розділити мовну нужду, досягти необхідної напруженості в осмисленні чужої думки... Тільки той мислить філософськи, хто перед обличчям наявних у мові виражальних можливостей відчуває недостатність..." – писав Г. Гадамер [6, с. 36].

Розуміючи неможливість абсолютно точного й однозначного визначення "обмеження", яке існує в мові у складі різних словосполучень (наприклад, часове обмеження, категоріальне обмеження, синтаксичне обмеження тощо) та інтерпретується різними авторами по-різному, ми не претендуємо на досягнення повної ясності в нашому визначенні. Як відомо, Л. Вітгенштейн, який поставив перед собою завдання абсолютного розуміння всіх понять, у результаті зайшов у глухий кут і в кінці свого "Логіко-філософського трактату" зізнався: "Насправді, існує невисловлюване. Воно показує себе, це – містичне" [4, с. 72]. Можливо, що й у явищі мовних обмежень присутнє щось подібне, невисловлюване. Проте це не означає, що ми можемо обмежитися передзнанням у їх розумінні, оскільки в цьому випадку певне поняття (і явище) стануть ще більшою мірою жертвами інтерпретаційного свавілля, яке, тим не менше, і в разі визначення поняття є неминучим.

Таким чином, можна визначити, що обмеження – це загальне (тобто містить більше одного елемента), абстрактне (властивістю предметів і явищ може бути їх обмеженість) поняття. Це видове поняття (різновид) родової категорії "необхідність" (як антипод свободи). Поняття "мовне обмеження" (множина – мовні обмеження) у свою чергу є конкретизацією поняття "обмеження", його приватним, мовним виразом і конкретизацією. Оскільки наше дослідження стосується обмежень у мові, доцільними, на нашу думку, будуть такі приклади: обмеження мови певним функціональним стилем (оскільки кожен із стилів має свої особливості); обмеження у граматиці (наприклад, вставні та вставлені конструкції, детермінантні поши-

рювачі); обмеження в лексичному складі мови (наприклад, слова обмеженого вживання – діалектизми, жаргонізми, професіоналізми) тощо. Тобто різновидів мовного обмеження доволі багато.

Наведені вище логічні визначення ґрунтуються на законі зворотного відношення змісту і обсягу понять, згідно з яким, чим ширший обсяг поняття, тим бідніший його зміст, і навпаки.

Отже, обмеження – це логічна операція з поняттями, завдяки якій відбувається перехід від поняття з ширшим обсягом (родового) до поняття з вузьким обсягом (видового) через додавання до змісту вихідного поняття ознак, які стосуються лише частини предметів його обсягу. Так, наприклад, маючи вихідним поняття "держава" (обмеження № 1) і додаючи до нього ознаку "демократична", яка, зрозуміло, притаманна не кожній державі, одержимо поняття "демократична держава" (обмеження № 2), що є вузьким за обсягом від вихідного поняття. У такий спосіб ми здійснили обмеження поняття держави. У свою чергу, обмежуючи поняття "держава", зрештою одержуємо одиничне поняття, наприклад "сучасна українська держава" (обмеження № 3).

Поняття "мовні обмеження" є окремим різновидом поняття "обмеження", оскільки мова є частиною світобудови і, відповідно, "мовні обмеження" – це різновид обмежень, що існують у всесвіті і є характерними для кожного окремого предмета, явища, об'єкта. Якщо не розглядати якісь конкретні явища як окремі, то може скластися враження, що й меж між ними немає, отже, й обмежень не існує. Подібний стан можна назвати діалектичним антиподом обмежень – безмежністю або необмеженістю. При цьому необмеженість не є синонімом нескінченності, оскільки межа не завжди означає межу, після якої нічого немає.

Підсумовуючи сказане вище, спробуємо подати власне визначення поняття "мовні обмеження". "Мовні обмеження" можуть бути визначені як вияв мовної необхідності у вигляді системної сукупності експліцитних (явних) та імпліцитних (прихованих) мовних правил і норм, стереотипів мислення, засобів, способів, а також результатів самовираження людей, яким свідомо або несвідомо підпорядковується мова і за межі яких не може виходити навіть тоді, коли це є необхідним.

Досить очевидним також є те, що мовні обмеження – це не набір хаотичних елементів, що руйнують один одного (у такому випадку вони не могли б існувати), а своєрідна система, що має свою структуру, функції та елементи, які слід виявити та описати у подальших дослідженнях заявленої проблеми на основі системного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель Сочинения. В 4-х т. // Мысль, 1975-1983.
2. Белый А. Мысль и язык (философия языка Потебни) // Логос, 1910. – Кн. 2. – С. 240-258.
3. Виноградов В. В. История русских лингвистических учений. – М., 1978. – С. 185.
4. Витгенштейн Л. Философские работы. Ч. 1. // Гнозис, 1994. – 612 с.
5. Выготский Л.С. Мышление и речь. Психологические исследования // Гос. соц.-экон. изд-во, 1934. – 362 с.
6. Гадамер Г. Г. Актуальность прекрасного // Искусство, 1991. – 367 с.
7. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. В 2-х т. // Русский язык, 1979.
8. Дугин А.Г. Русская Вещь. Очерки национальной философии: в 2 т. // Арктогея-центр, 2001.
9. Кант И. Критика чистого разума // Реноме, 1998. – 528 с.
10. Мельничук О.С. Словник іншомовних слів // Київ: Українська радянська енциклопедія, 1974. – 865 с.

11. Потебня А.А. Слово и миф // Правда, 1989. – с. 17-200.
12. Потебня А.А. Мысль и язык // Типография Адольфа Дарре, 1892. – 228 с.
13. Проблема человека в западной философии // Прогресс, 1988. – 552 с.
14. Словник української мови: В 11 томах // Наук. думка, 1974.
15. Философский энциклопедический словарь. – М., 1983. – С. 391.
16. Шеллинг В. Соч. в 2-х т. Т.1. // Мысль, 1987. – 637 с.

REFERENCES

1. Aristotel Sochinetiya. В 4-х т. // Mysl, 1975-1983.
2. Belij A. Mysl i yazik (filosofiya yazika Potebni) // Logos, 1910. – Kn. 2. – S. 240-258.
3. Vinogradov V.V. Istoriya russkix lingvistihceskix uchenij. – М., 1978. – С. 185.
4. Vitgenshtejn L. Filosofskie raboti. Ch. 1. // Gnozis, 1994. – 612 s.
5. Vygotskij L.S. Myshlenij I rech. Psixologihceskije issledovanija // Gos. soz.-ekon. izd-vo, 1934. – 362 c.
6. Gadamer G.G. Aktualnost prekrasnogo // Isskusstvo, 1991. – 367 c.
7. Dal V. Tolkovij slovar velikoruskogo jazika V 2-h t. // Russkij jazik, 1979.
8. Dugin A. G. Russkaja Vesch. Oчерki nazionalnoj filisofi: v 2 t. // Arktogeja-zentr, 2001.
9. Kant I. Kritika chistogo razuma // Renome, 1998. – 528 c.
10. Melnichyk O.S. Slovník inshomovnix sliv // Kiev: Ukrain-skaja radanskaja enziklopedija, 1974. - 865 c.
11. Potebna A.A Slovo I mif // Pravda, 1989. – с. 17-200.
12. Potebna A.A Mysl i jazik // Tipografija Adolfa Darre, 1892. – 228 c.
13. Problema cheloveka v zapadnoj filosofii // Progress, 1988. – 552 c.
14. Slovník ukrainskoj movi: V 11 tomah // Nauk. dumka, 1974.
15. Philosophical encyclopedic slovník– М., 1983. – С. 391
16. Shelling V. Soch. V 2-x t. T.1. // Misl, 1987. – 637 c.

The problem of linguistic limitation: historical-philosophical analysis

O. Novikova

Abstract. The specified research initiated a number of investigations into the problems relating to the category of limitation. The views of leading philosophers and linguists on the problem of limitation and language limitation in particular are analyzed. A hypothesis regarding the category of limitation as the basic category of human thinking is suggested. There outlined the appropriateness and relevance of the study of the specified category based on this theory. Different approaches to the definition of the category of restrictions are demonstrated. The causes of the appearance of the specified category are determined. The definition of the categories "restrictions", "language restrictions" is given.

Keywords: *speech, thinking, restrictions, limiting design, language restriction.*

Проблемы языкового ограничения: историко-философский анализ

О. А. Новикова

Аннотация. В данном исследовании рассмотрен ряд проблем, касающихся категории ограничения. Проанализированы взгляды ведущих философов и лингвистов на проблему ограничения и ограничения в языке в частности. Предложена гипотеза относительно категории ограничения как базовой категории человеческого мышления. Очерчены целесообразность и актуальность изучения указанной категории с опорой на эту теорию. Продемонстрированы различные подходы к определению категории ограничения. Установлены причины появления указанной категории. Дано определение категорий "ограничение", "языковое ограничение".

Ключевые слова: *речь, мышление, ограничения, ограничивающие конструкции, языковое ограничение.*

Особливості підходів до перекладу в рамках міжкультурної комунікації

Л. Р. Пелех

Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, Україна
Corresponding author. E-mail: lpelekh@ukr.net

Paper received 27.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Анотація. В статті розкрито особливості феномену “міжкультурна комунікація” як важливого аспекту сучасної реальності та представлено взаємозв’язок та взаємозалежність між культурою та мовою, що, своєю чергою, відображається в перекладацькому процесі. Проаналізовано декілька підходів та теорій перекладу та обґрунтовано їх зв’язок з культурним підґрунтям мов. Визначено проблеми та труднощі, які можуть виникати в процесі міжкультурної комунікації та представлено орієнтовні завдання для студентів-мовників, що сприятимуть формуванню вмінь та навичок до міжкультурного спілкування.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, текст, переклад, культура.

Вступ. Міжкультурна комунікація розглядається як важливий аспект сучасної реальності через призму інтернаціоналізації та глобалізації світової економіки та появи мультинаціональних компаній і спільних підприємств. В результаті інтеграції України в глобальну економічну та культурну сфери, з розширенням міжнародних відносин, розвитком сучасних технологій та збільшенням інформаційного поля, компетенції міжкультурної комунікації, стають важливим компонентом професійної сфери особистості. В рамках цих міркувань постає проблема перекладу.

На сучасному етапі не існує єдиного бачення серед лінгвістів щодо сутності перекладу (особливо з врахуванням культурного беграунду), у цій царині продовжують існувати проблеми конвертативності, адекватності та еквівалентності та ін. Необхідно відмітити, що знання мови не завжди гарантує взаєморозуміння та успіх в комунікативному процесі. Існує багато причин, які стають на заваді успішній комунікації, особливо при здійсненні перекладу: до прикладу, інтерпретація мови представника другої культури у відповідності до власних культурних конвенцій та очікувань. Тому видається актуальною проблема детального дослідження процесу міжкультурної комунікації та його залежності від особливостей перекладу як частини опосередкованої культури.

Короткий огляд публікацій по темі. Міжкультурна комунікація (МК) як наука з’явилась у США в результаті досліджень Інституту дипломатичної служби (Foreign Service Institute), очолюваного Е. Холлом. Базова концепція міжкультурної комунікації була викладена в праці Г. Грейдера та Е. Холла “Культура і комунікація. Модель і аналіз” [11]. Взаємозалежність між культурою та мовою досліджувались Л. Барною [1], Т. Сепорою та С. Мохадасом [9], М. Снел-Хорнбі [8], Цибулею Н. В. [10] та ін. Проблеми перекладу та необхідність його кореляції з культурним підґрунтям відображені у наукових доробках Ал. П. Караманіан [3], Пінюти І. В. [5] та ін.

Ціль статті – розкрити особливості міжкультурної комунікації, представити її врахування в деяких теоріях перекладу та окреслити шляхи подолання процесуальних труднощів.

Матеріали та методи. Особливості та труднощі міжкультурної комунікації.

Для максимальної ефективності взаєморозуміння в процесі МК необхідно аби інформація обміну передавалась та сприймалась максимально точно (і в смисловому, і в лексико-граматичному контенті). До того ж мовно-семантичний зміст комунікації різними мовами не може бути ідентичним, оскільки відображає специфічні особливості устрою оригінальної мови (ОМ) та мови перекладу (ПМ), а також (що постає в нашому дослідженні домейном) потребує визнання залежності семантики мови від культурного середовища. Мова відображає культуру нації, містить її національно-культурний код. Саме мова рефлексує соціальні, національні та культурні відмінності, які потрібно враховувати в процесі спілкування та в процесі МК. І від коректності та повноти їх перекладу мовою респієнта (включаючи комунікативно-прагматичну адаптацію) залежить успішність комунікаційного акту.

Розглянемо детальніше деякі особливості міжкультурної комунікації та труднощі, які можуть виникати при цьому. З метою деталізації - зауважимо, що МК слід розглядати в двох-аспектному вимірі. До першого віднесено комунікацію між людьми, які мають певні відмінності за стилем роботи, родовою приналежністю, сексуальною орієнтацією, а також вікові, етнічні, расові відмінності. В рамках другого аспекту МК потрактовується як комунікація задля налагодження контактів між представниками відмінних культур.

Людина зустрічається з феноменом “культури” щоденно, на різних соціальних рівнях та за різних умов. До таких рівнів можемо віднести культуру малої соціальної спільноти, в якій особистість формується та виховується; культуру професійної діяльності, де вона реалізує свої професійні здібності та вміння; культуру тимчасового середовища, яке, за даних обставин, має певний вплив на згадану особистість тощо. Труднощі з’являються, коли культури взаємодіють в результаті взаємодії двох або більше особистостей [1]. До прикладу, Л. Барна виокремлює декілька, на наше переконання, можливих проблем:

1) припущення щодо подібності (ми розглядаємо власну поведінку та власні дії як універсально можливі та відкидаємо або сприймаємо негативно

відмінну (іншу) поведінку);

2) мовні відмінності (виникає, коли унеможливується порозуміння через взаємодію двох мов або в межах однієї мови за наявності багатозначних слів у різних контекстах, країнах та культурах);

3) проблеми невербального характеру (наша мова тіла, зоровий контакт та жести також можуть комунікувати: звичне кивання головою може розглядатися як “так” в одній культурі та як “ні” - в іншій);

4) упередження та стереотипи (стереотипи передбачають розподіл всіх людей за якісними характеристиками, якими вони, на наше переконання, мають володіти);

5) схильність до оцінювання (люди намагаються зрозуміти поведінку та особливості комунікації інших людей з точки зору власної культури, не розглядаючи причин такої поведінки або такого спілкування);

б) відчуття підвищеної тривоги (культурні відмінності співрозмовника можуть викликати відчуття невпевненості та тривоги щодо подальшої поведінки та комунікативних дій) [1, р. 337-345].

Щодо порад подолання труднощів, Л. Барна радить скористатися вмінням “слухати” - адже саме в процесі слухання ми можемо почути справжній зміст того, що нам намагається донести та уникнути стереотипізації. Шукати зворотний зв'язок, усвідомлювати відмінності інших людей та приймати їх, бути відповідальними за наші дії і наші емоції – перелік порад дослідника [1, р.345]. Мусимо зауважити, що згадані поради є загальними і можуть сприяти подоланню труднощів в процесі міжкультурної комунікації, але не вирішать їх.

Великого значення, на наше переконання, набувають форми міжкультурної комунікації, які розподілимо умовно на: пряма – непряма, опосередкована – безпосередня [12].

В процесі **прямої комунікації** інформація передається відправником адресату безпосередньо, до того ж може задіюватись як в усній, так і письмовій формах. Безумовно, більшого ефекту набуде усне мовлення, оскільки може містити як вербальні засоби, так і невербальні. **Непряма комунікація** є завжди односторонньою, а джерелами інформації можуть виступати різноманітні мас-медіа, витвори мистецтва, літературні твори тощо.

Для опосередкованої і безпосередньої форм комунікації характерною є наявність посередника або його відсутність. У ролі посередника можемо розглядати перекладача або певний технічний засіб (комп'ютер, телефон тощо).

Окрім того, якість кінцевого перекладу в процесі міжкультурної комунікації залежить також від внутрішнього та зовнішнього контексту комунікації. До **внутрішнього контексту** віднесемо ціннісні установки, усвідомлення культурної ідентичності та певні індивідуальні особливості особистостей, задіяних в процесі МК. **Зовнішній контекст** містить час (одночасні види комунікації: skype, телефон, face-to-face комунікація та різночасові: e-mail та всі інші), обставини (місце) та умови спілкування. До прикладу, комунікант на своїй території, за звичай, відчуває більше впевненості, ніж іноземець. Розглянемо більш

детально особливості та труднощі в донесенні інформації в процесі міжкультурної комунікації [12].

Особливості перекладу в рамках міжкультурної комунікації.

Все більше дискусій з'являється в перекладацьких колах щодо категорій адекватності та еквівалентності перекладу вихідного повідомлення та їх залежності від контексту ситуації та особливостей культурного бекграунду мови оригіналу (ОМ) та мови перекладу (ПМ). В сучасній перекладацькій царині існує велика кількість теорій та моделей перекладу, але не всі вони розглядають культурне підґрунтя як один із головних чинників успішного перекладу. До моделей, що включають лінгвістичні та культурні аспекти, особливо в кінцевому варіанті перекладу, можемо віднести скопос-теорію, функціональний підхід, інтегрований підхід, інтерпретативну теорію.

Суть **скопос-теорії** полягає в тому, що будь-який переклад – це вид практичної діяльності, а успіх будь-якої діяльності визначається тим, якою мірою досягнуто поставленої цілі. Тому критерієм успішності діяльності перекладача виступає досягнення їм цілі комунікації, яку задає відправник перекладу [6]. З цієї точки зору, згідно з фундаторами теорії, процес перекладу – це процес продукування цільового тексту на основі оригіналу, при тому, що оригінальний текст являє собою лише один з елементів “інформаційної пропозиції”. Головним фактором для перекладача є точно сформульований “скопос”. У нашому випадку згадана теорія може розглядатися як можливий варіант для міжкультурної комунікації, оскільки кінцевий варіант перекладу, за своєю природою, не може розглядатися без врахування культурного підґрунтя ресипієнта.

Функціональний підхід, базований на німецькомовних теоріях (Handlungstheorie (Action Theorie) та скопос-теорія), ґрунтовно розроблений та описаний К. Нордом [4]. Головна ідея прихильників функціоналізму в перекладі – вивільнити перекладача з його залежності від оригіналу тексту. Переклад, в їх трактуванні, – це новий комунікативний акт, націлений на клієнта перекладача або читача.

Інтегрований (комплексний) підхід, обґрунтований М. Снел-Хорнбі (Mary Snell-Hornby) та презентований у науковій праці “Перекладознавство. Інтегрований підхід”. В одному з розділів автор трактує поняття “культура” як подію міжкультурної комунікації та доводить взаємозалежність між культурою та перекладом. [8, р. 39-65] Інтегрований підхід наслідує глобальну парадигму (орієнтування від макро- до мікро- рівня відповідно до гештальт принципу (Gestalt-principle): аналіз частин неможливий без розуміння цілого). Ця теза спонукає до виведення аксіом перекладу в рамках міжкультурної комунікації: процес перекладу має бути пов'язаний з текстом, ситуацією та культурою. На рівні тексту кодування вихідного матеріалу потребує коректного лексичного вибору, ідіом, термінів, врахування граматичних, орфографічних, пунктуаційних аспектів тощо. Зрозуміло, що збій в будь-якій складовій (текст, ситуація, культура) призведе до неправильної інтерпретації.

Ще одним прикладом перекладацької моделі, яка

демонструє як взаємодіють мова і комунікація, може бути *інтерпретативна теорія*, започаткована Даніцією Селескович (Danica Seleskovitch), професійним перекладачем-практиком. Як холистична модель перекладу, інтерпретативна теорія обґрунтовує різні етапи перекладацького процесу, включаючи потреби та очікування кінцевого споживача (слухача чи читача) [7].

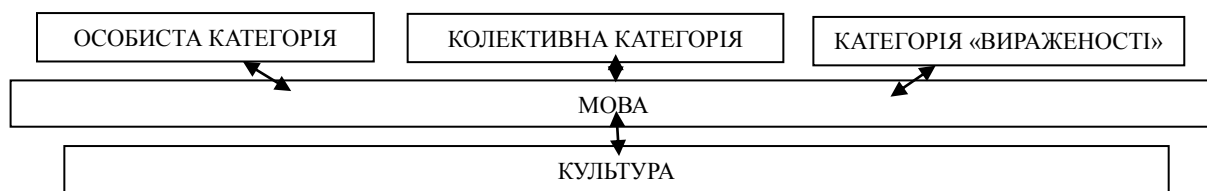
Можемо констатувати, що нехтування культурним підґрунтям призводить до різного роду непорозуміння та відхилень у перекладі, який і є, по своїй суті, своєрідним типом міжкультурної комунікації, оскільки охоплює, за звичай, дві мови та дві культурні традиції. Тому, для успішної міжкультурної комунікації процес перекладу потребує не лише знання двох мов, а і двох культур.

Ми розглядаємо переклад як комплекс багатосторонньої активності, яка не просто заміняє компоненти однієї мови іншою. В перекладацькому процесі взаємодіють різні культури, люди, традиції тощо. Тому, в нашому дослідженні переклад розуміємо як важливе

джерело інформації про мови, задіяні в перекладацькому процесі та про культуру, до яких ці мови належать. Ціль лінгвістів та дослідників комунікації – *створити модель перекладу*.

За твердженням Al. Patricia Karamamian, культура містить три категорії, дотичних до людської діяльності: особисту (в якій люди думають і функціонують), колективну (в межах якої ми функціонуємо в соціальному контексті) та категорію «вираженості» (де суспільство виражає себе). Мова є тією інституцією без якої жодна згадана категорія не зможе функціонувати; тому вона знаходиться в основі трьох базових категорій, на яких побудована культура [3]. Візуалізація даної ідеї представлена в таблиці 1.

Погоджуючись з автором, констатуємо, що існує три етапи перекладацького процесу проходження думки з однієї мови до іншої: 1) культурного декодування; 2) рекодування та 3) закодування, що, певним чином, підтверджує головні ідеї таких моделей перекладу, як скопос-теорія та функціонального підходу.

Таблиця 1. Категорії культури.

Необхідно, на нашу думку, врахувати і ще одне важливе явище – мультикультуралізм. Як феномен сучасних глобалізаційних процесів він відіграє значну роль, оскільки впливає не лише на всіх людей у світі, а й на міжнародні стосунки, що існують у сучасному світовому устрої.

Взявши за основу лінгвістичні та культурні аспекти перекладу, констатуємо:

1) переклад відбувається завжди в певній комунікативній ситуації та є певною формою посередництва між комунікантами в межах їх предметної спільної діяльності;

2) функції тексту в культурі кінцевого перекладу можуть не співпадати з функціями тексту оригіналу вихідної культури;

3) комунікативний ефект також не завжди співпадає в тексті оригіналі та перекладеному тексті;

4) з врахуванням культурно-комунікативних аспектів в перекладацькому процесі, поняття “переклад” варто трактувати як мовну діяльність перекладача зі створення вихідного тексту з опорою на текст оригінал, результат якої виступає в якості інструменту забезпечення успішної предметної діяльності ініціатора перекладу та комунікантів в даній міжкультурній комунікативній ситуації.

Дане трактування на наше переконання, містить всі види перекладацької діяльності, а вибір форм і змісту перекладу визначається ціллю перекладу та очікуваннями.

Результати та обговорення. Аналіз особливостей поняття “міжкультурна комунікація” та деяка деталізація сучасних теорій, моделей та підходів до феномену “переклад” дає підстави для виокремлення

певних методичних підходів до викладання міжкультурної комунікації як навчальної дисципліни та представлення можливих завдань, які б могли сприяти подоланню труднощів та формуванню міжкультурної компетенції у студентів мовних факультетів [10], [5], [1, р. 65-109]. Одним із завдань підготовки до здійснення міжкультурної комунікації є формування готовності до самостійного вирішення проблем, пов’язаних з міжкультурними відмінностями країн. Тому, з нашого досвіду, можемо констатувати, що студенти мають володіти такими дослідницькими методами та прийомами, як аналіз текстів з культурознавчою інформацією (статистичні дані, відомості щодо наукових досліджень, вірші та уривки з художніх творів, аудіо- та відеоматеріали культурознавчого спрямування), спостереження, інтерв’ю, моделювання міжкультурного контакту, вирішення можливих проблемних ситуацій тощо. Особливо вдалимими формами роботи у цьому напрямку є проектна робота та організація дебатів з проблем міжкультурної комунікації (до прикладу, аналіз та обговорення феномену “культура”: головних підходів його категоризації; презентація та обговорення відмінностей власної культури студентів в межах локальної громади; обговорення ролі невербальних аспектів в міжкультурній комунікації)[5]. Студентів, які оволоділи British English of Received Pronunciation (RP), слід ознайомити з багатьма іншими варіантами англійської мови, які необхідно знати для успішної міжкультурної комунікації, серед яких: BBC English, Black English, Brummie, Cockney, Estuary English, Scouse, slang та інші. Окрім того, існує велика кількість творчих підходів до вивчення питань

міжкультурної комунікації:

1. Організація та проведення свята культур (презентація страв, пісень, танців, поезії тощо). Студенти можуть представляти різні культури.

2. Перегляд фільмів про культуру власної країни та інших країн.

3. Презентація образів, символів тієї чи іншої культури та подальша дискусія.

4. Дослідження історії розвитку певної культури чи країни (студенти можуть представляти результати своєї роботи словами, рухами, відео-роликом або в письмовій формі).

Особливий інтерес викликають спільні дослідження зі студентами, до прикладу, на основі психологічної моделі "вікно Джохарі", яке слугує для них ще одним способом самоусвідомлення та самопізнання і підводить до розуміння того, наскільки важливо давати оточуючим більше інформації про себе й отримувати від них зворотній зв'язок [13]. В основі методу - правильні питання і чесні відповіді. Дана психологічна модель яскраво демонструє чи

готові ми відкрити себе світові і чи готові ми сприймати оточуючих, що і є суттю міжкультурної комунікації в усіх її проявах.

Висновки. З вищезгаданого та обговореного можемо дійти висновку, що між культурою і мовою існує тісний зв'язок, ці два феномени є взаємозалежні. Тому, будь-який перекладацький процес видається унеможливленим без врахування культурного бекграунду учасників комунікації. Важливим у нашому дослідженні було не тільки окреслити можливе коло проблем та труднощів, що можуть виникати в процесі міжкультурної комунікації, а й запропонувати певні завдання, які можуть сприяти формуванню навичок до спілкування у міжкультурному процесі.

Проблема, піднята у статті, не претендує на повну наукову завершеність. Ми продовжимо досліджувати базові термінологічні феномени міжкультурної комунікації, їх зв'язок та взаємозалежність у нашій подальшій роботі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Barna Laray M. *Stumbling Blocks in Intercultural Communication / Basic Concepts of Intercultural Communication*. Second edition. By Milton J. Benhett. // Intercultural Press of Nicholas Brealey Publishing. Boston – London, 2013. - P. 65-109, 337-345.
2. Choi Jungwha. *The Interpretive Theory of Translation and Its Current Applications* // http://jaits.jpn.org/home/kaishi2003/pdf/01-choi_final_.pdf
3. Karamanian Al. P. *Translation and culture. / Translation journal*. Vol. 6, №1, January 202, Melbourne, Vic 3188, Australi. - <http://www.translationjournal.net/journal/19culture2.htm>
4. Nord C. *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained* // Routledge, 2014. - 160 p.
5. Piniuta I. *Learning to communicate cross-culturally*/И. В. Пинюта – Мн.: Бестпринт, 2004. - 200с.
6. Reiss K., Vermeer H. J. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*// De Gruyter; Auflage: 2 (1991) – 253 s.
7. Seleskovitch Danica. *Fundamentals of the interpretive theory of translation*// <http://www.worldcat.org/title/fundamentals-of-the-interpretive-theory-of-translation/oclc/44423665?referer=di&ht=edition>
8. Snell-Hornby Mary *Translation Studies/ An integrated approach./ Revised edition.- Joh. B. Publishing company. Amsterdam/Philadelphia.- 1988/1995- 170p.*
9. Tengku Sepora T. Mahadi, Sepiden Moghaddas Jafari. *Language and culture. / International Journal of Humanities and Social Sciences*. Vol. 2. No.17. - p.230-235.
10. Tsibulya N/ B/ *Various aspect of cross-cultural communication. / Вестник Московского государственного университета. Вып. №3 (689)/ Москва, 2014. - с. 145-153*
11. Trager G., Hall E. *Culture and Communication: A Model and an Analysis* // *Explorations: Studies in Culture and Communication*. – N.-Y. – 1954. – №3. – P. 137–149.
12. <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/mezhkulturnaya-kommunikaciya.html>
13. <http://narodua.com/jak-staty-schaslyvymy/vikno-dzhochari-mozhlyvist-piznaty-sebe-i-rozvyvatysja.html>

REFERENCES

1. Barna Laray M. *Stumbling Blocks in Intercultural Communication / Basic Concepts of Intercultural Communication*. Second edition. By Milton J. Benhett. // Intercultural Press of Nicholas Brealey Publishing. Boston – London, 2013. - P. 65-109, 337-345.
2. Choi Jungwha. *The Interpretive Theory of Translation and Its Current Applications* // http://jaits.jpn.org/home/kaishi2003/pdf/01-choi_final_.pdf
3. Karamanian Al. P. *Translation and culture. / Translation journal*. Vol. 6, №1, January 202, Melbourne, Vic 3188, Australi. - <http://www.translationjournal.net/journal/19culture2.htm>
4. Nord C. *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained* // Routledge, 2014. - 160 p.
5. Piniuta I. *Learning to communicate cross-culturally*/Piniuta I– Mн.: Bestprint, 2004. - 200с.
6. Reiss K., Vermeer H. J. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*// De Gruyter; Auflage: 2 (1991) – 253 s.
7. Seleskovitch Danica. *Fundamentals of the interpretive theory of translation*// <http://www.worldcat.org/title/fundamentals-of-the-interpretive-theory-of-translation/oclc/44423665?referer=di&ht=edition>
8. Snell-Hornby Mary *Translation Studies/ An integrated approach./ Revised edition.- Joh. B. Publishing company. Amsterdam/Philadelphia.- 1988/1995- 170p.*
9. Tengku Sepora T. Mahadi, Sepiden Moghaddas Jafari. *Language and culture. / International Journal of Humanities and Social Sciences*. Vol. 2. No.17. - p.230-235.
10. Tsibulya N/ B/ *Various aspect of cross-cultural communication. / Bulletin of Moscow State University. Vol.№3 (689)/Moscow, 2014. - с. 145-153*
11. Trager G., Hall E. *Culture and Communication: A Model and an Analysis* // *Explorations: Studies in Culture and Communication*. – N.-Y. – 1954. – №3. – P. 137–149.
12. <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/mezhkulturnaya-kommunikaciya.html>
13. <http://narodua.com/jak-staty-schaslyvymy/vikno-dzhochari-mozhlyvist-piznaty-sebe-i-rozvyvatysja.html>

The peculiarities of approaches to translation in the frames of cross-cultural communication

L. Pelekh

Abstract. The article deals with peculiarities of "cross-cultural communication" phenomenon as an important aspect of contemporary reality and presents the relationship and interdependence between culture and language, which, in its turn, is reflected in the translation process. Several approaches and theories of translation have been analyzed and their relationship with cultural background

of languages has been proved. The problems and challenges that may be arisen in cross-cultural communication process have been defined and approximate tasks for students' skills in cross-cultural communication formation have been presented.

Keywords: *cross-cultural communication, text, translation, culture.*

Особенности подходов к переводу в рамках межкультурной коммуникации

Л. Р. Пелех

Аннотация. В статье раскрыты особенности феномена "межкультурная коммуникация" как важного аспекта современной реальности и представлены взаимосвязь и взаимозависимость между культурой и языком, что, в свою очередь, отражается в процессе перевода. Проанализированы несколько подходов и теорий перевода и обосновано их связь с культурным основанием языков. Определены проблемы и трудности, которые могут возникать в процессе межкультурной коммуникации, и представлены ориентировочные задания для студентов-лингвистов, которые будут способствовать формированию умений и навыков межкультурного общения.

Ключевые слова: *межкультурная коммуникация, текст, перевод, культура.*

Digital genres through linguistic approach – problems and prospects

T. L. Polyakova

Kharkov National Automobile and Highway University
Corresponding author. E-mail: tatyana@mail.ru

Paper received 27.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Abstract. The article deals with the issues of Internet-communication. A great variety of texts in this communicative environment has led to the appearance of the system of digital genres. It contributed to the development of studying digital genres through linguistic approach – a new field of Internet linguistics. The issues associated with working out unified terminology in this sphere, common criteria to identify digital genres, making up their classification are analyzed. It is proposed to classify digital genres into genres of web 1.0, web 2.0 and web 3.0 – a classification based on the technological criteria.

Keywords: *digital genres through linguistic approach, Internet-communication, digital genre, classification, classification parameters.*

Introduction. The appearance and the dynamic development of information technologies, the Internet has led to the emergence of a new form of communication in this environment – *computer-mediated communication* or *Internet-communication*. These terms are practically synonymous, but the first one is broader and includes Internet-communication. Under computer-mediated communication we understand any human interaction with the help of computers connected into the network, while Internet-communication is a special form of communication when people interact with each other by exchanging texts and multimedia messages.

Theoretical background. The emergence of Internet-communication and, accordingly, the language serving this sphere has become the object of study of a new branch of linguistics – *Internet-linguistics* defined as «...the synchronic analysis of language in all areas of Internet activity, including email, various kinds of chatroom and game interaction, instant messaging, and Web pages, including associated areas of computer-mediated communication (CMC), such as SMS messaging (texting)» [15, p. 1].

The language serving Internet-communication has led to the emergence of a new digital genres system and, as a result, contributed to the development of a new branch in Internet-linguistics – *digital genres through linguistic approach*, the focus of which is theoretical issues of studying genres in the Internet, as well as the description and structuring of digital genres and the ways of their classification [11].

Purpose. The study is aimed to consider the major areas of concern (working up common terminology, common criteria for identifying digital genres, making up their classification) of one of the fields of Internet-linguistics – digital genres studying.

According to the objective set in the work there have been used general scientific **methods** of study including: the method of information analysis – to distinguish the major research trends of Internet-linguistics, the synthesis method – to bring together the information obtained when analyzing the main parameters of digital genres classification and to mark out the parameters relevant to describe individual genres, the comparative method – to determine the main similarities and differences of the linguistic design of texts in Internet-communication, the descriptive method with its devices of comparison, generalization, and classification of the linguistic material.

Results and discussion. Digital genre studying in Internet-linguistics is one of the most popular research trends among modern linguists. At the moment, in the digital genre studying there are distinguished the following areas of concern which attract the attention of linguists: digital genres identification and description; correlation and interaction of traditional and digital genres [4, p. 105; 8]; description of specific digital genres [8]; analysis of digital genres evolution; relationship between genres and peculiarities of their formation and development; development of the criteria for digital genres classification [4, p. 105; 8].

Speaking about the choice of the term for certain groups of texts in Internet-communication (*broad Internet-using situations* [14], *speech community, register, text, discourse type* [13, p. 6], *communicative practice* [16] and others), it should be mentioned that *digital genre* is the most frequently used term in contemporary foreign and national linguistic literature on the study of typical forms in this communicative environment.

In the sphere of Internet-communication the term *genre* was first introduced in the scope of information systems study in the early 1990s by J. Yates and W.J. Orlikowski [18].

It is the term *genre*, being widely used in traditional linguistics, that does not cause ambiguous interpretation and indicates a linguistic component of the texts studied and is also the most appropriate one when describing linguistic features of texts in Internet-communication. According to L.Yu. Shchipitsina this term is the most frequently used when considering text classifications and forms of communication in the Internet and it has become widely spread in studying different spheres and, primarily, the sphere of communication, within the scope of different approaches (functional stylistics, mediallynguistics, discourse analysis, applied linguistics) [9, p. 15-16].

Along with the problem of choosing a single term for denoting each communication group in the Internet, there is also a topical issue of giving a definition to the digital genre which in this work is defined as a settled pattern of texts characterized by the unity of purpose and form and reflecting a standard communication situation in the Internet.

Despite a great number of studies related to Internet-communication, the issue of digital genres development has not been elaborated to a great extent though it attracts the attention of more and more scholars. The rapid development of the World Wide Web is accompanied by a

transfer of existing genres to the network, their development and emergence of new genres.

The attempts to classify digital genres have been undertaken by scholars for a long time and here linguists face a daunting challenge, because in the social and cultural space of the Internet the boundaries between genres are blurred and much more flexible than in real communication. It can be explained by the fact that continuous and rapid development of Internet technologies causes an innumerable quantity of transformations in the communicative environment of the Internet. As a result, digital genres appear, form, change and sometimes disappear much faster than in real communication [5, p. 11]. Therefore, we can find a lot of various classifications of digital genres built up partly on the same basis as the classifications of genres of traditional spheres of communication and partly – on new ones.

Thus, the classification of Internet genres should be based on specific genre parameters: event content, the communicative purpose, the concept of the author, the concept of the addressee, linguistic and nonlinguistic means of texts design, the sphere of communication, the synchronous / asynchronous mode of communication, the objectivization form (similarity with written or oral texts), dialogue / polylogue, text composition [1, p. 35-36] and others.

In foreign literature there are also offered different parameters of digital genres description, the main of which are considered to be a communicative purpose; functioning structure [19, p. 63]; rhetorical strategies (verbal and visual) [17]; hypertextuality [12, p. 2]; content; the concept of the author and the addressee; temporal and spatial dimensions of interaction; functionality [19, p. 63].

However, all these models of digital genres parameters are not comprehensive, in our opinion. Some of them that can be used when describing some genres can lack the parameters which are necessary to use when describing other genres. There exist the models that do not include some of the media parameters that are very important in the age of rapid development of information technologies. In addition, many models do not contain linguistic parameters.

Taking into account that genres of Internet-communication are of multifeature nature, a complex model of digital genres offered by L.Yu. Shchipsina, is of the utmost interest. This model includes the following parameters: *media parameters* (genre design, multimodality, hypertextuality, interactivity, synchronicity, the number of communicants); *pragmatic parameters* (the communicative purpose, the concept of the author, the concept of the addressee, time, place); *structural and semantic parameters* (description of the text content of a particular genre and structural elements in which it is implemented); *linguistic parameters* (specific linguistic means used when creating texts of various genres) [10, p. 27-63].

Thus, it is obvious that the issue of finding the criteria for identifying digital genres in the Internet is extremely complex and diverse which, consequently, leads to a variety of genre classifications in this new communicative environment.

The most common classification of digital genres offered by many scholars (N.G. Asmus, L.Yu. Ivanov et al.)

is their division into the genres which are of network origin (forums, chat rooms) and the ones borrowed from other spheres of communication (abstracts of scientific and technical articles, editorials of electronic media [1, p.34].

Depending on the type of discourse, there is proposed the following classification of digital genres: *personal discourse* (personal web pages, e-mails); *political discourse* (political web pages, political forums); *legal discourse* (web pages of law firms); *business discourse* (web pages of companies, e-shops); *advertising discourse* (web banners, advertising e-mails); *mass media discourse* (web pages of online media and news agencies); *pedagogical discourse* (academic websites, educational forums) [11, p. 209].

Based on the theme digital genres are divided into: *general information genres* or *news genres* (newspaper and magazine articles, interviews); *scientific and educational genres*, *special informative genres* (interactive training courses, webinars); *fiction genres* (represented mainly by digitalized traditional literary works as well as those that are originally created to be published only in the global network); *genres of entertainment* (jokes, humorous stories); *genres arranging non-professional communication* (chat groups, guest books); *business and commercial genres* (professional and non-professional commercial billboards) [6].

Taking into account that each genre is a particular type of statement within a certain discourse, there exists a genre classification which is based on the structure and composition of its text. Genres identified on the basis of these criteria are defined as *discourse forming genres* (e-mail, chat, forum, instant messages, blogs). There are also *discourse obtained genres* (flame, network flirt, spam). They are identified on the basis of the intentional variety of text statements [7, p. 11].

Depending on the communicative functions of Internet-communication, digital genres are divided into six types: *informative genres* (search systems, on-line encyclopedia, electronic libraries); *directive genres* (web advertising, e-shopping); *communicative genres* (chat, forums); *presentation genres* (personal web pages, weblogs); *aesthetic genres* (net novel); *entertainment genres* (multi-user worlds and games) [10, p. 73-74].

The classification of digital genres based on the development of Internet technologies of *Web 2.0* is of great interest as well. The main features of *Web 2.0* communicative services are rapid creation of user-generated content; the possibility of instant and simultaneous text correction; team work at any text or project; the possibility of virtually constant communication; storing of large amounts of information directly in the network rather than in electronic media; easy work with the content; user friendly interfaces; strengthening of the audio-visual format in transmitting and presenting data; absence of distinct boundaries between public and private in the Internet [2, p. 115].

Thus, the emergence of *Web 2.0* technologies and rapid development of social media working on the basis of this web-concept (social networks, blogs) has led to the emergence of new genres which can be called *genres 2.0*. Among them there began to appear hybrid genres that do not have their paper analogues. Their emergence is stipu-

lated by the so-called combination of several Internet-genres within a single Internet service or platform [3, с. 12].

Based on such criteria as *synchronous / asynchronous* communication, *regimentation* (presence or absence of tough requirements to the form of communication), *the nature of the addressee* (mass or personal) and *a technological criteria*, digital genres are divided into:

- *hypergenre* of Internet-communication which implies a genre macroformation accompanying social and communicative situations in the Internet and combining several genres (websites, social networks);
- *digital genres* (e-mails, forums, chats, virtual conferences) [4, p. 114-117].

However, it is considered to be more convenient to classify digital genres on the basis of a technological criterion. According to this, they distinguish conventional *paper genres* which have not undergone a significant change in the network (scientific articles in *pdf*); *digital genres* which emerged entirely due to the technical capabilities of the Internet (chats, instant messaging) and *hybrid genres* that either have changed significantly under the influence of Internet technologies (blogging) or mutated into other forms (multi-user worlds like Muds or Moors) [5, p. 11-12].

In this work we support the classification proposed by Ye.I. Goroshko and also consider it appropriate to identify digital genres by the technological criterion which affects not only the design of the genre, peculiarities of its functioning in the Internet but also the peculiarities of its language. The use of Internet-based technology allows including video, audio, animation and different graphical means in the text. Use of technologies makes it possible to change the outer appearance of texts, their content, structure, etc. It is proposed to specify the existing classification of digital genres based on the technological criterion [5, p. 11-12] and divide them into:

- *genres of the first web (Web 1.0)*, the content of which is created by the professionals of the web community and is practically not up for change. The influence of a technological factor in this case is minimal. However, these genres have already some features of hypertextuality. It logically leads to the appearance of the genres of the second web where the impact of technologies is much bigger. The examples of the genres of Web 1.0 can be texts in *pdf*, *WinDjView*, etc.;

- *genres of the second web (Web 2.0)*, the content of which can be created and corrected by common users and their number is not limited. The impact of Internet technologies in these genres is great enough so that they are characterized by a high level of hypertextuality, operational efficiency, interactivity. The examples of the genres of Web 2.0 are social networks, blogs, etc.;

- *genres of the third web (Web 3.0)*, the content of which is created by both ordinary users and professionals. Searching for information in this case is carried out not by the user but with the help of search engines. The impact of Internet technologies here is the highest. The example of the genres of Web 3.0 is Online Favorites Service.

Thus, we can draw a **conclusion** that the issues of a new field of Internet linguistic – studying digital genres through linguistic approach – are complex, multi-faceted and are of great scientific interest for modern linguistics as although many works by Ukrainian and foreign scholars have dealt with the issue of Internet-communication, there is still much unstudied and controversial. It concerns working out unified terminology in this sphere, common criteria to identify digital genres, making up their classification, describing linguistic and stylistic peculiarities of certain genres, their comparison in synchronic and diachronic aspects. This fact determines the necessity and justification of further detailed study of digital genres.

REFERENCES

1. Асмус Н.Г. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Асмус Нина Геннадьевна. – Челябинск, 2005. – 266 с.
2. Горошко Е.И. От психолингвистики 2.0 к психолингвистике 3.0 : QuoVadis? / Е.И. Горошко // Психолінгвістика : [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. – Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2009. – Вип.3. – С. 108-124.
3. Горошко Е.И. Информационно-коммуникативное общество в гендерном измерении: монография / Е.И. Горошко. – Харьков: «ФЛП Либуркина Л. М.», 2009. – 816 с.
4. Горошко Е.И. Виртуальное жанроведение: устоявшееся и спорное / Е.И. Горошко, Е.А. Жигалина // Вопросы психолінгвістики. – 2010. – № 12. – С. 105-124.
5. Горошко Е.И. «Чирикающий» жанр 2.0 Твиттер, или что нового появилось в виртуальном жанроведении / Е.И. Горошко // Вестник Тверского государственного университета. Серия «Филология». – 2011. – № 3. – С. 11-20.
6. Иванов Л.Ю. Язык Интернета: заметки лингвиста [Электронный ресурс] / Л.Ю. Иванов. – 2000. – Режим доступа к журн. : <http://www.faq-www.ru/lingv.htm>.
7. Лутовинова О.В. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса: монография / О.В. Лутовинова. – Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2009. – 477 с.
8. Рогачева Н.Б. Новые приоритеты в русском Интернет-общении : на материале жанра блога / Н. Б. Рогачева // Жанры речи: Сборник научных статей. – Саратов: Изд-во «Наука», 2007. – Вып. 5. Жанр и культура. – С. 412-423.
9. Щипицина Л.Ю. Стилистико-языковой и жанровой подходы к изучению компьютерно-опосредованной коммуникации / Л.Ю. Щипицина // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 5 (143). – Вып. 29 Филология. Искусствоведение. – С. 155-161.
10. Щипицина Л.Ю. Жанры компьютерно-опосредованной коммуникации: монография / Л.Ю. Щипицина. – Архангельск: Поморский университет, 2009. – 238 с.
11. Щипицина Л.Ю. Компьютерно-опосредованная коммуникация. Лингвистический аспект анализа: Монография / Л.Ю. Щипицина. – М.: КРАСАНД, 2010. – 296 с.
12. Askehave I. What are the Characteristics of Digital Genres? / I. Askehave, A.E. Nielsen // Genre Theory from a Multimodal Perspective. Proceedings of the 38th Hawaii International Conference on System Sciences. – 2005.
13. Crystal D. Investigating English style / D. Crystal, D. Davy. – London: Longman, 1969. – 264 p.
14. Crystal D. Language and the Internet / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 272 p.
15. Crystal D. The scope of Internet linguistics [Электронный ресурс] / D. Crystal // Paper given online to the American Association for the advancement of Science meeting. – Feb-

- ruary 2005. – Режим доступа к журн. : http://www.davidcrystal.com/DC_articles/Internet2.pdf.
16. Runkehl J. Sprache und Kommunikation im Internet: Überblick und Analysen / J. Runkehl, P. Schlobinski, T. Siever. – Opladen; Wiesbaden: Westdt. Verl., 1998. – 240 S.
17. Swales J.M. Genre Analysis – English in academic and research settings / J.M. Swales. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 274 p.
18. Yates J. Genres of Organizational Communication: A Structural Approach to Studying Communication and Media / J. Yates, W.J. Orlikowski // Academy of Management Review. – 1992. – Vol. 17. – No. 2. – P. 299-326.
19. Yates J. Genre Systems: Structuring Interaction through Communicative Norms / J. Yates, W.J. Orlikowski // Journal of Business Communication. – London: SAGE Publications, 2002. – Vol. 39. – No 1. – P. 13-35.

REFERENCES

1. Asmus, N.G. Linguistic peculiarities of the virtual communicative environment: dis. ...PhD (Philology): 10.02.19 / Nina G. Asmus. – Chelyabinsk, 2005. – 266 p.
2. Goroshko, H.I. From psycholinguistics 2.0 to psycholinguistics 3.0: QuoVadis? / H.I. Goroshko // Psycholinguistics: [Scientific and theoretic collection of SHEE «Pereyaslav-Khmelnyskiy state pedagogical university named after Hryhoriy Skovoroda»]. – Pereyaslav-Khmelnyskiy: PP «SKD», 2009. – № 3. – P. 108-124.
3. Goroshko, H.I. Information and communication society in gender dimension: monograph / H.I. Goroshko. – Kharkov: «PflP Liburkina L.M.», 2009. – 816 p.
4. Goroshko, H.I. Digital Genre: Challengeable and Unchallengeable / H.I. Goroshko, H.A. Zhigalina // Journal of Psycholinguistics. – 2010. – № 12. – С. 105-124.
5. Goroshko, H.I. Twitting Twitter as Genre 2.0 or what is New in Digital Theory of Genres / H.I. Goroshko // Collection of articles of Tver state university. Series: Philology. – 2011. – № 3. – P. 11-20.
6. Ivanov, L.Yu. The language of the internet: notes of a linguist [Electronic resource] / L.Yu. Ivanov. – 2000. – URL: <http://www.faq-www.ru/lingv.htm>.
7. Lutovinova, O.V. Linguocultural characteristics of virtual discourse: monograph / O.V. Lutovinova. – Volgograd: VSPU «Peremena» Publ., 2009. – 477 p.
8. Rogacheva, N.B. New priorities in the Russian Internet communication: on the materials of the genre blog / N.B. Rogacheva // Speech genres: collection of articles. – Saratov: «Nauka» Publ., 2007. – № 5. Genre and culture. – P. 412-423.
9. Shchipitsina, L.Yu. Stylistic-linguistic and genre approaches to studying computer-mediated communication / L.Yu. Shchipitsina // Collection of articles of Chelyabinsk state university, 2009. – № 5 (143). –Is. 29. Philology. Study of Art. – P. 155-161.
10. Shchipitsina, L.Yu. Genres of computer-mediated communication: monograph / L.Yu. Shchipitsina. – Arkhangelsk: Pomor state university, 2009. – 238 p.
11. Shchipitsina, L.Yu. Computer-mediated communication. Linguistic aspect of the analysis: monograph / L.Yu. Shchipitsina. – M.: KRASAND, 2010. – 296 p.

Виртуальное жанроведение – проблемы и перспективы развития

Т. Л. Полякова

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы появления интернет-коммуникации. Большое разнообразие текстов в данной коммуникативной среде привело к возникновению системы интернет-жанров, что способствовало развитию нового направления в интернет-лингвистике – виртуального жанроведения. Анализируются проблемы, связанные с составлением единой терминологии в данной сфере, общих критериев выделения интернет-жанров, составления их классификации. Предлагается классификация жанров интернет-коммуникации на жанры первого веба, второго веба и третьего веба, которая основана на технологическом критерии.

Ключевые слова: виртуальное жанроведение, интернет-коммуникация, интернет-жанр, классификация, параметры классификации.

Филип Ламантиа и американский сюрреализм

Л. Н. Прадивлянная

Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского
Corresponding author. E-mail: lyu2005pra@yahoo.com

Paper received 25.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Аннотация. Статья посвящена анализу сюрреалистических стихотворений американского поэта Филипа Ламантиа, творчество которого рассмотрено в контексте сюрреалистических идей в США в послевоенный период. Выделены принципы французского сюрреализма, которым поэт точно следует в 1940-1960 гг., проанализированы языковые доминанты его поэзии: метафоричность, синестезия, соединение взаимоисключающих понятий в единый суггестивный образ, при этом точное следование языковым нормам. Доказано, что автоматический образ стал динамическим центром поэзии Ф.Ламантиа.

Ключевые слова: сюрреализм, американский сюрреализм, Ф.Ламантиа, Андре Бретон, автоматическое письмо.

Введение. Не вызывает сомнений, что сюрреалистическое движение, зародившееся в 1920х годах во Франции и быстро распространившееся по всему миру, изменило поэзию и прозу многих мировых литератур, оказав серьезное влияние на последующее развитие живописи. Все же природа данного явления, его главные представители за пределами Франции и их вклад в развитие культуры изучены не достаточно. Однако причин для исследования данного явления можно назвать, по крайней мере, несколько.

Являясь одновременно литературным и живописным направлением, сюрреализм представляет собой диалог двух семиотических систем, в арсенале каждой из которых имеются отличные друг от друга знаковые элементы, употребляющиеся по определенным правилам. Декодирование и сопоставление визуально-вербальных структур, вопросы взаимодействия визуальных искусств и поэзии/прозы входят в круг наиболее интересных теоретических проблем современной лингвистики.

Не менее интересно исследование наследия поэтов-сюрреалистов и с точки зрения изучения их вклада в развитие поэтического языка. Один из главных постулатов сюрреализма можно выразить словами: «Чтобы стать истинно бессмертным, произведение искусства должно выйти за пределы всех человеческих ограничений¹» [4, с. 401]. Отбрасывая логику и здравый смысл, сюрреалисты-поэты обратились к сновидениям и автоматическому письму, выдвигая на первый план визуальность образов, воображаемых или увиденных «изнутри» подсознанием. Отказ от «вульгарного» (Андре Бретон) отражения реальности («А что реально?»), стремление вырвать образ из обычных для него ассоциаций и языковых конструктов вызвали разрыв с традиционными языковыми методами, привели к созданию, по мнению сюрреалистов, «истинного языка, не более искусственного, чем любой другой» [4, с. 403]. Как писал Андре Бретон в Манифестах «Язык дан человеку для того, чтобы он им воспользовался сюрреалистически» [3, с. 32]. Такое окончательное раскрепощение и свободное обращение с языком как семиотической системой, естественно, не могут не вызывать интерес современного лингвиста.

И, наконец, углубление в исследование научного материала неизбежно приводит к нахождению новых или незаслуженно забытых имен. Таким именем для отечественного читателя может стать имя американского поэта, наиболее часто ассоциируемого с движением сюрреализма в США 1940х-1960х годов Филипа Ламантиа (1927-2005).

Целью нашей работы является рассмотрение творчества Ф. Ламантиа в контексте сюрреалистических идей в их американском варианте. В частности, наша задача в данной статье – исследование вербальной составляющей сюрреализма *на материале* тестов, написанных на английском языке (сборник – *The Collected Poems of Philip Lamantia*).

Интерес к сюрреализму в Америке, слабо проявлявшийся до 1940х годов, возродился с приездом французских экспатриантов во главе с самим Андре Бретоном, развившего бурную деятельность по переводу поэзии и прозы на английский язык, регулярному выпуску журналов сюрреализма, организации выставок.

Сюрреалистические идеи нашли отклик у многих писателей и поэтов, однако американский сюрреализм не выражал такого радикального политического протеста как французский оригинал. Европейское авангардное искусство отражало абсурдность и дезинтеграцию социальной и культурной жизни после 1-й мировой войны. Французская сюрреалистическая поэзия наполнена образами насилия, ран, неизбежной смерти, завуалированными в формы сновидений и грез, отчего они становились менее пугающими, но не менее зловещими.

Американские поэты были менее революционны и, увлекаясь идеями бессознательного и автоматического письма, все же скорее опирались и возрождали традиции романтизма.

После возвращения французов в Европу сюрреализм в Америке продолжал существовать довольно долго, с периодами спада, когда поэты держались обособленно, и подъема, когда возникали целые объединения типа Чикагской Сюрреалистической Группы. Однако новые поколения поэтов, лишённые общения с основателями и теоретиками сюрреализма, опирались в своих поисках только на тексты и картины и довольно часто использовали сюрреализм как модную технику, набор инструментов для украшения стиха. Уже в конце 1960х годов сюрреализм в Америке стал «самым трафаретным стилем» [6, с. 560].

¹ Переводы документов и всех поэтических произведений выполнены автором статьи – Л.П.

«Трансплантация сюрреализма в американскую культуру провалилась» [5, с. xxx].

Единственным американским поэтом, благосклонно принятым Андре Бретоном в ряды сюрреалистов, был Филип Ламантиа. Интерес к этому поэту, как и к самому сюрреалистическому движению, возрождается в последние годы. В 1987 году американский критик Дэвид Перкинс отнес его к разряду «незначительных поэтов» из Сан-Франциско [6, с. 537]. Но уже в 2013 году в обширном предисловии к новому изданию стихотворений Ламантиа (The Collected Poems of Philip Lamantia) Г.Кэплз, А. Джорон и Нэнси Дж. Питерс, детально описав его путь в мир поэзии и сюрреализма, переосмысливают его наследие и называют «лучшим поэтом третьего поколения сюрреалистов» (с. xxix), «одним из самых значительных американских поэтов XX века» [5, с. lvi].

Познакомившись картинами Сальвадора Дали на выставке и изучив все имеющиеся в Сан-Франциско источники по сюрреализму, еще совсем юный Ламантиа (поэту тогда было 15 лет) написал несколько стихотворений, которые были сразу приняты в серьезные сюрреалистические журналы. Тогда же за поэтом закрепилась слава вундеркинда и «американского Рембо» [5, с. xxvii].

Для нас Филип Ламантиа интересен и потому, что он строго следовал философии и поэтическим принципам, которые были открыты А. Бретоном и его группой, представляя собой довольно точный образец сюрреализма, но на английском языке.

Как часто указывали основатели этого направления, два базовых принципа сюрреализма – усиление

*I am following her to the wavering moon
to a bridge by the long waterfront
to valleys of beautiful arson
to flowers dead in a mirror of love
to men eating wild minutes from a clock
to hands playing in celestial pockets
and to that dark room beside a castle
of youthful voices singing to the moon.* [5, с. 6]

Американский поэт-битник Лоуренс Ферлингетти писал про Ф. Ламантиа: «это был чувственный голос – экстатический и полный фантазий» [5, с. xx]. При абсолютно правильных грамматических конструкциях и по-бретоновски полностью отсутствующей пунктуации, его удивительная сюрреалистическая визуальность создается специфическим выбором лексики. Столкновение внешне не связанных образов – *луны, моста, долины, пожара, зеркала, часов* и пр., деталей – более или менее реалистичных (*мост у воды, мертвые цветы, темная комната*), но поставленных в неестественные взаимоотношения, переключки с Бодлеровскими цветами и часами Сальвадора Дали, почти готический элемент – замок юношеских (еще невинных?) голосов, и темная комната – что это еще, как не прогулка в «бессознательное»?

*The sun has drowned
virgins are no more
there is no need for understanding
but there is so much to see
So come with me
down the boulevard*

противоречий и автоматическое письмо – были вызваны интересом к бессознательному. «Сюрреализм – это философия, пытающаяся сформировать единство между противоположными силами», – писал впоследствии Ф. Ламантиа [5, с. xxvii]. Стирались грани всех общепринятых оппозиций – между словом и образом, сном и пробуждением, разумом и безумием, жизнью и смертью. Сливаясь в единое целое, они порождали новую абсолютную реальность – сюрреальность. Достичь ее глубин можно только через автоматическое письмо. По А. Бретону, автоматическое письмо – это не имитация ментальных образов, но непосредственный контакт с бессознательным, который оформляется в определенный язык, способный пробудить бессознательное воображение от того долгого сна, в который его загнала современная жизнь и Просветительский рационализм. Таким образом, сюрреалистической заповедью становится «возвращение к истокам», в том числе – к «истокам языка, к его первоматерии, к его необработанной форме» [2, с. 60].

Отсюда огромная роль слова в сюрреалистической поэзии. Для Филипа Ламантиа «Поэтическое Слово было трансцендентным, превосходящим лимиты самого себя и общества в стремлении стать соучастником космического и даже божественного порядка» [5, с. lix].

Результаты исследования. Как и многие сюрреалисты, поэт увлекался автоматическим письмом. Уже в одном из первых напечатанном им стихотворении «I Am Coming» он демонстрирует свой естественный дар в использовании этой техники.

Я иду вслед за ней к нерешительной луне
к мосту у длинной линии воды
к долинам прекрасного пожара
к цветам мертвым в зеркале любви
к мужчинам поедающим дикие минуты с циферблата
к рукам играющим в божественных карманах
к той темной комнате у замка
юношеских голосов поющих луне.

Здесь главное – образность, демонстрирующая невероятную суггестивную силу, фразы, которые невозможно забыть: нерешительная, колеблющаяся луна (*wavering moon*), зеркало любви (*mirror of love*), божественные, небесные карманы (*celestial pockets*). На наш взгляд, справедливо замечание Л.Андреева: «Можно ли осмыслить то, что создается <...> на основе свободных ассоциаций? Не будет ли более правильным просто отдаться впечатлению, ощутить прикосновение rêves (пер. фр. *грезы* – Л.П.), которые призваны <...> то вызывать беспокойство, тревогу, то настраивать на лад сюрреалистического юмора?» [1, с. 151].

Еще более изолированные автоматические образы встречаем в стихотворении «Automatic World» (*Автоматический мир*):

Солнце утонуло
девственниц больше нет
нет нужды в понимании
но столько всего можно увидеть
Так пойдем со мной
вниз по бульвару

*of crawling veins
Don't be afraid
blood is cheap!* [5, с. 9]

ползающих вен
Не бойся
кровь дешевая!

Пейзаж «бессознательного» в *Автоматическом Мире* нарисован лексикой одной «тональности» – главным образом, пейоративной коннотации (*утопившее солнце, девственницы, кровь, вены*). В отличие от многих сюрреалистических стихов, представляющих собой быструю смену статичных картинок, *Автоматический Мир* исключительно подвижен и не-

сколько зловещен. Здесь солнце тонет, а вены ползут, здесь можно смотреть, но не нужно понимать.

Многие образы, сменяющие один другой, напоминают парадоксальность сновидений. Они алогичны, развиваются параллельно и без видимой связи, однако складываются в единое, целостное – в данном отрывке гнетущее – впечатление:

*And the fountains come falling
out of her thistle-covered breasts
and the dogs are happy
and the clowns are knifing
and the ballerinas are eating stone* [5, с. 9]

И фонтаны выпадают
из ее покрытых чертополохом грудей
и собаки счастливы
и клоуны режут ножами
и балерины едят камень

Языковые нормы не нарушены. Поэт использует нейтральную лексику конкретных значений (сюрреалисты не любят абстрактных слов). Однако, как заметил Андре Бретон, здесь «слова живут своей собственной жизнью» [4, с. 403]. Необычный атрибут-эпитет – покрытые чертополохом груди (*thistle-covered breasts*), метафора – фонтаны выпадают из ее грудей (*fountains come falling out of her breasts*), па-

раллельная конструкция с полисиндетоном – и фонтаны...и собаки... и клоуны... и балерины (*And the fountains ...and the dogs are ...and the clowns are ...and the ballerinas are...*), объединяющая подчеркнуто противоречивые образы в единую визуальную фантазию, – все это соответствует принципам автоматического письма.

Поэт заканчивает стихотворение фреймом:

*The sun is riding into your eye
virgins are bursting
from under my flaming palms
and we are slowly floating away*[5, с. 9]

Солнце верхом въезжает в твой глаз
девственницы взрываются
из-под моих пылающих ладоней
и мы медленно уплываем прочь.

Еще несколько метафор (поднимающееся солнце – оно въезжает в глаз, лопающиеся образы – девственницы взрываются) и стихотворная строфа логично завершает пройденный путь пробуждением.

«Чудесное» для сюрреалистов также означало противоположность привычному. Естественно, что такая доктрина открывала путь к необузданному фантазированию и экспериментированию с образом и словом [1, с. 159]. В стихотворении «The Touch of the Marvelous» (*Прикосновение чудесного*), одном из самых знаменитых произведений поэта, Ламантиа с первых строчек захватывает читателя необычным нарративом.

Однако путь в «бессознательное» не всегда такой мрачный.

Особое вдохновение Филип Ламантиа черпал в «поэтическом чудесном». А чудесное всегда прекрасно. «Чудо, – писал Луи Арагон, – это внезапный беспорядок, выразительная диспропорция» [1, с. 106].

*The mermaids have come to the desert
they are setting up a boudoir next
to the camel
who lies at their feet of roses* [5, с. 3]

Русалки пришли в пустыню
они пристраивают будуар возле верблюда
который лежит у их ножек из роз

Здесь сразу наблюдаем сюрреалистическое совмещение двух планов – реального (верблюд лежит в пустыне) и мистического, сказочного (русалки с будуаром, розы). Вновь лексика только конкретных значений – *русалки, пустыня, будуар, ножки, розы, верблюд* – создает образы, если не противоположные,

то, по крайней мере, не совместимые, вызывая удивительный визуальный эффект.

Все стихотворение построено на подчеркивании и усилении противоречий. Описывая одну из русалок Ламантиа пишет:

*She is the angelic doll turned black
she is the child of broken elevators
she is the curtain of holes
that you never want to throw away
she is the first woman and first man
and I am lost in the search to have her* [5, с. 3]

Она ангельская кукла ставшая черной
она ребенок поломанных лифтов
она занавес в дырах
который вы никогда не хотите выбросить
она первая женщина и первый мужчина
и я потерялся в поисках ее

Анафорическая параллельная конструкция создает волнующий ритм строфы. Отметим нагромождение взаимоисключающих понятий – *черная ангельская кукла, дырявый занавес, первая женщина и первый мужчина, потерялся в поисках*. Это поток ярких, парадоксальных образов, вовлекающий читателя в

игру неожиданных сравнений. Такие обороты, построенные не на сходстве компонентов, а на параллелизме противопоставлений, исследовательница Элени Стерьёпулу назвала новым типом сюрреалистической метафоры [2, с. 57]:

*I am looking for the region
where the smoke of your hair is thick* [5, с. 3]

– синестетическая метафора, объединяющая визуальное и тактильное ощущения – густой дым и густые волосы;

*where your eardrums play music
to the cat that crawls in my eyes*
[5, с. 3]

– сложная визуально-аудиальная синестетическая метафора.

Я ищу место
где дым твоих волос густой

где твои барабанные перепонки играют музыку
кошке которая ползает в моих глазах

Выводы. В данной статье мы не исследовали, существует ли связь между картинами, созданными Филипом Ламантиа, и живописью великих мастеров сюрреализма. По нашим наблюдениям, он строго опирается на постулаты Андре Бретона и его группы – автоматизм и усиление противоречий. Автоматический образ стал динамическим центром его поэзии. Не нарушая языковых норм, поэт создает поток свободных ассоциаций, соединяя взаимоисключающие

понятия и создавая образ, который часто метафоричен, подчеркнута алогичен, при этом исключительно суггестивен и разворачивает перед удивленным читателем поразительный мир «бессознательного».

Поэзия Филипа Ламантиа слабо изучена, но, на наш взгляд, представляет собой интереснейший образец сюрреалистического эксперимента и нуждается в дальнейшем исследовании.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андреев Л. Г. Сюрреализм. История. Теория. Практика / Леонид Григорьевич Андреев. – М.: Гелеос, 2004. – 232 с.
2. *Стер'юпулу Ап. Элени.* Введение в сюрреализм. Пер. Л.Акопяна./ Элени Ап. Стер'юпулу. – Львов: БаК, 2008. – 144 с.
3. Breton Andre. Manifestoes of Surrealism. / Andre Breton. Translated by Richard Seaver and Helen R. Lane. – University of Michigan Press, USA, 1972. – 308 p.
4. Chipp Herschel B. Theories of Modern Art. A source Book by Artists and Critics./ Herschel B. Chipp. – University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California, USA, 1984. – 664 p.
5. Lamantia Philip. The Collected Poems of Philip Lamantia. / Edited by Garrett Caples, Andrew Joron, and Nancy Joyce Peters. Foreword by Lawrence Ferlinghetti. – University of California Press Berkeley and Los Angeles, California, USA, 2013. – 438 p.
6. Perkins David. A History of Modern Poetry. Modernism and After. / David Perkins. – Belknap Press of Harvard University Press, USA, 1994. – 694 p.

REFERENCES

1. Andreev L. G. Surrealism. History. Theory. Practice / Leonid Grigor'evich Andreev. – M.: Geleos, 2004. – 232 p.
2. Ster'jopulu Ap. Jeleni. Introduction to Surrealism. Translated by L.Akopjan./ Jeleni Ap. Ster'jopulu. – L'vov: BaK, 2008. – 144 p.

Philip Lamantia and American surrealism

L. M. Pradivlianna

Abstract. The article analyses surrealist poems of American poet Philip Lamantia whose works are discussed in the context of the surrealist ideas in the USA. The author studies the extension of the principles of French surrealism onto his poetry of 1940-1960 and defines the linguistic dominants of his poems: the use of metaphors, synesthesia, combination of mutually exclusive concepts into an integrated suggestive image, with strict adherence to the linguistic norms. It is proved that the automatic image became a dynamic center of F. Lamantia poetry.

Keywords: surrealism, American surrealism, Philip Lamantia, Andre Breton, automatic writing.

Роль займенникових індексальних художніх порівнянь у створенні особистого простору адресанта

Я. М. Просяннікова

Херсонський державний університет, Херсон, Україна
Corresponding author. E-mail: tds.ysy@rambler.ru

Paper received 27.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Анотація. Стаття має на меті розкрити індексальну природу художнього порівняння як словесного знаку. У статті надається визначення поняття “індексальне художнє порівняння” і пропонується індексальна класифікація художніх порівнянь з їх поділом на займенникові, часові та просторові. Визначається роль займенникових індексальних художніх порівнянь у створенні особистого простору адресанта у поетичному тексті, де адресант визначається як центр цього простору.

Ключові слова: *індекс, художнє порівняння, особові, вказівні займенники, особистий простір.*

Видатний лінгвіст О.О. Потебня визначав поетичний твір як акт пізнання, що передує науковому пізнанню [11, с. 543]. Поетичний текст характеризується “ущільненістю” смислу, інформативною насиченістю в межах обмеженої кількості знаків. Поетична тканина твору – це простір, який породжує багатозначність словесних знаків, що натомість створює глибоку смисловою перспективу [5, с. 23; 12, с. 424]. Поглиблення смислу можливе лише за умови ускладнення коду, в іншому випадку спрощення коду провокує нарощення об’єму текстового фрагменту [5, с. 23; 13, с. 33]. З метою адекватного Поезії представляє складну форму пізнання, осмислення, експлікації та комунікації [5, с. 15]. декодування текстового повідомлення адресант залишає для адресата підказки, вказівки, індексальні знаки, що вказують на напрямок руху його думки, що надає можливість отримувачу цього повідомлення пройти “стежками” автора, зрозуміти зміст поетичного повідомлення.

Індексальність є універсальною ознакою мови людини [19, с. 1], і поетичного мовлення зокрема. За тріадою знаків “ікона – індекс – символ”, індексальні знаки не є довільними за своєю сутністю, вони пов’язані зі своїми об’єктами дійсним зв’язком [17, с. 37]. Явище індексальності ґрунтується на принципі суміжності [18, с. 5], відсутності будь-якої подібності між об’єктом і словесним знаком, яким він вербалізується [17, с. 42]. Індекс відрізняється від ікони й символу вказівною функцією, фокусуючи увагу адресата і сприяючи встановленню зв’язку між розумом інтерпретатора та навколишнім світом [9, с. 207; 10, с. 83]. Індекс наповнює пропозитивне висловлювання, яким є художнє порівняння, змістом, уможливорює й певним чином упорядковує його співвідношення з оточуючим світом [18, с. 2]. Іншими словами, за умови відсутності індексальних знаків у мовленні можливо було б лише висловлювати своє бачення світу шляхом репрезентації узагальнених, невизначених предметів або явищ без конкретної прив’язки до актуального стану речей та актуальних умов комунікації.

Слідом за Є. Бар-Хілелом, ми визначаємо індекс як таку словесну одиницю, референцію якої неможливо встановити без урахування контексту вживання [16, с. 363]. Виходячи з дефініції поняття “індекс”, ми визначаємо “індексальне художнє порівняння” як художнє порівняння, в структурі якого безпосередньо функціонує словесний знак, який виконує індексальну функцію. Умовою успішного й адекватного декоду-

вання індексального художнього порівняння слугує вивчення симбіозу лінгвального та екстралінгвального контекстів його вживання.

Відповідно до основних складових мовленнєвої комунікації (учасники мовленнєвого акту, часова характеристика мовленнєвої ситуації, просторове місце розташування комунікантів відносно один одного та оточуючого середовища) видається можливим виділити займенникові, часові та просторові індексальні художні порівняння, в яких функціонують займенникові, часові та просторові індекси.

Вказівні займенники, які виконують індексальну функцію у межах художнього порівняння, мають семантику вказівного жесту. Цей словесний вказівний жест указує на предмет, який знаходиться у полі сприйняття комунікантів [5, с. 24]. Індексальна функція полягає у фіксації “точки сприйняття” та створенні образу сприйняття світу [там само, с. 26].

У результаті породження поетичного повідомлення, яким є художнє порівняння зокрема, адресантом створюється певний комунікативний простір, який організований за схемою “ядро-периферія”. Центром цього простору є сам автор повідомлення [205, с. 81], що відповідає принципу антропоцентризму. Відповідно до принципу антропоцентризму, людина вважається центром світу [3, с. 226]. До ближньої периферії цього простору входить адресат поетичного повідомлення. Усі інші особи відносяться до віддаленої периферії [14, с. 79].

В узагальненому вигляді цей комунікативний простір можна представити як взаємодію двох світів, того, що становить місце перебування самого автора повідомлення, і протилежного до нього світу, іншими словами, “свого” світу і світу “чужого” [7, с. 48].

Індексальні одиниці у структурі художнього порівняння надають можливість чітко розмежувати коло об’єктів, що входять до сфери мовця, до “свого” світу [15, с. 170], і ті що не мають жодної належності до нього, і знаходяться поза його межами. Такі об’єкти відносимо до світу “чужого”. До світу “свій” належить “я” мовця і те, що з ним відбувається “тут” і “тепер”. Індексальні лексичні одиниці спрямовують увагу адресата на мовця і на ті об’єкти, які входять до його (мовця) поля зору [4, с. 71].

У значенні центру світу “свій” вживається індексальна одиниця I у поетичному тексті Б. Кармен “Behind the Arras”, в якому ліричний герой розповідає про відвідини старого будинку, про спогади і картини, які

йому малює його уява, які здаються йому такими ж справжніми, як і він сам: “Degraded shapes and splendid seraph forms / ... / Sometimes they seem almost as real as I” [20]. У зазначеному художньому порівнянні займенникова одиниця *they* індексально вказує на часову приналежність спогадів до минулого часу, вони не належать до сьогодення і виходять за межі сфери “свого”, що імплікує часо-просторові орієнтири “тут” і “тепер”. Усвідомлення самобутнього існування теперішнього і минулого та їх чітке розмежування у свідомості автора підкреслюється словесними знаками на позначення суб’єктивного сприйняття дійсності *seem almost* – здається майже (але насправді не є таким).

На відміну від попереднього прикладу, у поетичному тексті Л. Дудека “Early Morning” ліричний герой представлений не як активний учасник подій, що відбуваються, а як спостерігач, який відсторонено споглядає за картиною, що розгортається перед ним: “the salesman who made a deal, / the young woman who paid him, / the red-lipped college girls, bold, a bit shy, / the counter girls on a coffee break, / the macho men / ... / And I observe, and I am like them / only for a day” [20]. Протиставлення двох світів “свій” – “чужий” реалізується в індексальних займенникових одиницях “I” – “them”. Люди, які безпосередньо знаходяться у фокусі уваги автора, на що вказує означений артикль *the* (який виконує роль індексального (вказівного) словесного жесту), входять у межі світу “чужий”. Віддаленість цих світів простежується і в їх належності до різних часових пластів “they – paid, made / I – observe, am”. Подібність розповідача до інших, що експлікується художнім порівнянням, є тимчасовою і швидкоплинною, про що свідчить більш широкий лінгвальний контекст (“Something that never was, / that now is / and that again will not be / of which I am the observer”).

Межі світу “свій” рухливі й можуть включати більшу або меншу кількість об’єктів залежно від ситуації [1, с. 96]. Так, його межі розширюються, коли до нього долучається реальний або уявний “співрозмовник” розповідача. Займенникова одиниця “ти” функціонує або імплікується у поетичному тексті на позначення адресата цього повідомлення [6, с. 99]. Поетичне повідомлення, і художнє порівняння зокрема, виконує роль сполучуваної ланки між адресантом й адресатом [2, с. 311], становить конструктивний елемент неканонічної комунікативної ситуації [8, с. 265]. Мовленнєва природа художнього порівняння породжується його зверненістю до адресата, його адресованістю і будується адресантом з урахуванням гіпотетичної реакції адресата. У випадку художнього порівняння як конструктивного елементу поетичного тексту і його тлумачення як складової неканонічної комунікативної ситуації під реакцією адресата, слідом за М. М. Бахтіним, ми розуміємо “активне відповідне розуміння” [2, с. 315].

Відповідне розуміння художнього порівняння як індексального знаку відбувається за умови, коли фрагменти дійсності кодууючого та декодууючого максимально співпадають. Так, при декодуванні художнього порівняння з віршованого тексту Л. Коена “A Poem to Detain Me”: “I felt your beauty / more closely than my own.” [23, с. 47], в уяві читача створюється образ за-

коханого до безтями у жінку чоловіка. Він розповідає читачу про власні глибокі почуття, що поглинули його. Його самого не існує без коханої. У центрі його всесвіту живе вона, натомість він сам знаходиться на периферії свого власного життя.

Інтерпретація попереднього художнього порівняння не викликає перцептивних труднощів у читача, оскільки почуття змальовані у поетичному тексті і смисл закладений у художньому порівнянні є знайомими для переважної більшості людей, оскільки почуття кохання є базовою емоцією людини, життєдайною й необхідною. Це почуття, яким живе людина, про яке пишуть у книжках і тому, спосіб у який вона впливає на людину, є добре відомим і тому, хто розповідає, і тому, хто сприймає цю розповідь.

Індексальні одиниці типу *you, your* на позначення адресата повідомлення можуть експлікувати звернення автора до конкретної людини або до цілого людства. Так, автор у художньому порівнянні “I am confused like you and make / a small religion of my dilemma; / I am proud, like you are, over / small victories of making it through / a bad afternoon.” (L. Choyce “Song of Myself (for Whitman)”) [22] веде уявну розмову з однією чітко визначеною людиною, а саме з всесвітньо відомим американським поетом XIX століття Уолтом Вітманом. Хоча ім’я співрозмовника не екстеріоризується вербально у тексті вірша, поет лише представлений займенниковою лексичною одиницею *you*, заголовок відсилає читача до віршованого тексту самого У. Вітмана з одноіменною назвою “Song of Myself”. На підтримку читацького припущення про кореляцію між двома поетичним текстами виступає присвята наведена у дужках (for Whitman).

Адресант та адресат поетичного повідомлення можуть бути експліковані окремими словесними знаками, або інклюзивно представлені у мовній одиниці “we” і становити єдине ціле або належати до однієї соціальної групи або класу. Таким єдиним цілим можуть бути закохані або, наприклад, родина: “Descriptions of families just like ours, / with tongues petrified and forks welded to their teeth, / who'd sat down to Sunday dinner” (A. Michaels “Miner's Pond”) [20].

У художньому ж порівнянні “Brighter than our sun, / Bright as the window beyond death, / The light in the universe / Cleans the eyes to stone.” (L. Cohen “Brighter than Our Sun”) [369] словесний знак *our* вказує на приналежність поета до єдиного глобального соціального утворення безвідносно до територіальних та національних особливостей, яке має назву людство.

У поетичному тексті вказівна функція індексальних одиниць не зникає і не заміщується іншими навіть у випадку анафоричного способу відсилання до об’єкту [4, с. 94], як-от, у художньому порівнянні з поетичного доробку Ч. Меєра “From ‘Tecumseh’”: “And he, too, joined the chase as few men dare: / For I have seen him, leaping from his horse, / Mount a careering bull in foaming flight” [21, с. 33]. У цьому порівнянні індексальна одиниця *he* виконує анафорично-індикативну функцію. У поетичному тексті оповідач пропонує увазі читача розповідь про історичну постать, індіанця за походженням, вождя племені за соціальним статусом, людини, яка відіграла важливу роль в історії становлення Канади як держави. Ці відомості адресат поети-

чного повідомлення відтворює з власних ресурсів пам'яті при прочитанні імені головного героя Текумсе. Але при сприйнятті індексального знаку *he* читач отримує додаткову інформацію, яку в собі несе цей знак. При функціонуванні займенникової одиниці у синтагматичній послідовності художнього порівняння на перший план виходять граматичні характеристики референта індексального знаку. Індекс інформує декодуючого про те, що його референт представлений в однині. Вождь один без супроводу своїх воїнів приєднався до переслідування, на яке зголосилась незначна, а насправді, дуже мала кількість хоробрих мужів, що підкреслює його винятковість і виключність. Текумсе сам по собі є тою цілою "одиницею", яку не слід ні чим і ні ким доповнювати.

Поряд із граматичним числом займенник імплікує стать особи, на яку він вказує. Чоловік-вождь є взірцем, уособленням сміливості, безстрашшя і фізичної сили. Третя складова семантичного значення індексального знаку полягає у тому, що по відношенню до адресата і адресанта повідомлення ліричний герой є віддаленим у часі і просторі. Його історія життя сприймається у "переказі": форми минулого часу дієслів (*joined, have seen*) індексально вказують на реалізацію події у часі, який вже тепер з позиції автора став історією.

На протизагаду сміливому і гідному герою, який був описаний у попередньому прикладі, Р. Боутс предста-

вляє увазі читача зовсім інших людей, жорстоких та безжалісних, де цинізм ситуації полягає у тому, що ці люди працюють у медичному закладі. Безпорадний і прикутий до візка старий зі сльозами на очах переживав свій біль і розпач, бо йому здалося, що він втратив єдину дорогу йому людину, що доглядала за ним. Він залишався наодинці зі своїм страхом весь день і ніхто не відвідав його з медичного персоналу, не заспокоїв і не переказав, що доглядальниця скоро повернеться. Зневажливе і презирливе ставлення до немічних і хворих людей доводиться єдиною фразою лікарів "People like him / don't know reality" ("At the General" [20]). Хворі не належать до світу здорових людей, їх викреслили з нього і виставили за його межі, хворі знаходяться на узбіччі життя, їх не бажать бачити і доглядати.

Отже, дослідження індексальних займенникових одиниць у структурі художнього порівняння уможливають ідентифікацію адресанта та адресата поетичного повідомлення, емоційної відстані, характер взаємовідносин між учасниками неканонічної комунікативної ситуації, особливостей світосприйняття адресанта та його ставлення до інших людей. Індексальним одиницям на позначення інших (часових, просторових) параметрів неканонічної комунікативної ситуації будуть присвячені наступні наукові розвідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Некоторые соображения о дейксисе в связи с понятием наивной модели мира / Ю. Д. Апресян // *Teoria Tekstu*. – Wrocław : Osso-lineum, 1986. – С. 83–98.
2. Бахтін М. М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування / М. М. Бахтін // *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* – Львів : Літопис, 1996. – С. 310–317.
3. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Л. І. Белехова. – К. : КНЛУ, 2002. – 391 с.
4. Бюллер К. Теория языка / К. Бюллер. – М. : Прогресс, 1995. – 504 с.
5. Ковтунова И. И. Поэтический синтаксис / И. И. Ковтунова. – М. : Наука, 1986. – 208 с.
6. Кравченко А. В. Вопросы теории указательности: Эгоцентричность. Дейктичность. Индексальность / А. В. Кравченко. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1992. – 210 с.
7. Матвеева Т. В. Русский язык, культура речи, стилистика, риторика : учебный словарь / Т. В. Матвеева. – М. : Наука, 2003. – 432 с.
8. Падучева Е. В. Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива) / Е. В. Падучева. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1996. – 464 с.
9. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения / Ч. С. Пирс ; [пер. с англ.]. – М. : Логос, 2000. – 448 с.
10. Пирс Ч. С. Начала прагматизма / Ч. С. Пирс; [пер. с англ., предисл. В. В. Кирющенко, М. В. Колопотина]. – СПб. : Алетейя, 2000. – 352 с.
11. Потебня А. А. Из лекций по теории словесности / А. А. Потебня // *Эстетика и поэтика*. – М. : Искусство, 1976. – С. 464–560.
12. Ревзина О. Г. Загадки поэтического текста / О. Г. Ревзина // *Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста : сборник статей, посвящ. юбилею Г. А. Золотовой*. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – С. 418–433.
13. Сильман Т. И. Заметки о лирике / Т. И. Сильман. – Л. : Советский писатель, 1977. – 224 с.
14. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с.
15. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков / А. А. Уфимцева. – М. : Эдиториал УРСС, 2011. – 208 с.
16. Bar-Hillel Y. Indexical expressions / Y. Bar-Hillel // *Mind*. – 1954. – Vol. 63. – № 251. – P. 359–379.
17. Chandler D. Semiotics. The basics / Daniel Chandler. – N.Y. : Taylor&Francis, 2007. – 307 p.
18. Lefebvre M. The Art of Pointing. On Peirce, Indexicality, and Photographic Images [Electronic resource] / M. Lefebvre. – P. 1–15. – The resource is available: https://www.academia.edu/192769/The_Art_of_Pointing_On_Peirce_Indexicality_and_Photographic_Images
19. Ramchand G. Indexicals and Indexicality in Grammar [Electronic resource] / G. Ramchand. – The resource is available: <https://castl.uit.no/index.php/seminars?id>
20. Canadian Poetry Online [Electronic resource]. – The resource is available: http://www.library.utoronto.ca/canpoetry/index_poet.htm.
21. Canadian Poets / [ed. J. W. Garvin]. – Toronto, Canada : McClelland, Goodchild & Stewart, Publishers, 1916. – 472 p.
22. Choyce L. Caution to the Wind [Electronic resource] / L. Choyce. – The resource is available: <http://www.lesleychoyce.com/>
23. Cohen L. The Spice-box of Earth / L. Cohen. – London : Jonathan Cape LTD, 1973. – 88 p.

REFERENCES

1. Apresyan Yu. D. Some considerations about deixis in connection with the naive worldview / Yu.D. Apresyan // *Teoria Tekstu*. – Wrocław : Osso-lineum, 1986. – С. 83–98.
2. Bakhtin M. M. Statement as a unit of speech communication / M. M. Bakhtin // *Antologiya svitovoiyi literaturno-*

- krytychnoyi dumky of XX c. – Lviv : Litopys, 1996. – P. 310–317.
3. Belekova L.I. Image Space of American Poetry: Linguistic and Cognitive Perspective : thesis for a doctoral degree in philology: 10.02.04 / L.I. Belekova. – K. : KNLU, 2002. – 391 p.
  4. Byuller K. Theory of language / K. Byuller. – M. : Progress, 1995. – 504 p.
  5. Kovtunova I. I. Poetic syntax / I. I. Kovtunova. – M. : Nauka, 1986. – 208 p.
  6. Kravchenko A. V. Issues of demonstrative theory: egocentric, deictic, indexical perspective / A. V. Kravchenko. – Irkutsk : Irkutsk university, 1992. – 210 p.
  7. Matveeva T. V. The Russian Language, stylistics, rhetoric : dictionary / T. V. Matveeva. – M. : Nauka, 2003. – 432 p.
  8. Paducheva Ye. V. Semantic Researches (Semantics of time and aspect in the Russian language; semantics of the narrative) / Ye. V. Paducheva. – M. : Skola “Yazyki russkoi kultury”, 1996. – 464 p.
  9. Pierce Ch. S. Selected papers in Philosophy / Ch. S. Pierce; [translated from English.]. – M. : Logos, 2000. – 448 p.
  10. Pierce Ch. S. The Origin of Pragmaticism / Ch. S. Pierce; [Eds. V. V. Kiryuschenko, M. V. Kolopotina]. – StP. : Alateya, 2000. – 352 p.
  11. Potebnya A. A. Lectures on the theory of literature / A. A. Potebnya // Aesthetics and Poetics. – M. : Iskusstvo, 1976. – P. 464–560.
  12. Revzina O. G. Mysteries of the poetic text / O. G. Revzina // Communicative and semantic parameters of grammar and text : articles dedicated to the anniversary of prof. G. A. Zolotova. – M. : Editorial URSS, 2002. – P. 418–433.
  13. Silman T. I. Notes on Lyrics / T. I. Silman. – L. : Sovetskiyi pisatel, 1977. – 224 p.
  14. Susov I. P. Linguistic pragmatics / I. P. Susov. – Vinnitsa : Nova Kniga, 2009. – 272 p.
  15. Ufimtseva A. A. Types of verbal signs / A. A. Ufimtseva. – M. : Editorial URSS, 2011. – 208 p.

The role of indexical similes in a personal space creation of an addresser

Ia. M. Prosiannikova

Abstract. The article is aimed at revealing of indexical nature of simile as a verbal sign. A definition of “indexical simile” is provided in the article. Indexical classification of similes with their division into pronominal, temporal and spatial is presented. It is studied the role of pronominal indexical similes in creation of a personal space of an addresser in a poetic text, whereas the addresser is defined as the center of this space.

Keywords: *index, simile, personal, demonstrative pronouns, personal space.*

Роль местоименных индексальных художественных сравнений в создании личного пространства адресанта

Я. Н. Просянникова

Аннотация. Статья направлена на раскрытие индексальной природы художественного сравнения как словесного знака. В статье дается определение понятия “индексальное художественное сравнение” и предлагается индексальная классификация художественных сравнений с их дифференциацией на местоименные, временные и пространственные. Определяется роль местоименных индексальных художественных сравнений в создании личного пространства адресанта в поэтическом тексте, где адресант определяется как центр этого пространства.

Ключевые слова: *индекс, художественное сравнение, личные, указательные местоимения, личное пространство.*

Традиція меніппеї в повісті «Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки прекрасної Альчести у Слобожанську Швайцарію» Майка Йогансена

І. Ткалич

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Corresponding author. E-mail: Tkalych_i@ukr.net

Paper received 27.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Анотація. Автор розглядає жанр меніппеї у контексті питання пам'яті літератури. Повість М. Йогансена «Подорож ученого доктора Леонардо...» можна визнати меніппеєю за багатьма з цих ознак: сполучення вільної фантастики, символіки з крайніми формами "халупного натуралізму"; морально-психологічне експериментування: зображення незвичайних станів людини; наявність різних контрастів і оксюморонних поєднань; присутність елементів соціальної утопії; широке використання вставних жанрів.

Ключові слова: пам'ять літератури, пам'ять жанру, меніппея, фантастика, експериментування.

Постановка проблеми. Меніппея як жанрова традиція художнього твору перебуває в межах пам'яті літератури. Теоретичну проблему жанрів перед усім пов'язують з працями Михайла Бахтіна "Проблема мовних жанрів", "Епос і роман" та "Проблеми поетики Достоевського". Учений розвинув думку про те, що літературний жанр за природою відображає вікові традиції розвитку літератури, в ньому завжди зберігаються елементи живої архаїки, здатної повсякчас оновлюватись. «Жанр – представник творчої пам'яті в процесі літературного розвитку» [6, 61]. Саме тому він здатен забезпечити єдність і безперервність цього розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Питання пам'яті жанру в літературі останнім часом здобуває все більше уваги у наукових колах. Зокрема серед сучасних зарубіжних дослідників проблемою цікавляться А. Ассман, А. Ерл, Ж.Ж. Лесеркле, А. Нюннінг, Р. Хелгерсон та ін. Ця тема інтригує й вітчизняних літературознавців, серед них Т. Бовсунівська, Л. Кавун, Н. Лобас, І. Щедрін.

Мета нашої студії – вивчити взаємозв'язок пам'яті й літератури, окреслити основні ознаки пам'яті жанру у меніппеї і виявити їх у повісті Майка Йогансена «Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки прекрасної Альчести у Слобожанську Швайцарію».

Виклад основного матеріалу. Значну частину найдавніших жанрів, що сформувались у часи еллінізму, М. Бахтін об'єднує однією спільною рисою – серйозно-сміховою характеристикою, і пов'язує з карнавальним фольклором. «Сучасна дійсність стрімка й скороминуща, «низька», справжня – це «життя без початку і кінця» була предметом зображення тільки в низьких жанрах, – зазначав учений. – Але насамперед вона була основним предметом зображення в галузі народної сміхової творчості. Саме тут – в народному сміху – і потрібно шукати справжнє фольклорне коріння роману. Справжнє, сучасність як така, «я сам», і «мої сучасники», і «мій час» були спочатку предметом амбівалентного сміху – і веселого і знищуючого одночасно» [7, 409].

Беручись до аналізу «діалогічного» роману, М. Бахтін окреслює два ключові серйозно-сміхові жанри: «Сократівський діалог» і «Меніппова сатира». Остання впливала на розвиток кожного етапу літератури

починаючи з античності. На думку вченого, «Меніппова сатира» стала одним із головних носіїв і провідників карнавального світосприйняття в літературі аж до наших днів» [6, 66].

Значною увагою в науковому доробку меніппеєю як пам'ять літератури наділяв український дослідник А. Барков. Він, щоправда, дещо по іншому оцінював явище і відводив йому місце в одному ряду з родами літератури. Визначальною характеристикою структури меніппеї, за А. Барковим, є специфічних наративний код: «Усі без винятку автори меніппеї користуються єдиним методом «кодування», яким є специфічний композиційний прийом, пов'язаний з наділенням особливими функціями оповідача, що виступає в ролі повноправного персонажа будь-якої меніппеї, в тому числі й побутових жанрів» [8].

Думки М. Бахтіна і А. Баркова сходяться в одному, що цей метажанр має ряд характеристик, притаманних тільки йому. Повість М. Йогансена «Подорож ученого доктора Леонардо...» можна визнати меніппеєю за багатьма з цих ознак. Зокрема, беручи до уваги жанрові властивості наведені М. Бахтіним у книзі «Проблеми поетики Достоевського», можемо прослідкувати жанрову традицію.

Першою причиною розпізнати в повісті меніппеєю може бути значна вага сміхового елемента. У повісті М. Йогансена сміховий елемент представлений переважно іронічними інтенціями оповідача, який є і автором і героєм одночасно. При цьому дійсне ставлення до подій і героїв титульного автора рідко можна простежити. На такій наративній особливості наголошував і А. Барков, називаючи головного героя сатиричним оповідачем. Крім того текст насичений іронією титульного автора, яку читач сприймає на інтуїтивному рівні.

Другою ознакою, за М. Бахтіним, є те, що меніппея повністю звільняється від тих мемуарно-історичних обмежень, які були ще властиві «сократичному діалогу» (хоча зовні мемуарна форма іноді зберігається). «Вона вільна від сказання і не скута жодними вимогами зовнішньої життєвої правдоподібності. Меніппея характеризується виключною свободою філософського і сюжетного задуму» [6, 66]. Мемуарної форми «Подорожі...» надають спогади оповідача, враження від пережитих подій, або переказані йому історії з життя. При цьому усі сюжети абсолютно не претендують на історичність.

дують на правдивість. Такою є розповідь про компанію веселих, молодих людей, що подорожувала територією Російської імперії з метою з'ясувати точно й детально, яка закуска найкраща до горілки. «У кожному пункті їхньої подорожі молоді фєвдали і буржуа випивали, закушували місцевим способом, а будши рознесені по своїх нумерах лакеями, другого ранку акуратно записували свої вражіння від закуски і наскільки вона полегшувала саму справу випивання. На жаль, революція не дала їм змоги надрукувати свої висновки, і люди не знатимуть повік, яка закуска до горілки найкраща, чи рибець озівський, чи оселедець каспійський, чи пельмені сибірські. І ледве чи можна думати, що неестетна і утилітаристична радянська влада дасть гроші на цю науково-дослідчу роботу» [9, 392]. Такі ніби документальні історії несуть в собі іронічне ядро авторського світобачення.

Позбавивши себе від мемуарних обмежень, меніппея не відмовляється від злободенної публіцистичності. «Це свого роду «журналістський» жанр давнини, який гостро відгукувався на ідеологічну злобу дня... Це своєрідний «Щоденник письменника», що прагне розгадати й оцінити загальний дух і тенденцію сучасності, яка перебуває на стадії становлення» [6, 69]. Тут уже цілком реальні проблеми знаходять відображення у тексті і тоді з'являється можливість читачеві зустрітись з титульним автором. Актуальність твору виходить на перший план, компетентний читач розпізнає насущні суспільні справи та їх конкретних учасників, і ставлення М. Йогансена до них. «Один відомий критик, приміром, запевняв мене, що добрий стиль, блискуча фабульна конструкція, драматичне напруження твору, що давалися буржуазії довгою роботою, самі звалюються під перо пролетаріятів, як тільки пролетаріят, ознайомившись із політграмотою Коваленка, візьметься писати оповідання. Правда, цей критик мізерний, напівбожевільний істерик, але йому пощастило надрукувати вже багато знаків і за нього взялися добре лише останніми часами» [9, 396]. Так автор має змогу іронічно доводити власні ідеї.

Ідейно-філософська мета виправдовує найхоробрішу та неприборкану фантастику і авантюру, створює виключні ситуації для провокування та випробування авторської ідеї. З цією метою письменник часто вдається до експериментування: він піднімає своїх героїв на небо, спускає в потойбіччя, змушує подорожувати невідомими фантастичними країнами, потрапляти у виключні життєві ситуації. У пролозі до повісті Майк Йогансен дає зрозуміти читачеві, що у повісті йтиметься про авантюри, подорожі і пригоди, що читач і отримує впродовж тексту у фантастичній канві твору. Однак за очевидним сюжетом ховається ряд іронічно замаскованих ідей: національної ідентичності, провінційності, любові і сексу, політичної та літературної ситуації в країні.

Водночас гострими і дражливими проблемами у літературних колах того часу були питання «літературної халтури» і псевдонауки. З досить відкритою іронією виступає письменник проти таких науковців і письменників: «Граматики, що прийшли на зміну святим отцям і, замість проблеми про число янголів на вістрю голки, висунули проблему про виїдене яйце, а також про те, чи писати треба «клуб», а чи краще пи-

сати «клуб», беручи на увагу, що англійці, вигадавши це слово, зовсім неправильно й безсовісно вимовляють його «клуб», поклали різницю межі людьми й тваринами в тім, що люди можуть балакати, а тварини цього дару не мають.

Але осли, папуги, пав'яни, сороки і вонючки, складаючи більшість самої великої корпорації граматистів, написали стільки статтів та книжок і сказали стільки орацій та промов на тему про виїдене яйце, що стало зовсім ясно, що тварини мають дар слова, усного і друкованого.

Отже, й ця різниця межі людьми та тваринами виявилася нереальною й несучою» [9, 436]. Хоча перший розділ твору був написаний і надрукований під час літературної дискусії, а другий уже після її завершення, проте повість цілком можна вважати неофіційним її продовженням. За іронічно-ігровою формою прихований конкретний зміст складних тогочасних викликів: «Коли б я був не скромний медик, а прозаїчний лірик, яких до речі, о Альчесто, дуже багато на Україні, і пишуть вони або вірші, що нічим не різняться від прози, або прозу, що нагадує дуже погані вірші, коли б я, о Альчесто, був прозаїчний лірик, я так спробував би передати тобі своє вражіння від Слобожанської Швайцарії» [9, 430].

Однією з характеристик Меніппової сатири є наповнення тексту різкими контрастами та оксиморонними сполуками, різкі переходи та зміни верху та низу, піднесення та падіння, тому контрастними є майже всі образи. Так, древонасадець п'є горілку і співає вголос. А «на Великдень його культурність розцвітає буйним цвітом», і він просить у всіх вибачення [9, 442]. Патетичне зображення Леонардо і Альчести змінюється розповіддю про сифіліс: «Елегантною ручкою, зтягнутою в лайкову рукавичку, Альчеста взяла шклянку, але негайно поставила її назад.

Ти могла б сміливо пити, о Альчесто, – сказав Леонардо. – Сифіліс найбільше поширений у селах над річкою Уди, селах великоруських, де немає ні одного, хто не був би хворий» [9, 421].

У меніппеї часто поєднується фантастика, символіка, а іноді пафос з крайнім і грубим «халупним» натуралізмом. Піднесеність мови головних героїв на фоні прекрасних картин природи повсюдно контрастує з натуралізмом реального життя: «Вони в'їздили в Слобожанську Швайцарію. За ними відпливала сіль озір і колін, Кривець розвивався в Дінчик і йшов увелике плесо під Задонецьким хутором, ліворуч попереду лежало, як колосальне дзеркало, Біле озеро. А просто попереду вогким подихом віяла озія темних лісових гір, ховаючи під кучмою ще незнаний підгірний Дінець. Леонардо стояв як скам'янілий, Альчеста підвела голову і мовчки дивилася на ліси. На мить стало зовсім тихо, крєкіт жаб ущух, гори несподівано затулили півнеба і застигли в чеканні:

«Альчесто, любя!» – тихо мовив Леонардо – і не зміг казати далі. «Альчесто», – сказав він з зусиллям. Вона повернула до нього голову і мовчки дивилася на нього глибокими вогкими очима.

«Альчесто! – повторив Леонардо. – Там... десь там... серед одежі лежать мої цигарки. Дай сюди, будь ласка. Страшенно хочеться курити» [9, 429-430].

Надмірною, на перший погляд, патетичністю наділені образи подорожніх доктора Леонардо і прекрасної Альчести, очевидно, висміюючи занадто ідеалізований стереотипний образ європейської людини. Натуралізм же, продовжуючи лінію стереотипного мислення, частіше за все автор застосовує у змалюванні народу, що живе і працює на Слобожанській землі. Так зображений древонасадець: «Сиве волосся, вистрижене, як щітка, рясно вкривало його круглу голову. Віспувате обличчя дивилося парюю маленьким чорним очей, нюхало двома колосальними ніздрями, з яких, мов сталактити в печерах, звисало буйне волосся, воно ж росло з вух, з шиї, з кінця носа, з вилиць і з троглодитського підборіддя» [9, 442].

Ідею авторського задуму розкриває студент Орест Перебийніс, який розбиває носа Леонардо, й розповідає Альчесті, що ж таке насправді слобожанський народ. Герой не уникає натуралізму, але спрямовує його і на представників європейської культури також: «Ти чула, як під час однієї полярної експедиції двоє італійців, закинуті серед льоду, забили і злили свого товариша норвежця, зжерли сирцем-сирового, бо не було вогню, щоб зварити з нього суп або хоч спекти, як шашлик, на ріжні?» [9, 455]. Це зробили не «дикі огидні звіролюди», а дуже хороші культурні, виховані, освічені люди, здатні до делікатних і ніжних почувань. Можливо, це були доктори або й навіть професори, зауважує герой, таким чином розвінчуючи шаблонне сприйняття Європи як рафінованої культури.

Що ж до українців, то їх показано талановитим народом, чий твір мистецтва «здаються паризькими митцям за акме досконалості» [9, 455], але який не розуміє краси, бо у часи голоду краса для нього не існує. Причина в тому, що десять революційних років – це дуже короткий час, «і за десять років трудно підняти життя, налігане двомастами років рабства» [9, 456].

За допомогою поєднання крайніх виявів натуралізму і піднесеності М. Йогансен показує два типи сприйняття українців. Леонардо й Альчеста – мандрівники, для яких це екзотична країна дикунів. Перебийніс – презентує Йогансенівську рецепцію минулого й сучасного народу. Орест викопував рогіз і їв його коріння, спав під очеретяним дахом і забив колись рудого собаку, щоб пошити собі на зиму шапку. Тепер він «викопує з книги професора Струве інтеграл» [9, 456] і прагне зробити життя кращим. Розвінчування стереотипів сприйняття української культури і Європи як культурної традиції представляє філософський універсалізм мислення автора. Бахтін зазначав, що «меніппея – це жанр «останніх запитань». В ній випробовуються останні філософські позиції. /.../ Скрізь тут оголені pro et contra в останніх питаннях життя» [6, 67].

Філософський експеримент виявляє себе і в типовій для меніппеї фантастиці. Такою фантастикою М. Бахтін називав спостереження за подіями з незвичної

точки зору, наприклад, з висоти, коли різко міняються масштаби життєвих явищ, за якими споглядають. Яскравим прикладом раптової зміни масштабів у повісті є зізнання оповідача про нереальність розповіді, вигаданих персонажів. Автор іронічно говорить, що нахабно водив читачів за носи і удав, ніби збирається показати справжніх людей і їхні мандри. А насправді «із декоративного картону він вирізав людські фігури, підклеїв під них деревляні цурпалки, грубо розмалював їх умовними фарбами, крізь картонні пупи протягнув їм дріт і весело засовав цими фігурами під пальчиком сонцем живого, справжнього степу й під вогким ризям справжніх яворів Слобожанської Швейцарії» [9, 507]. Так М. Йогансен наголошує на несерйозності й несуттєвості зображених подій, героїв та ідей. Таке комічне експліцитне підкреслення легковажності твору імпліцитно доводить протилежне, іронічно звертає увагу на злободенність проблематики, а маріонетка показує примарність щасливої дійсності.

Лялька у мистецтві трактується двояко: дитяча лялька асоціюється з дитячим, міфологічним, ігровим світом. Маріонетка символізує ілюзію життя, мертвий рух, смерть, що імітує життя. «Тому якщо живий актор грає людину, то лялька на сцені грає актора. Вона стає зображенням зображення. Ця поетика подвоєння оголює умовність, робить предметом зображення і саму мову мистецтва. Тому лялька на сцені, з одного боку, іронічна і пародійна, а з іншого, легко стає стилізацією і тяжіє до експерименту» [3, 379].

Крім фантастичного експериментування, у творі з'являється і морально-психологічні досліді: «зображення незвичних, ненормальних морально-психічних станів людини – божевілья різного походження («маніакальна тематика»), подвоєння особистості, нестримна мрійливість, незвичні сни, пристрасті, що межують з божевільям, самогубством тощо. Всі ці відхилення мають у меніппеї не вузько-тематичний, а формально-жанровий характер» [6, 68]. Роздвоєння особистості у сні переживає головний герой твору. Він спочатку згорає до тла і народжується в образі Данька Перерви, який після смерті перероджується знову Доном Хозе Перейрою: «Йому снилися химерні, надзвичайні речі. Йому снилося, що він не Данько Харитонович Перерва, а Дон Хозе Перейра, подорожній і тираноборець з далекої Барселони. Йому снився доктор Леонардо, медик і природолюбець, прекрасна Альчеста і багато інших облич, яких він зроду не бачив у житті і які були в цій сні знайомі й звичайні» [9, 416]. Такі сновидіння, мрії, божевілья розкриваються можливості іншої людини та іншого життя в ній, а також нищать епічну та трагічну цілісність людини.

Висновки. Отже, проаналізувавши ряд характеристик повісті «Подорож...», можна зробити висновок, що у ній наявні усі формальні ознаки меніппеї, хоча представлена стаття висвітлює лише один із аспектів проблеми пам'яті у тексті і потребує нових наукових сил у її дослідженні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память // Не-прикосновенный запас. – 2005. – № 2–3 (40–41). – С. 8–27.
2. Ассман Я. Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. / Ян Ассман. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с.
3. Лотман Ю. М. Избранные статьи: В 3 т. – Т. 1: Статьи по семиотике и типологии культуры / Ю. М. Лотман. – Таллинн: Александра, 1992. – 479 с.

4. Erll A., Nunning A. Where Literature and Memory Meet: Towards a Systematic Approach to the Concepts of Memory used in Literary Studies // *Literature, Literary History and Cultural Memory* / ed. by Herbert Grabes. Nar: Tübingen, 2005. – Vol. 21. – P. 261–294.
5. Assmann A. Was sind kulturelle Texte? In: Poltermann, Andreas (Hg.): *Literaturkanon – Medienereignis – kultureller Text: Formen interkultureller Kommunikation und Übersetzung*. / hrsg. von. Andreas Poltermann. – Berlin: Erich Schmidt, 1995. – S. 232–244.
6. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского / Михаил Бахтин. – Москва, Аугсбург: Im Werden Verlag, 2002. – 167 с.
7. Бахтин М.М. Эпос и роман (О методологии исследования романа) / Михаил Бахтин. – СПб., 2000. – С. 194–232.
8. Барков А. Семиотика и нарратология: структура текста мениппеи [Электронный ресурс] / Альфред Барков. – Режим доступа: <http://www.menippea.narod.ru/menippea.htm>.
9. Йогансен М. Вибрані твори / Майк Йогансен. – К.: Смолоскип, 2009. – 768 с.

REFERENCES

1. Halbwachs M. Historical Memory and Collective Memory. *Emergency supply*, 2005, № 2–3 (40–41), S. 8–27. (in Eng.)
2. Assmann J. (2004) Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. M.: *Movy slovjanskoyi kultury*, 368 s. (in Russ.).
3. Lotman Y. M. (1992) The Favourites Articles: U 3 t. – T. 1: The articles by a semiotics and a culture typology. Tallinn: Oleksandra, 479 s. (in Russ.).
6. Bahtin M. (2002) The Problems of the Dostoevsky's Poetics. Moskva, Augsburg: Im Werden Verlag, 167 s. (in Russ.).
7. Bahtin M. (2000) An Epic and a Novel (About the methodology of a research of a novel). SPb., S. 194–232. (in Russ.).
8. Barkov A. (2001) Semiotics and Narratology: the Structure of the Text Menippea. Retrieved from: <http://www.menippea.narod.ru/menippea.htm>. (in Russ.).
9. Jogansen M. (2009) The Favourites Works. K.: Smoloskyp, 768 s. (in Ukr.)

Tradition of the Menippean satire of the novel «A Travel of the Scientist Dr. Leonardo and his Future Mistress Beautiful Alchesta in Slobozhan Swatzerland» by Mike Johansen

I. Tkalych

In the story by M. Johansen "Journey scientist Dr. Leonardo ..." Menippean satire can be called in many of signs. In the story by M. Johansen the humorous element is represented mostly ironic intentions of the narrator, who is both the author and the character at a time. A significant sign a Menippean satire genre is a fantasy and an adventure; it is justified by the ideological and philosophical purpose. However, some the ironically masked problems hidden behind the obvious story: the national identity, the provincialism, the love and sex, the political and literary situation.

Keywords: memory literature, memory genre, Menippean satire, fiction, experiments.

Традиция мениппеи в повести «Путешествие ученого доктора Леонардо и его будущей любовницы прекрасной Альчесты в Слобожанскую Швейцарию» Майка Йогансена

И. Ткалич

Автор исследует жанр мениппеи в контексте вопроса памяти литературы. Повесть М. Йогансена «Путешествие ученого доктора Леонардо ...» можно признать мениппею по многим характеристикам: сочетание свободной фантастики, символики с крайними формами "халупного натурализма"; морально-психологическое экспериментирование: изображение необычных состояний человека; наличие резких контрастов и оксюморонных сочетаний; присутствие элементов социальной утопии; широкое использование вставных жанров.

Ключевые слова: память литературы, память жанра, мениппея, фантастика, эксперимент.

Основні складові художнього світу персонажа роману «Клепсида» Д. Кіша

Л. В. Токарєва

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: lily_iv@ukr.net

Paper received 27.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Анотація. У статті досліджується художній світ роману. Зазначається, що він – шизоїдний, сповнений божевільними мареннями, галюцинаціями та візіями. Атмосфера напруження досягається за допомогою лістингу, кубістичного методу і дзеркальності. Персонаж виступає як «машина бажання», реальність у собі. Вигнанство, відчуження, проблема іншого та неможливість уникнути смерті обумовлені його єврейським походженням. Ідея двійника і божевільного представлена за допомогою елементів «редукованої фантастики». Клепсида символізує дуальність, слідчого та підсудного, ката і жертву, вічне повторення.

Ключові слова: *постмодернізм, єврейство, травма, відчуження, «машина бажання», «тіло без органів»*

Вступ. «Клепсида» є завершальним романом так званого «родинного циклу» сербського письменника Данила Кіша. Всі ці твори об'єднує тема Другої світової війни та повоєнних років. Роман має автобіографічне тло. 1967 року Данило Кіш знайшов лист свого батька, написаного однією із сестер і привезеного двадцять років тому разом з іншими документами Едуарда в Югославію. Очевидно, воно ніколи не було доставлене. Датоване квітнем 1942 року лист був єдиним автентичним доказом про існування світу, який автор відтворив в «Саді. Попелі». Письменник пише, що опинився перед ним «як перед відкритою пірамідою чи як перед якимось рукописом, піднятим з Мертвого моря» [12, с. 27-28]. Лист є криком душі, спрямований сестрі Едуарда Ользі, яка також була вбита в Аушвіці 1944 р. Автор «родинного циклу», спираючись на свій гіркий досвід, ставить собі за мету закарбувати у художній літературі ті події, які довелося пережити йому самому, передати у своїх творах те, що допоможе побачити людству справжнє обличчя та наслідки воєн, що точаться й сьогодні, застерегти його від можливої катастрофи у майбутньому. Тема єврейства – є візитною карткою письменника. Герої «Клепсидри» – вигнанці та жертви, їхні долі нерозривно пов'язані з їхнім походженням.

Короткий огляд публікацій. Літературна спадщина Д.Кіша стала об'єктом вивчення Марка Томсона (біографія, тематика, аналіз нарративних технік) [21], Алли Татаренко (формальні пошуки та нарративні стратегії) [8], Марини Гоголі (проблема єврейської ідентичності у прозі, типи нарації, топос тварини) [4], Давора Бегановича (аналіз родинної трилогії з позиції редукваної фантастики, особливості оповіді, розкриття теми травми, характеристика образної системи) [10], Лілі Халперт-Замір (аналіз чоловічих образів, тема божевілья) [13], Маріанни Бірнбаум (онірична складова роману, тема історії та травми) [11].

Мета роботи. Виявити особливості художнього світу героя роману «Клепсида».

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження є роман «Родинного циклу» – «Клепсида». Задля досягнення мети застосовується описовий, контекстуальний (сприяє глибшому усвідомленню оригінальності твору письменника на тлі його постулатів творчості), психоаналітичний (дозволяє по-новому розглянути екзистенційний вимір роману, особливості як-концептуальної структури персонажів) методи.

Результати і їх обговорення. Головний герой роману – людина занадто чутлива, з психічним розладом, опиняється після пережитого страшного досвіду (мова йде про новосадський рейд) у буденних ситуаціях, із яких не бачить виходу. Дія роману відбувається впродовж однієї ночі: від пізнього вечора до світанку. За цей короткий час він переживає головні моменти свого життя, зводячи баланс свого існування. Центральною фігурою є Андреас Сам, вихідець із єврейської родини. Він став свідком жахливих подій, які мали місце у ХХ столітті, злочинів проти людства, скоєних Гітлером та його послідовниками, що були спрямовані на неарійські раси: сербів, євреїв, румунів, українців та інші народи.

Зіткнення головного героя зі світом є насправді зіткненням і боротьбою зі смертю, чий скорий прихід він постійно передчуває. Оповідь характеризується мозаїчністю: допит свідка (II) включає розповідь про робочі бригади, про сестру Неті, корені сімейної сварки, переселення із Нового Саду і низку згаданих імен, переважно євреїв, хоч це слово ні разу не згадується. У Пролозі автор робить акцент на відчуттях. Данило Кіш включає в роман вазу Рубіна: картину, яку можна сприймати як вазу чи як два профіля, що розташовані один навпроти одного або ж піщаний годинник чи циліндр. У Розділі Картини з подорожі автор наближає читача до людини за столом. Чоловік намагається встигнути дописати листа, допоки не погасла лампа. Як тільки в оповідь включається свідомість людини, увага переноситься із зовнішнього спостереження (з наратора) на внутрішній аспект (саму безіменну людину). Марк Томсон, автор книги «Свідectво про народження: розповідь про Данила Кіша», зауважує, що «при першому прочитанні не можна їх розрізнити, бо голос і увага до візуального не змінюються у теперішньому часі» [21, с. 249]. У п'ятому розділі читач повністю має змогу заглибитись у думки людини. Це драма розуму, адже доки людина пам'ятає чи пригадує, вона впорядковує все, що колись бачила. Герой фокусує свою увагу на нав'язливих враженнях чи картинах. Спогади і марення пронизують весь роман. Людина пригадує і фантазує. Кіш зображує сам процес пригадування. Згодом нарративний голос роману звучить зовсім відчужено, майже механічно. Записки одного божевільного – це першоособова нарація із перспективи безіменного чоловіка.

За допомогою об'єктивістського стилю прологу та «Картин з подорожі» автор виражає свідомість, відчужену від зовнішнього світу. Розум героя затьмарений сумнівами та передчуттями і страждає від параноїдальних фантазій, але Е.С. майже не згадує, що над ним висить загроза стати вигнанцем. Ця нестерпна думка постійно впливає на його свідомість. Страху головного героя дислоковані в апокаліптичні візії, наприклад, у глобальну загрозу перенаселення (що панувала у 40-х рр. XX ст. у Середній Європі). Допит у стилі катехізису пародіює конвенцію всезнаючого оповідача, адже відповіді завжди представляють задалегідь зроблені висновки. В історичному сенсі автор показує силу авторитету в умовах існування тиранічного режиму, де людина стає злочинцем уже тому, що єврей і досі живий. Ця думка підтверджується у розділі «Допит свідка», де безглузді питання до свідка представлені занадто серйозно. Ді Скарпета – критик, котрий про цей роман написав найбільше, каже, що нарративні відкриття, які виявляються через відповіді на питання, відрізняються від вимовлених у вільному стилі чи діалозі. Сама динаміка розслідування наштовхує на можливість насилля [20, с. 55]. Дослідник звертає увагу на функцію переліку: питання, поставлені свідку, – це передусім створення напруження у тексті. Кубістичний метод, що застосовується у книзі: опис одних і тих самих подій із різних точок зору, представляє сильну модерністичну техніку, метою якої є психологічна характеристика.

Автор показує екстремальну долю людини в обставинах вигнання євреїв. В одному з інтерв'ю Кіш каже: «Ця проблема, яку для мене поставив Адорно, була справжнім питанням, менше моральним, а більше чисто літературним... Як внести сарказм й іронію, коли опрацьовується така трагічна тема?» [15, с. 263]. Автор «Клепсидри» наголошує, що тему зла і голокосту дуже важко показати без кліше й анахронізмів: «Відчуття безмежності, яке викликає голокост, не можна перенести у літературу, якщо його не втілити в одній людській долі, але як втілити жертву і в цьому процесі не зробити її світом чи абстракцією і, таким чином, дегуманізувати?» [15, с. 263].

Форма клепсидри, як нарації, так і об'єкта, – це не лише піщаний годинник, де пісок символізує життя Е.С., це не лише ваза Рубіна, в якій дивляться один на одного батько та син, автор і літературний персонаж, слідчий та той, кого допитують. Формою є коло чи сфера. Дослідник Марк Томсон пише, що останній розділ (Зміст) повертає читача на початок: «Кіш показує час через телескоп розуму під стресом, перетворюючи спогади у передчуття загибелі» [21, с. 268]. Сам Е.С. каже: «Адже коло є безпечним. Моє повернення в рідне село є нічим іншим, як поверненням на початок, поверненням в обійми землі, на останній ступінь великого коловороту, який описує все живе, обертаючись так в цьому колі між народженням і смертю запаморочливо, аж доки ці дві точки не поєднуються» [16]. Щасливий випадок, завдяки якому Е.С. залишив свій дім за кілька секунд до того, як він зруйнувався, займає 25 сторінок його параноїдальних тлумачень, філософських роздумів і бурлескних припущень. Усвідомивши, що він лишився живим, герой у голові починає створювати альтернативний сценарій своєї смерті. Так, у романі з'являється газетне

оголошення про фатальне нещастя, копія документа про розтин тіла, список людей, які надіслали телеграми зі співчуттям, його вибір ритуалу поховання. У «Записках божевільного» (III) герой обвинувачує своїх родичів, а також виражає свої погляди на проблему глобального перенаселення та Божої кари («Все одно усі страждатимуть, бідні і багаті, а найбільше ми – обрані!») [16]. У «Картинах із подорожі (II)» автор застосовує об'єктивістський стиль, а останній «Допит свідка» містить стилізацію інквізиції.

Кіш говорив, що література – це свобода. Кінцевою метою його роману є звільнити Е.С. від рабства вбивчої долі, яку історія підготувала для Едуарда Кіша. Дивакуватий Е.С. є тим героєм, який найкраще представляє шалений, схибнутий світ часів Другої світової війни. Структура роману є мозаїчною, і лише фінальна глава «Лист, або Зміст» надає оповіді логіки. Про це пише у своїй монографії Алла Татаренко: «Автор вибудовує своєрідну антифабулу, змушуючи дію твору текти навспак: шлях оповіді веде до витoku, до джерела» [8, с. 88].

У романі показані як зовнішній, так і внутрішній світи залізничного службовця Е.С. Роман «Клепсидра» нагадує Універсальну Книгу – модерністичну фікцію. Якщо у період раннього і зрілого модернізму роман відповідав вимозі «відкритості» світові, неважливо «малому» світові тривіальності чи світові проблематично «великої» постісторичності, і через це вважався ексклюзивним, то у перехідному етапі пізнього модернізму він показує неоднозначні симптоми кризи. Як каже Едуард Сам, герой і автор відомого «Листа»: «Я розвинув ту поетичну гірку метафору, розвинув її пристрасно і послідовно, до кінця, до наслідку, що переростає зі сну в дійсність (і навпаки), із ясності у фурор (і навпаки), яка переходить із життя в смерть, неначе немає межі, і навпаки» [17, с. 281]. Цей лист є «прототипом» всеохопної складної романної конструкції, в центрі якої знаходиться «піщана» категорія часовості як тієї сили, яка невпинно управляє людською екзистенцією, а також символічним художнім самоспогляданням і самопізнанням. Дослідник сербського модернізму і зокрема творчості Данила Кіша Тихомир Брайович пише, що через це часовість, а особливо смертність як визначене остаточне екзистенційне мірило, постає у романі пізньомодерністичною візією Книги, яка набуває абсолютно інтегральної форми [3, с. 269]. Трагічний герой Кішового «родинного циклу» усвідомлює, що його рукопис «стане вже на світанку лише мертвим рукописом у мертвому морі часу... письмово закопанам у темний фундамент ночі, у крихкому фундаменті істоти, свідченням про якість далеке майбутнє» [17, с. 279].

Постмодернізм має свій погляд на людину, її природу та сутність. Давор Беганович зараховує «Родинну трилогію» до «карнавалізованої літератури» і підкреслює, що романи Кіша містять елементи меніппеї — виду серйозно-сміхового жанру. Термін вперше введений М. М. Бахтінін в «Проблемах поетики Достоевського» як узагальнення античного жанру меніппова сатира [2, с. 234]. Для неї характерні сцени скандалів, ексцентричної поведінки, порушення загальноприйнятого і звичного плину подій [1, с. 135]. Вона позначена і фантастикою з незвичайною оповід-

ною перспективою, що проявляється і на морально-філософському рівні: людина вступає у стосунки сама з собою, в результаті чого з'являється двійник. Бахтін пише: «Редукований сміх позбавлений безпосереднього вираження, він не «звучить», а його слід лишається у структурі картини і мовленні, передбачається» [1, с. 176].

Через особливу природу божевільного Е.С. список подій і людей у його допиті стає безмежним. У нічних мареннях божевільного розкривається історична картина подій в Югославії. Е.С. розповідає новини, які чув чи про які читав. Зі «Сповіді божевільного» стає відомо, що Е.С. вимагав від своїх сестер повернути йому частину батьківської спадщини. Сповідь сповнена апокаліптичних візій. У «Картинах з подорожі» показані сцени з табору, де герой перебуває на вимушених роботах.

Вигнання як важлива складова художнього світу героя роману «Клепсидра» пов'язане з темою єврейства, що, своєю чергою, опирається на проблему іншого. Цій проблемі присвячена, зокрема, праця Юлії Кристевої «Самі собі чужі» [7], де дослідниця вивчає розвиток проблеми «іншого» в усіх можливих його іпостасях. «Іншим» вважається той, хто не має жодних точок дотику до людей, поруч з якими він змушений жити. Ю. Кристева пише про це так: «Інший» – це той, що існує поза: поза сім'єю, поза суспільною групою, поза соціумом взагалі» [7, с. 7] – у такий спосіб усі люди більшою чи меншою мірою чужі одне одному через відчуття власної «інакості». Концепт іншого та відчуження у романі передусім пов'язаний із єврейством, вигнанням та смертю. У центрі роману образ батька – Едуарда Сама, його емоції після того, як він уникнув страждань у ново-садській облозі в січні 1942 року і до квітня того ж року, коли надіслав листа своїй сестрі. Восени 1944 року батько з усіма членами своєї єврейської родини прибули в Аушвіц. Оповідь про цю сім'ю – це символічне представлення долі євреїв у Південній Бачці, які страждали від рук нацистів, хорватів-ушастів і угорців. Єврейські та сербські родини були привезені на беріг річки Дунай, де їх змушували розбивати лід, де потім вони були вбиті і скинуті у воду. У романі смерть пов'язана передусім із знищенням євреїв. Тематично у творі згадується про два тоталітарних режими. Так, Строва – робітник у домі Розенбергових, втікши від нацистів, згодом зник у сибірському таборі на вимушених роботах, молодший пан Розенберг втік із Нового Саду в Будапешт, проте в Угорщині був ув'язнений і згодом вчинив самогубство, аптекар Гросенгер ув'язнений у Петрограді і розстріляний як бранець.

У «Клепсидрі» автор порушує тему вигнання, приниження, блукання, голоду і смерті. Марина Гоголю у дисертації «Проза Данила Кіша: парадигматика і поетика» [4] слушно пише про ідею безталанності, яка обґрунтована в «Трактаті про картоплину» [407]. Дослідниця зазначає, що герой займає споглядальну позицію, сповнену іронії, що характерно для постмодерністського розуміння світу: «І бачиш зараз, коли дивлюсь на жebraчу картоплю, не можу забути про її дивовижну схожість до людини, а з іншого боку, якщо дозволиш, - до єврея» [6, с. 392]. Слободанка Владів-Гловер зауважує, що рослина, з якою ототожнює

єврейство Е.С., вказує на його архетипне аутсайдерство [22, с. 58].

У продовженні «Записок одного божевільного» Е.С. аналізує свій психологічний розлад: «Але те, що мене налякало (усвідомлення не породжує втіху) і, що ще сильніше збільшило моє внутрішнє тремтіння... це усвідомлення, що моє божевілля є справді ясністю, і що для мого видужання – адже цей стан лихоманки не можна витримати – потрібне справді божевілля, сказ, забуття, і тільки сказ мене врятує, тільки божевілля принесе одужання!» [16].

У романі «Клепсидра» є багато єврейських мотивів: головний герой постає жертвою через своє єврейське походження. Батько представляє не лише метафору декадентного божевільного єврея, а модерний тип людини, яка вірить, що «краще бути серед вигнанців, ніж серед переслідувачів» (Талмуд: Бава Кама). Варіація на тему Ноевого потопу – це символічне розкриття теми зла, яке людина носить у собі і яке загрожує особистому життю і життю інших, що призводить до людської катастрофи. Мотив смерті пов'язаний із угорськими військовими і нацистами, які чинили насилля, терор і вбивства. Їх і втілюють вершники Апокаліпсису. У частині «Допит свідка» з'являються слідчі. Вони безіменні, і невідомо, одна це людина чи кілька. Можна припустити, що слідчий існує лише в уяві Е.С. У «Картині з подорожі» автор символічно подає образ роздвоєння особистості, її розбитих думок. Виявляється, що це лише тінь Е.С., доля якого бути божевільним у шаленому світі. Сам же герой вважає, що його власне божевілля – це лише рефлекс світу, свідком якого він є. Показовою є сцена, в якій зграя голодних псів нападає на Е.С. і віднімає у нього шматок свинини, призначеної для сімейної святкової вечері. Щоб зберегти свою шкуру, головний герой все одно відриває частки свого м'яса і кидає їх в сторону, аби відволікти собак. Цей сон слід сприймати в переносному значенні. Е.С. бачить себе як такого, що «хапає свою печінку, а пси-орли її роздирають; зриває свої нирки-близнюки, і пси їх ковтають; гризе дрібні шматочки свого серця і випльовує їх подалі від себе, в той час, коли його батьківське серце стає полоном голодних псів» [16]. У романі ця сцена повторюється кілька разів, а наприкінці твору у листі показана як «доля – це пес». Маріанна Бірнбаум у своїй праці «Історія і людські стосунки» так аналізує твір Кіша: «Найбільше ця метафора говорить про виживання людини у тваринному світі псів чи... це метафора про спробу людини вижити за всяку ціну, навіть, якщо ця ціна така, що і він поводить себе як звір і відкидає зубами живе м'ясо» [11, с. 345-360]. Галюцинації і сни є ніщо інше як альтернативне вирішення проблеми у ситуації відчуття приниженого чоловіка, котрий опинився в умовах, коли не може піклуватися про свою родину. Нестача сили для здійснення справжнього вчинку призводить до того, що його сни стають справжньою одержимістю і божевіллям, якими пояснюються його апокаліптичні візії [13, с. 98]. Іншими словами, це картина Е.С. власними очима.

Лілі Халперт Замір вказує, що чоловіки у романі Кіша – герої. Вони не є стереотипами: мають імена, помирають хороброю смертю, не страждають від голоду і холоду. Дослідниця пише: «Рішучість у їхніх вчинках, сила їхніх відчуттів, а інколи і тіла, предста-

вляють гостру опозицію особистості Е.С., божевільного, який кровоточить через своє запізнале єврейство, що носить «насліддя близької смерті» [13, с. 101]. Постать Е.С. – не єдиний образ, що з'являється у творі Данила Кіша. Дослідник південнослов'янських літератур і культур із Бая-Луки (Боснії та Герцеговини) Давор Беганович пише, що роман містить «нескінченну кількість мертвих душ, які пішли з життя і перебувають в його свідомості, які виринають з його розмов і з'являються, чарівним чином ожилі перед змученим поглядом його очей» [10, с. 228]. Однією із показових постатей у цьому сенсі є фігура доктора Максима Фройда – новосадського гінеколога. Поряд із ним у романі присутній і його двійник – психіатр Зигмунд Фройд. Їхній паралелізм проявляється у сцені, де у головного героя з'являється кровотеча, і він перетворюється на жінку. Фройда можна впізнати і в чоловікові, який допомагає головному героєві перев'язати руки. Мозок Фройда, що тричі зустрічається в тексті, символізує звільнення від тілесного, утвердження матеріалізованої, кристалізованої думки. Німецька філолог Рената Лахман припускає, що ця кристалізована думка – це зашифрована ідея психоаналізу, єврейства чи смерті. Дослідниця пише про їхню нероздільність, тобто один компонент може замінити інший [19]. Це твердження пов'язане з концептом смерті, абсолютною і незмінною, з якої немає вороття. Проте Данило Кіш своїм романом «Клепсидра» бачить цю проблему по-іншому: завжди є повернення, доки існують ті, кого можна вбити, ті, котрі можуть стати на місце знищених, замучених і вбитих. У цьому значенні смерть і травма суголосні, бо в них закладена ідея безмежного нав'язливого повторення. Літературний текст, в якому переважають ці два концепта і сам постає травмою. Він представлений як спроба показати те, що неможливо показати, за словами Г.Хартмана, негативна нарративність, яка «визначає темпоральну структуру, що тяжіє до колапсу, вибуху у зарядженому травматичному ядрі, так що фабула редукована на примусове повторення, а не є автентичною «у часі»» [14, с. 548]. Оповідач Данила Кіша вписує в «Клепсидру» травму, яку описує: роман стає примусовим повторенням завжди тієї ж події (низки подій), які принизані жахом. У його ядрі не існує нічого: «Клепсидра» є довершеною порожнею.

Роман «Клепсидра» пов'язаний із теорією шизоаналізу. Поняття іншого в людині є визначальним для постмодернізму, адже сама його присутність робить людину нетотожною самій собі. Несвідомий характер «іншого» виводить людину за межі певної норми (психічної, соціальної, моральної), наслідком цього є розуміння людини як безумної. Важливе значення з цього приводу має концепція М.Фуко про «людину шалену» [9, с. 10]. На його думку, саме в божевільні проявляється та істина, що недоступна розуму.

Важливою для нашого дослідження роману є концепція шизоаналізу, створена Ж.Дельозом та Ф.Гваттарі [5]. Шизоаналіз визначає «ідеал вічного кочівника, необхідність постійного паломництва в пустелю», а людину – частиною світу, де смерть являє собою невід'ємний складник життя. Концепція шизоаналізу базується на трьох аспектах – «бажання», «машина», «тіло без органів» (які притаманні і концептуальному персонажеві). Поняття машина і бажання

тісно пов'язані з поняттям виробництво, яке в онтології Дельоза-Гваттарі позначає постійне творення світу в межах самого світу. У романі «Клепсидра» ці аспекти проявляються як «Реальність у собі», представником якої є герой Е.С. «Машина бажання» постійно продукує той чи інший стан, що спричиняється до споживання чи нового народження. Третій концепт «тіло без органів» – це саме життя і переживання. Ілюстрацією є бажання Е.С. породжувати свій об'єкт у вигляді галюцинацій чи фантазій.

Висновки. Так «смерть» і «вигнання» є центральними концептами художнього світу роману «Клепсидра». Весь роман сповнений передчуттям смерті, безкінечними спогадами про загиблих чи тих, хто вчинив самогубство. Концепт смерті у Данила Кіша тісно пов'язаний із історією: вона невідворотна, одночасно є кінцем і початком, постійним повторенням, адже доки є жертви, доти існують вбивці. Концепт вигнання у романі відтворений через субконцепти іншого, чужинця, що обумовлюється як єврейством, так і неприйняттям. Роздвоєна особистість героя страждає, породжує нав'язливі фантазії та спогади. Божевільня Е.С. пояснюється тими умовами, в яких він перебуває. Літературний світ «Клепсидри» можна назвати «шизоїдним» – це світ марень, снів, галюцинацій, нав'язливих образів, пов'язаних з травмою, думками і картинами про смерть. Функція переліку, присутня у тексті, є не лише інструментом процесу пригадування головного героя, а й засобом створення напруження і параноїдальних візій. Функція дзеркала та кубістичний метод дають змогу авторові показати одні і ті ж картини й образи з різних точок зору. «Машина бажання» як невід'ємна частина «шизоїдного» світу героя символізує вільного індивіда – «шизо», який як «деконструйований суб'єкт», «породжує себе як вільну людину, позбавлену відповідальності, самотнього, здатного, нарешті, сказати і зробити щось просто від свого імені, не питаючи на те дозволу: це бажання, що не випробовує ні в чому потреби, потік, що долає бар'єри і коди. Він просто перестав боятися збожеволіти» [5, с. 131]. Герой такого світу сам творить реальність, яка існує всередині нього, де смерть є невід'ємною частиною життя.

Е.С. – прототип Агасфера, вічного жида, котрий за християнською легендою штовхнув Ісуса на його хресній дорозі на Голгофу і приречений на блукання аж до другого пришествя. Бессмертя є і прокляттям, і надією на спокуту. Саме через це виникає концепт «вигнання». На відміну від роману «Сад.Попіл», в якому суспільство не розуміє Е.С., приймаючи його за блазня та божевільного, у романі «Клепсидра» головного героя не приймає родина. Смерть у романі – це символ зниклого світу Центральної Європи. Е.С. – жертва над жертвами, соціальна, метафізична та історична, адже для нього не існує притулку, вигнаний собою та іншими. Розвиток образу Е.С. як страждальця проходить від трагікомічного п'ятика, котрий відчуває жалість до себе, через суспільно неприйнятого до жертви історичних подій. Вигнання та смерть пов'язані із моделлю історичної жертви, що притаманна всій творчості Данила Кіша. Ідеологічне зло ХХ ст., представлене сталінізмом і фашизмом і відтворене у романі підтверджує думку, що людина приречена на страждання.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского / М.Бахтин. – М.: Советская Россия, 1979. – 320 с.
2. Бахтин М. Pro et Contra / М.М. Бахтин. – Санкт-Петербург: Издательство Русского христианского гуманитарного института, 2001. – Т.2. – 551 с.
3. Брајовић Т. Облици модернизма/ Тихомир Брајовић. – Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2005 (Београд: Чигоја штампа). – 270 с.
4. Гоголя М. Проза Данила Киша: парадигматика і поетика: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.03 / М.П.Гоголя //; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2013. – 190 с.
5. Делёз Ж., Гваттари Ф. Анти-Эдип. Капитализм и шизофрения / Ж.Делёз, Ф.Гваттари; [пер. с фр. и послесл. Д. Кралечкина, науч. ред. В. Кузнецов]. – Екатеринбург: У-Фактория, 2007. – 672 с.
6. Киш Д. ПОРОДИЧНИ ЦИРКУС: Рани јади. – Башта, пепео. – Пешчаник / Данило Киш. – Београд: Просвета, 2001. – 660 с.
7. Кристева Ю. Самі собі чужі / Юлія Кристева; [пер. з фр. З. Борисюк]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. – 264 с.
8. Татаренко А. Поетика форми у прозі постмодернізму (досвід сербської літератури): монографія / Алла Татаренко. – Львів: ПАІС, 2010. – 544 с.
9. Фуко М. История безумия в Классическую эпоху / Пер. с франц. И.К. Стаф. – Санкт-Петербург: Университетская книга, 1997. – 576 с.
10. Beganović D. Pamćenje traume: Apokaliptička proza Danila Kiša / Davor Beganović. – Sarajevo: Zoro, 2007. – 315 str. (Biblioteka Interslavica, knj. 1).
11. Birnbaum M D. History and Human Relationships in the fiction of Danilo Kiš / Marianna D. Birnbaum // Cross Currents (A yearbook of Central European Culture), Volume 8 (1989). – С.345-360.
12. Gorki talog iskustva / [Priredila Mirjana Miočinović]. – Beograd: Prosveta, 2007. – 371 str. (Sabra-na dela Danila Kiša; knj. 15).
13. Halpert-Zamir L. Danilo Kiš: Jedna bolna odiseja / Lily Halpert-Zamir; (prevod s hebrejskog Ana Šomlo). – Beograd: Ateneum, 2000 (Beograd: Vojna Štamparija). – 195 s.
14. Hartman G. On Traumatic Knowledge and Literary Studies / Geoffrey Hartman // New Literary History, 1995.– 26, P. 537-563.
15. Homo Poeticus: Essays and Interviews, uredila I predgovor napisala Susan Sontag, preveli Michael Henry Heim, Francis Jones and Ralph Manheim (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1995).
16. Kiš D. Peščanik.– Režim pristupa: <https://ru.scribd.com/doc/223811586/Pe%C5%A1%C4%8Danik-Danilo-Ki%C5%A1>
17. Kiš D. Peščanik / Danilo Kiš. – Beograd, 1983.
18. Kiš D. Peščanik / Danilo Kiš. – Beograd: Arhipelag, 2014.– 224 s.
19. Lachmann R. Danilo Kiš: Factography and Thanatography (A Tomb for Boris Davidovich, Psalm 44, The Hourglass) / Renate Lachmann // Partial Answers 4(2), 2006. – С. 219-238.
20. Scarpetta G. La diaspora du sens / G.Scarpetta // L'age d'or du roman. – Paris: Bernard Grasset, 1996. – P. 175-204.
21. Tompson M. Izvod iz knjige rođenih: priča o Danilu Kišu / Mark Tompson; preveo s engleskog Muharem Bazdulj. – Beograd: Clio, 2014 (Beograd: Rotografika). – 613 s.
22. Vladiv-Glover S. Postmodernizam od Kiša do danas / Slobodanka Vladiv-Glover. – Beograd: Filip Višnjić, 2000. – 271 s.

REFERENCES

1. Bakhtin M. Problemy poetiki Dostoevskogo / M.Bakhtin. – M.: Sovetskaiia Rosiia, 1979. – 320 p.
2. Bakhtin M. Pro et Contra / M.M.Bakhtin. – Sankt-Peterburg: Izdatelstvo ruskogo hristianskogo gumanitarnogo instituta, 2001. – T. 2. – 551 p.
3. Braiovich T. Oblitsi modernizma / Tihomir Braiovich. – Beograd: Drushtvo za srpski iezik I knizhevnost Srbie, 2005 (Beograd: Chigoja shtampa). – 270 p.
4. Gogulia M. Proza Danila Kisha: Paradigmatika I poetika: dis. ...kand. filol. nauk: 10.01.03 / M.P.Gogulia//; Kuiev. Nats. Un-t im. Tarasa Shevchenka. – K., 2013. – 190 p.
5. Deleuze G., Guattari F. Anti – Oedipus: Capitalism and Schizophrenia / G. Deleuze., F. Guattari; [per. S fr. i poslesl. D. Kraliechkina, nach. red. V. Kuznietsov]. – Ekatiernburg: U-Faktoriia, 2007. – 672 p.
6. Kish D. PORODICHNI CIRKUS: Rani jadi. – Bashta pepeo. – Peshchanik / Danilo Kish. – Beograd: Prosveta, 2001. – 660 p.
7. Kristieva Y. Sami sobi chuzhi / Yuliia Kristieva; [per. z fr. Z. Borysiuk]. – K.: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2004. – 264 p.
8. Tatarenko A. Poetyka formy u prozi postmodernizmu (dosvid serbs'koiu literatury): monografiia / Alla Tatarenko. – L'viv: PAIS, 2010. – 544 p.
9. Fuko M. Istoriia bezumiiia v klassicheskuiu epohu / Per. s frants. I.K.Staf. – Sankt-Peterburg: Univiersitetskaia kniga, 1997. – 576 p.

The main components of character's artistic world of the novel «Hourglass» by D. Kiš

L. V. Tokarieva

Abstract. The article researches the artistic world of the novel. The paper defines it like schizoid, full of delusions, hallucinations and visions. The author achieves an atmosphere of tension through listing, cubist method and reflectivity. The character acts as a "desiring machine", reality in itself. Exile, alienation, the problem of the other and inability to escape death are connected with his Jewish origin. Using elements of «reduced fiction» the author represents the idea of doppelganger and lunatic man. The Hourglass symbolizes duality, interrogator and defendant, executioner and victim, eternal return.

Keywords: postmodernism, Jews, trauma, alienation, «desiring machine», «body without organs».

Основные составляющие художественного мира персонажа романа «Клепсидра» Д. Киша

Л. В. Токарева

Аннотация. В статье исследуется художественный мир романа. Отмечается, что он – шизоидный, состоит из сумасшедших фантазий, галлюцинаций и видений. Атмосфера напряжения достигается с помощью листинга, кубистического метода и зеркальности. Персонаж выступает как «машина желания», реальность в себе. Изгнание, отчуждение, проблема другого и невозможность избежать смерти обусловлены его еврейским происхождением. Идея двойника и безумного представлена с помощью элементов «редуцированной фантастики». Клепсидра символизирует дуальность, следователя и подсудимого, палача и жертву, вечное повторение.

Ключевые слова: постмодернизм, еврейство, травма, отчуждение, «машина желания», «тело без органов».

Les recherches de la conceptualisation littéraire en Ukraine: analyse critique et perspectives

D. O. Tchystiak

Université nationale Taras Chevtchenko de Kyiv
Corresponding author. E-mail: dmytro.tchystiak@gmail.com

Paper received 28.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

L'article est consacré à l'analyse critique des problèmes de la structure de la conceptualisation littéraire dans les recherches linguistiques en Ukraine avec une étude comparée de ces traditions scientifiques. Il existe une tendance d'interpréter le concept comme un amalgame des structures mentales qui conceptualisent la sémiotique de la poésie et une autre tendance à analyser les structures conceptuelles comme un ensemble de thèmes, d'images et d'idées avec un fort substrat mythique. Il est suggéré qu'une analyse intégrale de ces deux tendances de recherche doit être menée au sein de la linguistique conceptuelle et de la poétique cognitive, avec l'apport de l'analyse linguo-mytho-poétique.

Mots clés: *concept littéraire, image, image du monde, poétique, linguistique conceptuelle.*

L'étude de la conceptualisation littéraire dans la lignée des recherches des images du monde des écrivains les plus divers devient de plus en plus présente dans le paysage linguistique contemporain, et non seulement dans les sciences du langage mais également dans les sciences humaines en général. On pourrait noter que cette actualisation de la notion du concept s'ancre dans le paradigme textocentriste et anthropocentriste post-structuraliste qui est caractérisé par une approche d'intégration transdisciplinaire. Par ailleurs, les recherches cognitives et linguo-culturelles permettent de cerner certains problèmes complexes dans le texte littéraire qui sont les problèmes du niveau esthétique. Ces problèmes, la stylistique linguistique (dans son courant intégrant, à savoir les travaux de V. Ledeniova, V. Pichtchalnikova, I. Tarasova) et la poétique linguistique (dans la lignée intégrante des études de V. Vinogradov, V. Zadornova, V. Bourbelo, Z. Khovanskaïa, parmi d'autres), elles ont à peine réussi à les cerner. Par contre, l'analyse cognitive dans les sciences du langage a réussi à porter l'attention sur les phénomènes des liens entre langue et culture pour la constitution des signes dynamiques dans le texte littéraire, ces problèmes qu'avaient entrevus à peu près à la même époque les représentants de l'école de la sémiotique culturelle Moscou-Tartu ainsi que les chercheurs du paradigme post-structuraliste (par exemple, les recherches de J. Kristeva, de R. Barthes, puis la sémantique interprétative du groupe de F. Rastier).

Les chercheurs ukrainiens ont réussi à produire quelques études de fond sur la délimitation de la notion du concept, de sa structure, et même les méthodes d'analyse de ce phénomène de langue et de la culture (recherches d'A. Prykhodko et d'O. Selivanova). Il existe un certain nombre de travaux consacrés à la conceptualisation littéraire (études d'I. Bekhta, de L. Belekova, de T. Viltchynska, de V. Ivachtchenko, d'O. Kaganovska, de V. Nikonova) que nous pourrions caractériser par une forte pluralité des analyses qui produisent des interprétations multiples et, par conséquent, disparates sans produire une idée stricte sur la délimitation du concept littéraire, sans formuler ses particularités par rapport au concept linguistique ou culturel, sans formuler clairement sa structure conceptuelle, ni proposer une méthode claire d'analyse de ce phénomène textuel. Par ailleurs, les problèmes d'interaction cognitive et imaginative dans la structure du concept littéraire restent non-résolus bien

qu'ils aient été étudiés dans les études linguistiques les plus diverses.

Le but de cet article serait donc de modéliser les particularités principales dans l'analyse linguo-cognitive de la conceptualisation littéraire, en tenant compte des structures imaginatives et mentales de la production des signes textuels.

Les objectifs de la recherche comportent: a) la délimitation de la notion du concept littéraire dans un contexte linguo-culturel, linguo-esthétique et linguo-cognitif de ce phénomène sémiotique; b) la délimitation des structures principales qui font partie du processus de la conceptualisation littéraire; c) l'étude comparée des recherches de conceptualisation littéraire dans la synchronie et dans la diachronie; d) la délimitation des structures mythiques et mytho-poétiques dans la structure du concept littéraire; e) la recherche de corrélations entre l'analyse linguo-cognitive, linguo-poétique et linguo-mytho-poétique dans l'étude du concept littéraire.

L'objet de l'étude serait la conceptualisation littéraire dans l'union des phénomènes mentaux et imaginatifs réalisés dans le texte littéraire (qui est le matériel de l'étude) qui est une forme sémiotique complexe de l'activité psychique, langagière et cognitive de l'homme, une activité ayant pour but la pragmatique esthétique.

Il est à noter que la description du niveau esthétique du texte littéraire a déjà été produite par des recherches de V. Vinogradov, de V. Vinokour, de V. Zadornova, de V. Pichtchalnikova, de L. Hébert et de F. Rastier mais nous proposons pour la première fois une analyse critique du problème des rapports qui existent entre l'imagination et la conceptualisation dans les travaux des linguistes ukrainiens ce qui comporte la nouveauté de notre étude et cette recherche s'ancre dans l'ensemble de nos travaux sur la sémantique du texte littéraire.

Nos méthodes de la recherche se basent sur les données philosophiques du fonctionnement de l'objectif et du subjectif dans la langue et la pensée, dans la structure et dans le système langagier dans la synchronie et dans la diachronie. Nous utilisons également les méthodes comparative et typologique pour l'analyse des tendances linguo-poétiques, linguo-cognitives et linguo-mytho-poétiques dans la philologie ukrainienne contemporaine avec ses corrélations avec le paradigme de recherche russe et francophone. Cette analyse est par conséquent inséparable de la mise en valeur de ces méthodes spéciales des re-

cherches philologiques contemporaines, à savoir l'analyse linguo-poétique, linguo-congitive et linguo-mytho-poétique.

Commençons notre analyse par quelques formulations et quelques descriptions de la notion du concept littéraire. Par exemple, V. Maslova délimite le concept littéraire comme "un ensemble des notions, des idées, des sentiments, des émotions, et parfois même des pulsions de la volonté produites par les associations littéraires tout en soulignant que ce type de concept "est proche des images", "les inclut" en s'ouvrant au lecteur par "les sens émotionnels" [6, p. 35]. Notons que la notion des "sens émotionnels" met en confusion les aspects d'analyse sémantique, psycho-linguistique et cognitif. O. Vorobïova définit les concepts littéraires comme "des phénomènes complexes de nature holographique qui gardent un potentiel énergétique puissant qui devient la source d'une résonance émotionnelle avec la perception du lecteur" [3, p. 60]. Cette constatation s'ancre dans les recherches transdisciplinaires novatrices, notamment dans les lignées de la synergétique, de la critique réceptive et de la théorie intertextuelle (dans sa version d'analyse sémiotique représentée par R. Barthes ou N. Kouzmina), sans pour autant définir ni les particularités de la structure ni la sémantique de la notion du concept littéraire. On ne s'étonnera pas de l'idée émise par O. Vorobïova qui suggère que l'analyse adéquate des concepts littéraires ne pourrait pas se poursuivre en utilisant des méthodes d'analyse cognitive traditionnelles utilisées pour la description des concepts linguistiques ou culturels, à savoir les méthodes compositionnelles, étymologiques, stylistiques etc. En effet, il faudrait tenir compte de l'individualité de l'auteur du message littéraire tout comme de l'image du monde de son récepteur mais ces considérations ne pourraient pas garantir une méthode claire de l'analyse d'une production de sens trop individualisée. Tâchons de voir comment les chercheurs ukrainiens et russes analysent ces concepts littéraires insaisissables.

On trouve une synthèse des recherches du concept littéraire dans la linguistique et dans la théorie littéraire dans l'étude récente d'I. Tarasova qui souligne à juste titre une particularité de notre notion clé que voici: "les phénomènes psychiques individuels de chaque auteur s'unissent aux unités de la création artistique, aux images" [11, p. 744]. Malgré le manque de distinction entre les termes "concept", "image" et "création artistique" on soulignera l'attention que porte I. Tarasova à la distinction de la notion de "eidos" (en tant qu'union indissoluble des éléments sémantiques de la conceptualisation littéraire) de celle de "logos" (l'inventaire logico-formel des caractéristiques du concept). On notera que ces deux notions ont été empruntées au philosophe soviétique A. Losev, à son travail "Philosophie du nom". I. Tarasova développe la distinction émise par A. Losev et conclut à juste titre que "si on donne au concept le statut générique pour tous les types de représentation mentale, alors les concepts avec des noyaux objectifs ou émotionnels pourraient servir de base pour caractériser les particularités de l'image (eidos), tandis que les concepts aux dénominateurs abstraits (les gestalt) décriraient les caractéristiques du logos" [11, p. 744]. Par ailleurs, I. Tarasova se réfère au travail "Psychologie cognitive" de R. L. Solso à qui elle

emprunte l'idée que "l'information codée en images à un certain niveau serait probablement codée d'une manière conceptuelle à un autre niveau, plus profond" [11, p. 744]. Plus loin dans sa recherche I. Tarasova soutient l'idée (déjà émise par G. Gatchev, M. Gueï et V. Pereverziev) qu'il serait impossible de coder la sémantique de l'image par les schémas conceptuels. Cela entraîne la chercheuse à considérer la notion du concept comme une construction épistémologique et méthodologique sans fondement dans le texte et même à inciter les chercheurs à "déactualiser la méthodologie de l'analyse conceptuelle en linguistique" [11, p. 745]. Sans suivre la chercheuse dans ces considérations trop catégoriques nous allons émettre quelques idées qui découlent de ses idées précédentes. Tout d'abord, il faut souligner que dans le travail d'A. Losev "Philosophie du nom" il existe une autre considération: "le Logos est une réalité [...] en tant qu'instrument [...] la réalité de la logique est une réalité de l'utilisation de la logique, tandis que la réalité de l'eidos est une manifestation de l'essence en tant que telle" [5, p. 121]. Cette distinction entre le logos et l'eidos d'après A. Losev pourrait projeter au niveau de la structure du texte littéraire l'existence de deux niveaux d'analyse: celui des images, des thèmes et des idées (comme l'a démontré O. Kaganovska dans son analyse des romans français) et celui de la cognition (en tant qu'organisation conceptuelle des signes-images ou en recherchant des relations entre les concepts clés comme l'a démontré V. Nikonova dans son analyse de la poétique shakespearienne).

Cette dualité de l'analyse au niveau esthétique du texte littéraire a déjà été notée par V. Pichtchalnikova qui a remarqué le fait que "l'émotion esthétique de l'auteur" [8, p. 21] se réalise dans les éléments de la forme linguistique, en s'accroissant tout particulièrement dans les répétitions et les oppositions sémantiques au niveau des structures profondes du texte (notamment par la création d'un système métaphorique particulier chez chaque auteur) qui deviennent par conséquent les moyens de verbalisation des concepts textuels. Il est à noter que l'amplification des liens associatifs dans la langue du texte littéraire s'opère par la continuité du sens dans les structures des images verbales (symboles, formules poétiques, figures stylistiques) qui s'organisent dans les champs sémantiques plus vastes d'après la structure conceptuelle (noyau et périphérie). Il faudra également souligner la définition du style individuel de l'auteur (idiostyle) émise par V. Pichtchalnikova comme "un système des représentations logico-sémantiques des sens individuels les plus importants de l'auteur d'un texte littéraire" qui trouve son objectivation "dans l'activité esthétique langagière, dans la nécessité de transformer les expressions langagières par l'individualité de l'auteur" [9, c. 49].

L'étude du concept littéraire s'avère plus productive dans les recherches qui cernent le dynamisme diachronique des structures du texte littéraire. Ainsi, L. Belekova détecte dans la poésie américaine les images qui transmettent des archétypes, des stéréotypes, des idiotypes et des kénotypes. La chercheuse souligne à juste titre que "les archétypes se transforment en images poétiques au fur et à mesure de la formation de la conscience mythopoétique" [1, p. 298]. Cette conscience my-

thopoétique de l'auteur est connotée par le contexte culturel de son époque ce qui entraîne la stéréotypisation des images individuelles: idiotypes (donc typiques pour chaque auteur) et kénotypes (images uniques). Ainsi, L. Belehova met en valeur la présence dans un texte littéraire des schémas archétypales empreintes de connotations historico-culturelles, dans la lignée de N. Frye et de M. Eliade. Par contre, notre étude sur l'imaginaire mythopoétique dans le premier théâtre de M. Maeterlinck [13] a démontré que dans un texte littéraire fonctionnent les niveaux différents de la sémantique archaïque ce qui remet en cause la définition des archétypes en tant que structures qui n'impliquent qu'une sémantisation synchronique. Cette considération mérite une analyse plus approfondie.

L'analyse diachronique se poursuit dans la lignée de la poétique cognitive dans les recherches linguomythopoétiques. Ainsi, N. Sloukhaï a émis l'hypothèse que dans l'image du monde dans la langue cohabitent l'image du monde profane ainsi que l'image mythopoétique du monde de chaque ethnos. Cette dernière est assimilée à "l'image du monde langagière de l'auteur" [10, c. 23]. Sans mettre en question la présence des structures mythopoétiques dans le noyau de l'image du monde d'un auteur particulier, il est difficile de croire à l'assimilation totale de la conceptualisation littéraire à l'image mythopoétique d'un ethnos. Il serait d'ailleurs important de délimiter cette dernière notion face aux notions du mythe et de la mythopoétique. Il serait plus adéquat de souligner que le substrat mythique pourrait se projeter dans le système sémantique de chaque auteur par la combinaison différentielle des structures mythiques. Dans sa recherche T. Viltchynska a raison de ne pas confondre l'image ethnomythopoétique du monde avec "l'image sacrée du monde" qu'elle délimite comme "l'interprétation par l'écrivain du monde et de sa place dans ce monde dans la forme verbale, par l'union de la conceptualisation folklorique et des recherches individuelles de l'auteur qui se basent sur les particularités de l'image du monde conceptuelle et l'image du monde linguistique" [2, p. 26]. On devra souligner que l'analyse linguomythopoétique du texte littéraire met en valeur les structures archétypales de la conceptualisation sans attirer une attention particulière sur les problèmes de rapport entre les structures mythopoétiques, conceptuelles et imaginatives dans l'image du monde de chaque auteur ce qui pourrait cerner la structure du concept d'une manière plus adéquate.

L'analyse critique des recherches contemporaines dans le domaine de la structure du concept littéraire nous incite à relever non seulement des succès mais également tout

un éventail de problèmes non résolus dans les études consacrées aux images du monde des écrivains francophones. L'atout des recherches de la linguistique cognitive est sans doute la perspective de sortir hors de l'analyse des structures intra-textuelles que l'on pouvait suivre dans la linguistique structurale, ainsi que dans la stylistique linguistique et dans la poétique linguistique. La linguistique cognitive met en valeur dans un texte littéraire le niveau des images, des thèmes, des idées et des concepts ce qui pourrait délimiter la nature, la structure et les particularités du niveau esthétique du texte littéraire. Cette sorte de recherche ne pourra être menée que par une analyse transdisciplinaire des plus larges, pour faire valoir le contexte historico-culturel du texte analysé. Les concepts littéraires ne sont pas uniquement des structures de l'imaginaire individuel mais sont reliés à la génération de la signification en tant que monades de la production textuelle dans les codes sémiotiques différents (mythopoétique, psycholinguistique, philosophico-esthétique etc).

L'une des lacunes majeures des recherches de la conceptualisation littéraire, c'est l'absence d'une corrélation stricte entre le code imaginaire et le code cognitif dans la production de la signification textuelle. Cette lacune génère des analyses fragmentaires de l'image du monde des auteurs analysés soit avec l'attention pour leurs thèmes, leurs idées et leurs images, soit uniquement pour leurs paysages mentaux sans tenir compte des particularités imaginatives. Par ailleurs, les données de l'analyse de la poétique cognitive dans l'aspect diachronique attestent qu'il existe un vaste noyau des structures connotées par la sémiotique mythopoétique autour desquelles se greffent les images individuelles des auteurs analysés. Par contre, l'analyse cognitive devrait assurer l'étude des particularités d'organisation du système conceptuel du niveau imaginaire et thématique du texte littéraire.

Il nous apparaît perspectif d'assurer une analyse intégrale imaginaire-cognitive (entrevue dans les recherches de F. Rastier, L. Hébert, J.-L. Chiss et J. Delacour, entre autres) qui pourrait être menée après une remise en question des rapports entre ces deux volets de la sémiotique littéraire qui semblent s'opposer dans l'analyse linguistique dans les recherches ukrainiennes. Afin de passer outre cette opposition il faudrait examiner les rapports entre la cognition et l'imagination dans les procédés de production du message littéraire dans la diachronie, avec l'utilisation des données de la philosophie du langage lors d'une recherche linguo-esthétique complexe allant de l'Antiquité jusqu'à la révolution post-structuraliste qui pourrait fonder une branche nouvelle des recherches du langage, à savoir, la conceptologie littéraire diachronique.

LITTÉRATURE

1. Белехова Л. І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект / Лариса Іванівна Белехова. – К.: Айлант, 2002. – 368 с.
2. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст. / Тетяна Пилипівна Вільчинська. – Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с.
3. Воробйова О. П. Концептологія в Україні / О. П. Воробйова // Вісник КНЛУ. Сер. Філологія. – 2011. – Т. 14. – № 2. – С. 53–63.
4. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) / Олена Марківна Кагановська. – К.: ВЦ КНЛУ, 2002. – 292 с.
5. Лосев А. Ф. Из ранних произведений / Алексей Федорович Лосев. – М.: Правда, 1990. – 656 с.
6. Маслова В. А. Поэт и культура: концептосфера Марины Цветаевой / Валентина Авраамовна Маслова. – М.: Флинта, 2004. – 256 с.
7. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу у поезії Шекспіра / Віра Григорівна Ніконова. – Дніпропетровськ: ДУ-ЕП, 2008. – 364 с.
8. Пищальникова В. А. Концептуальний аналіз художественного тексту / Вера Анатольевна Пищальникова. – Бар-

- наул: Алтайский государственный университет, 1991. – 88 с.
9. Пищальникова В. А. Проблема идиостиля: психолингвистический аспект / Вера Анатольевна Пищальникова. – Барнаул: Алтайский государственный университет, 1992. – 74 с.
10. Слухай Н. В. Художественный образ в зеркале мифа этноса: М. Лермонтов, Т. Шевченко (лингвосомиотический аспект): дис. ... доктора филол. наук: 10.02.01, 10.02.02./Слухай Наталья Витальевна. – К., 1996. – 466 с.
11. Тарасова И. А. Художественный концепт: диалог лингвистики и литературоведения / И. А. Тарасова // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2010. – № 4 (2). – С. 742–745.
12. Чистяк Д. О. Лингвомифопоэтический анализ художественного текста / Дмитро Олександрович Чистяк. – К.: Журнал «Радуга», 2015. – 138 с.
13. Chiss J.-L. Les linguistiques de la langue et du discours face à la littérature: Saussure et l'alternative de la théorie du langage / J.-L. Chiss // Langages. – 2005. – № 3. – P. 39–55.
14. Delacour J. Une introduction aux neurosciences cognitives / Jean Delacour. – Bruxelles: De Boeck Université, 1998. – 242 p.
15. Hébert L. Introduction à la sémantique des textes / Louis Hébert. – P.: Honoré Champion, 2001. – 232 p.
16. Rastier F. La sémantique des textes: concepts et applications / F. Rastier // Hermès. – 1996. – № 16. – P. 15–37.

REFERENCES

1. Belehova L.I. Word poetic image in historical and typological perspective (linguo-cognitive aspect). Kyiv: Aylant, 2002. 368 p.
2. Vilchynska T.P. Conceptualization of sacrum in the Ukrainian poetic language of XVII and XVIII cc. Ternopil: Jura, 2008. 424 p.
3. Vorobyova O.P. Conceptology in Ukraine // Bulletin of Kyiv national linguistic university. Philology Series. Vol. 14. Issue 2. P. 53–63.
4. Kaganovska O.M. Textual concepts of literary prose (on the ground of French novels of the middle of the XXth century). Kyiv: VC KNLU, 2002. 292 p.
5. Losev A.F. From the early works. Moscow: Pravda, 1990. 656 p.
6. Maslova V.A. Poet and culture: conceptual sphere of Marina Tsvetaieva. Moscow: Flinta, 2004. 256 p.
7. Nikonov V.G. Tragic worldview in Shakespeare's poetics. Dnipropetrovsk: DUEP, 2008. 364 p.
8. Pishchalnikova V.A. Conceptual analysis of literary text. Barnaul: Altay State University, 1991. 88 p.
9. Pishchalnikova V.A. The problem of idiostyle: psycholinguistic aspect. Barnaul: Altay State University, 1992. 74 p.
10. Sluhay N.V. Literary image in the mirror of ethnic myth: M.Lermontov, T.Shevchenko (linguo-semiotic aspect): Dr. Hab. Thesis. Kyiv, 1996. 466 p.
11. Tarasova I.A. Literary concept: dialogue of linguistic and literary studies // Bulletin of Nijni Novgorod N.I.Lobachevskiy university. 2010. No.4 (2). P. 742–745.
12. Chystiak D.O. Linguo-mytho-poetic analysis of literary text. Kyiv: Raduga review, 2015. 138 p.

Studies of literary conceptualization in Ukraine: critical analysis and perspectives of researches

D. O. Chystiak

Abstract. Article is devoted to the critical study of the structure of literary concept in the contemporary Ukrainian linguistic studies. It is observed that an important gap in cognitive studies is the absence of formulated correlation between the imaginative and the cognitive processes in the textual production. It is delimited that the analysis of literary concept in cognitive linguistics should be made in the integrative way studying the structural organization of images, themes and ideas as well as the mental schemas of production of the textual semantics.

Key words: *textual concept, poetics, symbol, author's worldview, conceptual linguistics.*

Українські дослідження художественної концептуалізації: критичний аналіз і перспективи

Д. А. Чистяк

Аннотация. Статья посвящена критическому анализу лингвоментальных и образных структур в украинской филологической науке. Отмечается, что важным аспектом исследования текстовых концептов оказывается поиск культурно маркированной диахронической семантики, а также особенностей авторского идиолекта. Лингвокогнитивная аналитика представляет возможность рассмотреть особенности структурно-системной организации образно-тематического уровня художественного текста в случае интегрированного образно-когнитивного подхода при привлечении макро-лингвопоэтического, лингвоэстетического и лингвомифопоэтического подходов.

Ключевые слова: *текстовый концепт, образ, авторская картина мира, поэтика, когнитивная лингвистика.*

Особливості функціонування концепту БАТЬКІВЩИНА/VATAN в мемуарах Мустафи Кемалю Ататюрка

К. О. Тищенко

КНУ імені Т. Г. Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: tischenko1ea@hotmail.com

Paper received 27.01.17; Accepted for publication 05.02.17.

Анотація. Стаття досліджує особливості концептуалізації батьківщини в мемуарах під назвою “Nutuk” (“Промова”) видатного державного діяча та засновника Турецької Республіки М. К. Ататюрка. В рамках дослідження було виокремлено основні лексеми, через які концепт вербалізується, проведено аналіз тексту із виявленням слів, семантично та граматично пов’язаних із ключовими лексемами, та на основі зазначеного матеріалу змодельовано структуру концептосфери.

Ключові слова: М. К. Ататюрк, батьківщина, концепт, концептосфера.

Сучасне розуміння турецьким народом батьківщини ґрунтується на принципах, запроваджених М. К. Ататюрком під час заснування Турецької Республіки. У наукових колах існує низка напрацювань, пов’язаних із історичним внеском та реформами М. К. Ататюрка. У рамках тюркологічних студій в Україні О. Є. Борух дослідила комунікативно-прагматичні властивості його крилатих висловів, проте в турецькій лінгвістиці опрацюванню саме концептуального простору батьківщини в творах засновника Турецької Республіки не приділялось детальної уваги, а в українській лінгвістиці зазначена тема порушується вперше, що зумовило **актуальність** нашого дослідження.

Видавничий дім “Kaunak Yayınları” найважливішим своїм напрацюванням вважає видання серії “Всі твори Ататюрка”, яка налічує тридцять томів і містить в історичній послідовності усі промови та листування М. К. Ататюрка [9]. Проте одним із найважливіших творів М. К. Ататюрка є саме “Nutuk” (“Промова”). Виконаний у вигляді мемуарів, які висвітлюють широке коло історичних подій, цей твір містить описи загарбання османських територій силами Антанти, визвольної боротьби, еволюції ідей щодо турецької державності, процесу державотворення та пов’язаних із цим процесом реформ. М. К. Ататюрк презентував ці мемуари на Конгресі Республіканської народної партії 15 – 20 жовтня 1927 року у промові, що тривала 36 годин 33 хвилини, у тому ж році відбулося перше видання “Nutuk” [3, с. x]. Цей факт є важливою передтекстовою пресупозицією та пояснює семантику самої назви.

Метою нашої наукової довідки є концептуальний аналіз батьківщини із виокремленням лексичних репрезентацій концепту та моделюванням структури концептосфери на матеріалі мемуарів М. К. Ататюрка. **Джерельну базу** для дослідження складає текст “Nutuk”. З методологічної точки зору дослідження спирається на ідеї Л. Г. Бабенко та Ю. Л. Казаріна щодо моделювання структури концептосфери на матеріалі художнього тексту. Вчені стверджують, що низка факторів (значимість концептуального простору та літературних творів для національної мови, взаємозв’язок між мовою та культурою, культурна константність концептів, їх універсальність та динамічна природа) є обґрунтуванням для проведення концептуального аналізу тексту [1, с. 57]. При цьому пропонується проведення роботи у трьох напрямках: виокремлення ключових слів, визначення на їх основі базово-

го концепту та опис концептуального простору [1, с. 59]. Оскільки нас цікавить структура концептосфери саме батьківщини, то пропонуємо таку послідовність: виокремлення ключових лексем, через які концепт вербалізується в мемуарах М. К. Ататюрка, аналіз лексичного складу тексту із визначенням слів, пов’язаних із ключовими лексемами для опису характерних рис концепту, моделювання концептосфери із виокремленням ядерної та периферійної зон.

Принагідно є сенс зауважити, що концепт Батьківщина у турецькій мові отримував різне лексичне відображення в залежності від історичної епохи. У сучасній турецькій мові основними лексичними репрезентантами концепту є: *vatan* [8, с. 2082], *yurt* [8, с. 2201], *memleket* [8, с. 1366], *sıla* [8, с. 1753], епізодичним є вживання у цьому значенні лексем *el* [8, с. 620] та *il* [8, с. 951]. Лексеми *yurt*, *el* та *il* мають тюркське походження, доказом чого є їх використання в Орхонських написах – першому джерелі давньотюркської писемності. Словник давньотюркської мови тлумачить лексеми *il/el* таким чином: союз племен; народ; держава, адміністративна одиниця [2, с. 168], при цьому під лексемою *yurt* мається на увазі “дім, володіння, місто проживання, земля, країна” [2, с. 282]. Т. Сютчу у свою чергу спостерігає, що вживана у сучасній турецькій мові лексема *vatan* є арабським запозиченням, похідним від дієслова *vatane*, яке позначає “оселитися, проживати”, при цьому у османській мові на позначення батьківщини вживалась ціла низка лексем: *mevün*, *mülk*, *memalik*, *memleket*, *maskature’s* [6].

З позиції семантичного навантаження лексеми *vatan* у пізні османські часи привертають увагу спостереження А. Джемдета-паші, який описує порівняння османського та європейського розуміння батьківщини в контексті прийняття на військову службу немусульман: “Що саме скаже голова змішаного батальйону, коли у випадку необхідності треба буде підбадьорити воїнів? Насправді в Європі місце релігійної відданості зайняла відданість батьківщині. Проте це трапилось після століть феодалізму, їх діти чули це слово змалечку, а по проходженню багатьох літ фраза “за батьківщину” власне почала мати вплив на військових. У нас же, коли мова заходить про батьківщину, на думку спадають села, звідки військові родом” [4, с. 114].

М. Еліачик стверджує, що поняття батьківщини в Османській імперії почало набувати особливого зна-

чення після епохи Танзимату, Кримської війни та російсько-турецьких війн: післявоєнні часи принесли із собою як внутрішню міграцію, так і літературне опрацювання паралелі батьківщина-чужина [5, 53]. За М. Еліачиком лексема *vatan* за османських часів сприймалась в контексті рідної місцевості, а в хаттах, угодах та офіційних документах функціонували такі вирази, як *memâlik-i mahrûsa*, *memâlik-i şâhâne*, проте під впливом Французької революції після проголошення Танзимату саме ця лексема набула політичного забарвлення [5, с. 54].

Схожої думки дотримується Я. К. Таштан, який ґрунтовно опрацював народження ідеї турецького націоналізму у контексті втрати Османською імперією своїх Балканських володінь. За часів Османської імперії державна влада ототожнювалась із релігійною: під арабською лексемою *dârü'l islam* малися на увазі території, де панувало ісламське право, а на території *dârü'l harb* (*harb* – війна) панували лідери-кафіри, тобто немусульмани [7, с. 3]. Балканські країни, завоювання яких складало основу для становлення Османської держави саме у якості імперії, мали для османів канонічне значення та розглядалися у якості *dârü'l islam*, проте із послабленням імперської могутності та спалахом національно-визвольних рухів на Балканах Османська імперія у кінці XIX – початку XX століття втратила ці території, що залишило помітний слід у суспільстві та підштовхнуло на пошуки нової ідентичності, які призвели до ототожнення батьківщини у соціальному контексті із *vatan* [7, с. 8].

Пропонуємо звернутись до концептуалізації батьківщини в тексті “Nutuk” та дослідити особливості лексичного відображення зазначеного концепту. У процесі проведеного аналізу було виявлено такі закономірності: частотність вживання лексем вказує, що переважним елементом для вербалізації батьківщини в аспекті соціально-політичної значущості є *vatan*, проте лексема *yurt* також отримує соціальне навантаження (на протязі тексту ми виділили 241 приклад використання лексеми *vatan*, та 83 – *yurt*). Лексема *memleket* використовується в трьох випадках, при цьому кожне використання пов’язано із значенням малої батьківщини, рідного краю.

Аглютинативний характер турецької мови через ізафетні конструкції уможливорює формування концептуальних особливостей: іменникові елементи ізафетних конструкцій, що мають відношення до батьківщини, водночас формують периферію концептосфери. До зазначених елементів нами було віднесено такі словосполучення: *Osmanlı vatanının parçalanacağı tehlikesi* (загроза розпаду османської батьківщини); *dış saldırıyla karşı vatanın kurtuluşu* (захист батьківщини від зовнішнього нападу); *vatan ordusu* (армія батьківщини); *vatanımızın kaderi adına* (заради майбутнього батьківщини); *vatanımızı bölme ve yok etme düşüncesi* (ідея щодо розподілу та знищення нашої батьківщини); *vatan ve ulusun yazgısını belirleme* (визначення долі батьківщини та нації); *vatanın esenliği* (добробут в батьківщині); *vatanın bütünlüğünün, bağımsızlık ve egemenliğin sağlanması* (забезпечення неподільності, самостійності та суверенітету батьківщини); *vatanın çıkarları* (інтереси батьківщини); *vatan endişesi* (стурбованість за батьківщину); *vatan ve ulus aşkıyla* (з

любов’ю до батьківщини та народу); *vataka ait işin çözümlü* (вирішення справ, пов’язаних із батьківщиною); *vatan düşüncesi* (думка про батьківщину); *vatan borcu* (борг перед батьківщиною); *vatan görevi* (обов’язок перед батьківщиною); *vatan ve ulusun hayatı* (існування батьківщини та народу); *vatanımızın paylaşılması* (розподіл нашої батьківщини); *vatan ve ulusun savunulması* (захист батьківщини та народу); *vatan duyguları* (патріотичні почуття); *vatan savaşı* (війна за батьківщину); *vatanın mukadderatı* (доля батьківщини); *vatanın yararı* (на користь батьківщини); *vataka bağlılığı* (прив’язаність до батьківщини); *vatan evlatları* (*çocukları*) (сини/діти батьківщини); *Türkiye halkının ve Türk vatanının varlığı ve kaderi* (існування та доля турецького народу і турецької батьківщини) [3].

Оскільки концептуалізація батьківщини в мемуарах М. К. Ататюрка проходить за часів визвольної війни, на перший план виступають дієслова, які відображають патріотизм турецького народу: *vatanı parçalanmaktan kurtarmak* (врятувати батьківщину від розпаду); *vatan ve ulusun kutsal varlıklarını kurtarmak ve korumak* (врятувати та захистити священне існування батьківщини та народу); *vatan görevini ateşle, süngüyle ve ölümlerle yerine getirmek* (виконати борг перед батьківщиною вогнем, штиками та смертю) [3].

Територіальні характеристики як окремі значущі елементи концептосфери передаються через просторові показники: *bütün vatan* (у всій батьківщині); *vatanın ana topraklarında* (на основних землях батьківщини); *ulusal sınırlar içinde bulunan vatanın bütün kısımları bir bütündür* (всі частини батьківщини, які знаходяться в рамках національних кордонів, є неподільними); *yalnız Doğu illerini değil, vatanın bütün kısımlarını <...> savunma ve kurtarma çareleri* (<...> спроби захисту та порятунку не тільки східних провінцій, проте всіх частин батьківщини); *Aydın ilinin de <...> vatanın ayrılmaz bir parçası olduğunu ilkesi* (принцип, що Айдинська провінція є <...> невіддільною частиною батьківщини); *Türk vatanının bütün ufukları* (усі горизонти турецької батьківщини); *tüm vatan topraklarının egemenliğimizde kalması* (усі землі батьківщини залишаться під нашим суверенітетом); *Kürdistan’ı ayaklandırarak vatanı parçalamak planı* (план із розділення батьківщини через повстання в Курдистані); *bütün vatan seması* (усе небо батьківщини); *koskoca Türk vatanında* (на величезній турецькій батьківщині); *Trakya’mız anavatanına katılmış olacaktır* (Фракія стане частиною нашої батьківщини) [3].

У концептуальному плані особливого значення набуває протиставлення боротьби турецького народу проти іноземних загарбників, при цьому інтерпретаційне поле концепту поповнюється такими елементами асоціативного ряду, як ворог, іноземці, зрада. Наприклад: *vatanın parçalanması tehlikelerini hazırlayan İtilaf devletleri* (країни Антанти, що створюють небезпеку розподілу батьківщини); *Mister Nowill gibi ulusumuz ve vatanımız için zararlı olan yabancılar* (такі іноземці, як містер Новіль, шкідливі для нашого народу та батьківщини); *vatan ve ulus hainlerinin yalanı* (вигадки зрадників батьківщини та народу); *vatanımızın başına bir bela kabusu olan bu hükümetin devrilmesi* (повалення уряду, який є лихом для нашого народу); *düşmanların, vatana ve ulusa karşı kullandıkları*

bir alet (інструмент, який вороги використовували проти батьківщини та народу); *vatanısız ve dınsızlerin propagandaları* (пропаганда тих, хто немає батьківщини та релігії) [3].

Похідні від лексеми *vatan* також збагачують концептосферу: *vatanseverliđimizin gözüyle bakılırsa* (якщо розглядати кризь призму патріотизму); *vatanseverce yardım ve çabaları* (патріотична допомога та зусилля); *özverili vatansever* (самовідданий патріот); *vatanı bir düşünce* (патріотична думка); *vatansever ordu* (патріотична армія); *vatanseverlik namusu* (патріотична честь); *vatanseverlik duygusunun bir geređi* (вимоги, продиктовані патріотизмом); *vatandaşların tam bir dayanışma* (повна солідарність громадян); *ulusal ve vatani görevimiz* (наш національний та патріотичний обов'язок) [3].

У структурі концепту виділяються прикметникові елементи, які відображають індивідуально-авторське ставлення, серед них найбільш вживаними є такі одиниці, як *sevgili* (улюблений), *kutsal* (священний) та *aziz* (любий). Лексема *vatan* також виступає складовою власних назв: *Fellah-ı Vatan Grubu*, *Hiyanet-i Vataniye Kanunu*, *Vatan gazetesi* тощо.

Схожі тенденції спостерігаємо при вербалізації батьківщини через *yurt*, при цьому словосполучення *ata yurt* (країна батьків), під яким мається на увазі *Anadolu* (Анатолія), має значне концептуальне навантаження, іншим вагомим елементом концептосфери виступає *cumhuriyet* (республіка) як новий різновид державного устрою.

Важливим є також розкриття просторових показників цієї лексеми: *yurdumuzun önemli kısımlarını ele geçirmek* (захопити важливі території нашої батьківщини); *Dođu Trakya <...> yurdumuzun parçalarındandır* (Східна Фракія <...> частина нашої батьківщини); *yurdumuzun değerli parçalarını işgalden kurtarmış olduk* (ми звільнили від загарбання цінні території нашої батьківщини); *düşmanı yurdumuzdan kovacak ve süreceğiz* (ми проженемо ворогів із нашої батьківщини); *bütün yurdu düşmanlara işgal alanı yapabilecek Mondros Ateşkes Antlaşması* (Мудросське

перемир'я, яке уможливорює захоплення цілої батьківщини ворогами).

Концептуальний простір батьківщини через *yurt* наповнюється наступними іменниковими атрибутами: *yurt görevi* (патріотичний обов'язок); *yurtla ilgili zorunluluklar* (патріотична необхідність); *yurdun yüksek (yüce) çıkarları* (високі інтереси батьківщини); *sevgili yurdumuzun kurtuluş ve esenliđi* (порятунок та добробут нашої улюбленої батьківщини); *yurdun bağımsızlığı* (незалежність батьківщини); *yurdun mutluluđu* (щастя батьківщини); *sevgili yurdumuzun bütünlüğü* (єдність улюбленої батьківщини); *yurdun onurunu* (честь батьківщини); *yurdun savunması* (захист батьківщини) [3].

Концептосфера збагачується похідними від лексеми *yurt* одиницями: *genç yurtseverler* (молоді патріоти); *büyük yurtseverlik* (великий патріотизм); *yurtseverlik örneđi subaylarımız* (наші військові, які є прикладом патріотизму); *yurtseverliđin geređi* (вимоги патріотизму); *yurtseverce uyarı* (патріотичне попередження); *öz yurttaşlar* (власні громадяни); *yurtseverlik borcu* (патріотичний борг); *Osmanlı/Türk yurttaşları* (османські/турецькі громадяни); *yurttaşlık görevleri* (громадські обов'язки) [3].

Проведений аналіз вказує, що ядро концептосфери БАТЬКІВЩИНА в мемуарах М. К. Ататюрка складають базові лексичні репрезентації батьківщини – *vatan* та *yurt*. Семантично та синтаксично пов'язані із ними лексеми відносяться до периферійної зони, при цьому окремо виділяються іменникові, просторові та прикметникові атрибути. Дальня периферія концептосфери містить похідні одиниці від базових лексем. Беручи до уваги семантичне навантаження лексеми *vatan* як малої батьківщини за османських часів, побудована в результаті аналізу мемуарів М. К. Ататюрка модель концептосфери, що містить такі соціально значущі елементи, як патріотизм, любов та борг перед батьківщиною, дозволяє прослідкувати змістовну еволюцію концепту від малої/локальної до великої/неподільної батьківщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: Учебник; Практикум. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 496 с.
2. Древнетюркский словарь – Ленинград: Наука, 1969. – 677 с.
3. Atatürk M. K. Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk / Atatürk. – İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010. – 599 с.
4. Cevdet Paşa A. Ma'rûzât / Ahmet Cevdet Paşa. – İstanbul: Çađrı Yayınları, 1980. – 288 с.
5. Eliaçık M. Çerkeşizâde Muhammed Tefvik Efendi'nin Vatan Kasidesi [Електронний ресурс] / М. Eliaçık // Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Режим доступу до ресурсу: http://sbedergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/1542710947_4.kitapcik.pdf.
6. Sütçü T. Türkçede Vatan ve Vatanseverlik [Електронний ресурс] / Tefvik Sütçü – Режим доступу до ресурсу: <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=313>.
7. Taştan Y. K. Kanonik Toraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları ve Türk Ulusçuluđunun Dođuşu [Електронний ресурс] / Yahya Kemal Taştan – Режим доступу до ресурсу: http://tdid.ege.edu.tr/files/dergi_12/YahyaKemalTASTAN.pdf.
8. Türkçe Sözlük. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005. 10 Baskı. – 2244 S.
9. Atatürkün Bütün Eserleri [Електронний ресурс] // Kaynak Yayınları – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kaynak yayinlari.com/ataturkun-butun-eserleri-tum-set-30-cilt-p362296.html>

REFERENCES

1. Babenko L.G., Kazarin Y.V. Linguistical analysis of fiction text. Theory and practice/ L.G. Babenko, Y.V. Kazarin. — М.: Flinta; Nauka, 2005. — 496 pp.
2. Dictionary of the old Turkish language – Leningrad: Nauka, 1969. – 677 pp.

3. Atatürk M. K. The Speech for youth with photos / Atatürk. – İstanbul: Turkey İş Bankası Cultural Publishing House, 2010. – 599 pp.
4. Cevdet Paşa A. Ma'rûzât / Ahmet Cevdet Paşa. – İstanbul: Çağrı Publishing House, 1980. – 288 pp.
5. Eliaçık M. Ode for homeland by Çerkeşizâde Muhammed Tevfik Efendi [Electronic resource] / M. Eliaçık // Magazine of Çankırı Karatekin University Institute of Social Sciences – access: http://sbedergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/1542710947_4.kitapcik.pdf.
6. Sütçü T. Homeland and patriotism in Turkish [Electronic resource] / Tevfik Sütçü – access: <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=313>.
7. Taştan Y. K. From Canonical Territories to National Watan: The Balkan Wars and the Emergence of Turkish Nationalism [Electronic resource] / Yahya Kemal Taştan – access: http://tdid.ege.edu.tr/files/dergi_12/YahyaKemalTASTAN.pdf.
8. Turkish Dictionary. – Ankara: Publishing House of the Turkish Linguistic Society, 2005. 10th edition. – 2244 pp.
9. All works by Ataturk [Electronic resource] // Kaynak Publishing house – access: <http://www.kaynakyayinlari.com/ataturkun-butun-eserleritum-set-30-cilt-p362296.html>

Main features of the functioning of the concept of HOMELAND/VATAN in the memoirs of Mustafa Kemal Atatürk K. Tyshchenko

Abstract. Article deals with conceptualization processes of the homeland in the memoirs named “Nutuk” (“Speech”) of the famous political figure and founder of the Turkish Republic M. K. Atatürk. Within the scope of the research key lexemes, through which the concept is verbalized, have been identified, as a result of text analysis words, related grammatically and semantically to the key lexemes, have been marked out, and on the basis of received material conceptual structure of homeland has been modelled.

Keywords: *M. K. Ataturk, homeland, concept, conceptosphere.*

Особенности функционирования концепта РОДИНА/VATAN в мемуарах Мустафы Кемала Ататюрка Е. А. Тищенко

Аннотация. В статье изучаются особенности концептуализации родины в мемуарах под названием “Nutuk” (“Выступление”) известного государственного деятеля и основателя Турецкой Республики М. К. Ататюрка. В рамках исследования были выделены основные лексемы, посредством которых концепт вербализируется, проведен анализ текста с определением слов, семантически и грамматически связанных с основными лексемами, и на основании вышеуказанного материала была смоделирована структура концептосферы.

Ключевые слова: *М. К. Ататюрк, родина, концепт, концептосфера.*

Translation of spoken English business jargon into Ukrainian

M. Vozna, *A. Haponiev

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: ahaponiev@yahoo.com

Paper received 25.01.17; Accepted for publication 05.01.17.

Abstract. The article studies certain issues in the translation of English business speech into Ukrainian, in particular such components as loanwords and business jargon which spring from figures of speech with different degree of idiomaticity and acquire new meanings in business communication.

Keywords: *English business discourse, business jargon, figures of speech, idiomaticity, semantic meaning, loanwords, trans-coding, descriptive translation, demetaphorisation.*

Introduction. In Ukrainian translation studies the issues of business discourse translation have focused traditionally on written texts, such as business letters, contracts, etc. [1;2;3]. English speech in business environment and its consecutive and simultaneous translation were explored less through the obvious reason of being non-material in nature, which resulted in problems of such speech being committed to a fixed form that would facilitate its research. Extensive experience of the authors of this article in oral translation in a business environment, in particular, that of business presentations and slides supporting such presentations, as well as the appearance of certain business presentations in the public domain makes it possible nowadays to study certain aspects of English business speech which are most relevant for translation and offer translation solutions for the most difficult elements of such business discourse.

Short review of publications. English business discourse on the whole is characterised by the use of the so-called “corporate-speak” or business jargon, which creates serious problems for translators. John Lister of the Plain English campaign says in this respect: “Unlike medical or legal jargon, which tends to refer to specific ideas, business jargon is often just verbal padding. It is often used to hide the fact that you have got nothing to say” [4].

When commercial companies selling similar goods and services try to stand out and differentiate themselves from other companies, and generally to look better, they extensively use business jargon which makes their speech more colourful, which at the same time makes their speech less understandable for outsiders. Paul Jacobs, director of corporate communications at Office Angels, said corporate lingo might be created at an almost unconscious level and can be used to “help bring people and teams together in an almost tribal way as companies develop their own specific jargon. Or it can be used to exclude and confuse others, as well as mask inexperience and lack of expertise” [5]. Thus, in English speaking countries two contrary tendencies can be observed: on the one hand, there is the flourishing of business jargon, the development of which costs millions to corporations in terms of the cost of staff poring over and “freshening” presentations for ubiquitous meetings, and, on the other hand, campaigns to clear the English language from non-understandable business jargon.

The results of the research. English business jargon mostly originates from figures of speech with different degrees in the loss of their “freshness”: starting from fresh metaphors, allusions etc. to trite ones which have acquired

for all intents and purposes a certain degree of idiomaticity. Our research shows that such figures of speech were borrowed into business jargon from other types of discourse related to human life and activities, often from everyday speech and political discourse, but with a shift in their semantic meanings. Unlike Ukrainian business discourse, English is overloaded with business jargon based on metaphors, epithets, allusions and other figures which undergo the process of being turned into standard speech patterns, idioms, that lost their originality. The more original and the “fresher”, the figure of speech is, the more context-dependent its meaning becomes in business discourse, and, thus, the more difficult is the task for the translator to correctly perceive its meaning before it is then adequately rendered into Ukrainian.

This striving to find new original images, to avoid the use of cliché phrases and “direct” use of lexical units can be explained, as it was mentioned above, by the desire of speakers in business environment to make their speech, presentations, and communication on the whole more interesting, to stand out among competitors, to catch the addressee’s attention, to persuade them in the advantages of their business products, and, thus, to achieve their business aims.

This current general tendency in the development of English business discourse can be shown using the example of the word combination “low hanging fruit” to mean an easily attainable goal, which creates a powerful sight image of, for instance, an apple that hangs low and can be easily picked by just stretching your hand. To convey the same meaning in business discourse only twenty years ago or so a different metaphor would have been used, that of “easy pickings”, which as of today has completely lost its originality and was borrowed initially from pickpockets’ jargon. Some half a century ago “easy pickings” were preceded by non-metaphorical and quite direct “easy target”.

Some other fresh metaphors, often non-understandable even for people from a business environment, let alone outsiders, include: “blue sky ideas” to mean ambitious plans, “helicopter view” to mean a general review, and “drool proof” to mean technical advice for non-competent PC users.

The researched language material shows that the most common areas from which language units are transferred into business discourse with a shift of meaning to create metaphors include war, sport, body parts and functions, including sex, transport and some others. Thus, “competitive battle” originated from military discourse to mean

competition, as well as “keep your powder dry” to mean to show caution, to wait until the situation in the market becomes favourable, “pre-emptive strike” which in business discourse may mean, for instance, to launch your product in the market earlier than your competitors. Warfare which gave an impetus for the creation of many metaphors in the business and political discourse now is drifting into the background, as the generations of English language speakers affected by World War Two or the Vietnam war are less active, whereas for younger generation other aspects of life come to the fore, such as sport, sex, travel and others.

For instance, such a trite metaphor as “knockout blow” originated from sport discourse to mean actions which may result in the elimination of your competition [6, p.127] or a “fresher” metaphor - “play” - took its origin from the sports term “play/tactical play”. The latter was used, for instance, in a presentation by “Royal Dutch Shell PLC” in the word combination “frontier-exploration plays” [7, p.7]. One of the possible approaches to translating this metaphor would be by losing the metaphor and giving a descriptive translation: “дії, націлені на розвідку газу на нових територіях”, that is, by applying the demetaphorisation technique.

Travel and transport produced such now trite metaphors as “to come on board” to mean “to join the team”, or “to drive up a one-way street” to mean “to do something incorrectly”, “to keep on an even keel” to mean “to do stable business” [6, p.1]. It must be noted that the nature of a trite metaphor is such that its use is not limited to business discourse, but all the above given examples are commonly used in it, which can be proved by their inclusion to English Office Use Dictionaries, in particular the one by Carl Newbrook [6].

But what may be the largest volume of trite, idiomatic, metaphors in English business discourse is related to rude and simplistic description of bodily parts and functions, in particular, sex. The use of such idiomatic expressions is based on gender stereotypes and is aggressive in essence. Such expressions make someone’s speech expressive and emotional and are on the whole acceptable for usage in oral communication in business environment.

It must be emphasized right from the beginning that Ukrainian business communication, even in its oral form, does not tolerate such expressions, and the stylistic standard is in this case quite different. Thus, when translating such expressions, neutralisation in mandatory and only the general meanings must be rendered. For instance, “fucking silly” should be translated as “абсолютно нерозумно”(totally unwise), “to have balls” as “мати силу волі, мужність”(to be brave, to have willpower), “to be screwed/fucked” as “бути поставленим в невідгдане становище”(to find oneself in a disadvantage), “cocks on the block” as “ви несете повну відповідальність/на кін поставлено все” (you have full responsibility for the results [6, p.53], “belly up/tits up” as “піти шкереберть”(everything went wrong) [6, p.208], “bangs for a buck ratio” as “рівень ефективності капіталовкладення” (the return on investment ration), “stick to the knitting” as “не лізти куди не треба, уникати конкуренції”(not to stick your nose where not allowed) [6, p.126].

In addition to metaphors with different degrees of idiomaticity, English business discourse also abounds in epithets and allusions. Thus, the same Shell presentation contains the word combination “robust fundamentals” [7, p.5], where “robust” should be translated as “ефективний в фінансовому відношенні”(financially effective).

An interesting example is constituted by an allusion to a notorious event, namely the sinking of the Titanic, “to rearrange the deckchairs on the Titanic”, as in the following context: “We’re getting nowhere fast here. You’re just rearranging the deckchairs on the Titanic” [6, p.208] to signify unnecessary action in the face of a serious threat. Another allusion refers us to Joseph Geller’s “Catch-22”, as in the following example: “The Catch-22 was that every time they increased profit they were expected to reduce costs” [6, p.47] to signify any action which also brings about its negation.

Translation of figures of speech in business discourse should use the same approaches that are used for their translation in fiction and other functional styles. Provided the original message has been perceived correctly, which in itself is not an easy task, figures of speech may be either lost and translated by a stylistically neutral phrase or word combination or recreated based on the same image or based on an analogue conveying the same meaning in Ukrainian.

The first approach, which is also called demetaphorisation, can be observed in the translation of “upstream marketing director” and “downstream marketing director” [7, p.5] as “директор з маркетингу, що працює над проектом до його реалізації” (marketing director in charge of the project before its implementation) and “директор з маркетингу, що працює над проектом після його реалізації”(marketing director in charge of the project after its implementation) correspondingly. The second approach, which is also called demetaphorisation, can be observed in the translation of the word “debottlenecking” as in “debottlenecking mining options” [7, p.12] by a phrase “прибирати вузькі місця”, where one image of a bottleneck was replaced by another one of narrow placed with the same semantic meaning in Ukrainian. Retaining the same image in translation or replacing it with an analogous one is not frequent in oral translation due to the nature of oral translation, i.e. limited time for reproducing available to translators, as well as the impossibility to reproduce a figure of speech based on the same image in principle.

The authors’ experience shows that the most difficult task for an oral translator is not the reproduction stage, but the first stage of perceiving information and analysing it. For instance, is the word “volatility” [7, p.5] in the same Shell presentation a chemical term meaning “летючість” or is rather business jargon to mean “нестабільність, нестійкість економічних складових”? Does the phrase “to mature new options” [7, p.5] mean “визрівання нових опціонів” (where the last word is a financial term) or “доведення до завершального етапу планів на майбутнє”, which literally means “to mature options regarding future planning”? Does the word “delivery” [7, p.3] in the same presentation mean, as in many other contexts, “поставку товару”(delivery of goods) or “успішне виконання проекту”(successful implementation of the project)? The latter is far more often the correct transla-

tion in the business environment. The fact that business jargon units, as well as those of other adjoining areas of knowledge, often have multiple meanings, the use of business jargon based on images unrelated to the business environment, all this may result in translation mistakes if the original message was perceived incorrectly.

Another important issue, in our point of view, is whether to use or not loan words and how to use them. It seems that the accepted approach in Ukrainian studies provides for using only those loan words which do not have synonymous words of the Ukrainian origin, and in such words, exist preference should be given to original Ukrainian words and not the loan words. Borrowing should be allowed only when a Ukrainian signifier for a notion or thing does not exist. Although the practice of oral translation of business discourse testifies to the opposite tendency. A whole number of borrowed words, especially from English, have become a characteristic feature of Ukrainian business discourse, for instance "місія" (for mission) instead of "мета", "візія" (from vision) instead of "бачення", "драйв" (from drive) instead of "рушійна сила", "трансформація" (from transformation) instead of "перетворення", "позиціонування" (from positioning) instead of "розташування" and other words transcoded from English. Their semantic meanings in Ukrainian are transparent and do not create a problem for perceiving the message, but changes in its stylistic qualities have occurred by making the addressee of the message closer to English business culture, and developing trust in the translator and the translation itself, as transcoded words are easily perceived in most instances directly. In addition, in oral translation practical considerations of time limits for the reproduction of the original message balance the choice of the translator in favour of the transcoded or loaned word rather than searching for a Ukrainian equivalent.

If such a Ukrainian equivalent is missing, the translator has even less choice. For instance, some 10-15 years ago the authors of this article had to translate the word "outsourcing" descriptively, for instance, "передача іншій компанії частини бізнес-функцій підприємства, закупівля із зовнішніх джерел" (transferring some business functions of a company to another company, purchasing from external sources). Nowadays the borrowed word "аутсорсінг" is commonly accepted as the notion, which is signified by it, and is now widely known in Ukrainian business culture and does not require additional description. Another example the word combination "due diligence", which can be found in its transcoded form "д'ю діліженс" in oral translation of business discourse to mean "всебічного аналізу перспективним продавцем діяльності компанії, особливо її активів та пасивів з метою оцінки її комерційного потенціалу" (comprehensive analysis by the prospective buyer of company's activities, especially its assets and liabilities with the purpose of assessment of its commercial potential). Unlike the previous example, the transcoded form of the latter example cannot easily be found yet in dictionaries, but we may safely forecast that this will change as soon as the signified concept becomes part and parcel of Ukrainian business mentality. A whole number of other borrowed words found their way in their transcoded form into the Ukrainian business discourse

earlier, such as: стратегічна ідея (from strategic idea), організаційна культура (from organisational culture), бізнес-модель (from business model), корпоративне управління (from corporate management) and others.

There are two pragmatic areas we wish to now examine as we conclude this paper.

Much of the semantic value of the notions used in business English is derived from their "shock value" and there is a tendency to believe that the more dramatic the better. This is difficult to demonstrate objectively as intuitive response, the objective of such colourful language, is personal, i.e. subjective and difficult to quantify, but we can see the effect in the difficulty of back-translation, given that Ukrainian culture, to date, simply does not use such terminology. Any native speaker who has worked in an office environment will instantly understand an, effectively, set phrase to mean that something is poorly perceived: "That went down like a lead balloon" has to be rendered into Ukrainian as descriptive or explanatory translation. As the set phrase became clichéd and trite, in recent years many native speakers now use the synonymic "That went down like a horseshit sandwich" that needs to be rendered by the same technique.

The second area is that of the attractiveness of the stylistics involved. The objectives of communicating in creative, original, and innovative language, chic and sophisticated to many, is transferring to other sectors, not only in English, but in Ukrainian as well. The Ukrainian examples are very restrained in comparison to their English equivalents in terms of their "shock value" but may still be unusually colourful for the Ukrainian language and style of communication.

A term that has emerged from business has extended the formerly popular concept of "environment" (as in 'commercial environment') to the use of "ecosystem" as a more specific analogy, as may be found in the 'secondary school ecosystem' in a Ukrainian Ministerial publication. The same word may be found in academic papers on linguistics.

Thus we can say that business jargon penetrates many other types of discourse, such as politics, education, the academic world and government.

Conclusions. The difficulties of translating English business discourse into Ukrainian include, first and foremost, English business jargon, which in most instances is based on figures of speech of different degree of idiomaticity with new meanings, which such figures acquired when transferred into business discourse from other types of discourse. These new meanings are stable for business jargon based on trite metaphors and other trite figures of speech. And they are less stable for relatively fresh figures of speech, which in business discourse are quite often contextual and, thus, difficult for perception by the translator, who has the task of defining their terms of reference before their correct translation. Such translation may or may not preserve the figure of speech used in the original utterance. Another difficulty of English business discourse translation into Ukrainian is presented by the necessity for the translator to make a decision on the approach of tackling certain English business jargon units depending on the availability of Ukrainian equivalents and the "freshness" of certain English business concepts for the Ukrainian business environment, as well as other

stylistic and practical considerations related to oral translation of English business discourse. The above factors will then define whether the translator should transcode

an English business jargon unit, i.e. to reproduce its graphical and phonetic form taking into account the specifics of the target language, or use descriptive translation.

REFERENCES

1. Дубенко О.Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 224 с.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Ч.2. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 302 с.
3. Черноватий Л.М., Карабан В.І., Пенькова О.І., Ярошук І.П. Переклад англомовної економічної літератури. – Вінниця: Нова книга, 2007. – 416с.
4. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/3014702.stm>
5. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/3014702.stm>
6. Newbrook, Carl. Ducks in a row. The definitive guide to Office English. – Short Books, 2005. – 246 p.
7. http://www.slideshare.net/royaldutchshell/simon-henry-global-oil-gas-conference-september-27-2012?qid=8ae0254f-1095-4458-978e-6252752e1dd0&v=default&b=&from_search=8

REFERENCES

1. Dubenko O.YU. Porivnyal'na stylystyka anhliys'koyi ta ukrayins'koyi mov. – Vinnytsya: Nova knyha, 2005. – 224 s.
2. Karaban V.I. Pereklad anhliys'koyi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury. CH.2. – Vinnytsya: Nova knyha, 2001. – 302 s.
3. Chernovatyy L.M., Karaban V.I., Pen'kova O.I., Yaroshchuk I.P. Pereklad anhlovnoyoi ekonomichnoyi literatury. – Vinnytsya: Nova knyha, 2007. – 416s.

Український переклад усної делової англійської мови

М. Возна, А. Гапонів

Анотація. В статті розглядаються деякі складнощі українського перекладу усної делової англійської мови, зокрема, таких її елементів як заїмствова́ння і деловий жаргон, який ґрунтується на фігурах мови різної ступеня фразеологізації і набуває нову семантику в деловому спілкуванні.

Ключові слова: англійська делова мовна форма, деловий жаргон, фігура мови, фразеологізація, семантичне значення, заїмствовані слова, транскрипція, описателський переклад, деїафоризація.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu